

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Politologie

Pavel Hynčica

**KONFLIKTNÍ LINIE A IDEOVÉ TÁBORY
V ČESKÉM A SLOVENSKÉM STRANICKÉM
SYSTÉMU PO ROCE 1989**

Školitel: Doc. PhDr. Ing. Milan Znoj, CSc.

Rok zpracování: 2006

„Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury“.

A handwritten signature in cursive script, appearing to read "Paul Hájek".

OBSAH

1. Úvod. Základní předmět výzkumu	4
2. Hodnocení literatury	5
3. Teoretická a metodologická východiska	15
3.1 Stranické systémy ve střední a východní Evropě po roce 1989	
3.2 Teoreticko-metodologické aspekty výzkumu komparace českého a slovenského stranického systému	
3.3 Teorie konfliktních linií v politické vědě se zřetelem k postkomunistickým stranickým systémům	
3.4 Typy politických stran ve středo- a východoevropských stranických systémech	
4. Konfliktní linie v české a slovenské politice	34
5. Kontinuita a identita politických stran. Ideové tábory a jejich politická relevance.....	55
5.1 Formování a vývoj sociální demokracie	
5.2 Liberální, konzervativní a křesťansko-demokratické strany	
5.3 Komunistické a postkomunistické strany	
5.5 Další vybrané složky stranických systémů. Specifické prvky v ČR a SR	
6. Dílčí komparativní studie. České a slovenské ideově spřízněné politické strany	135
6.1 ČSSD – SDE	
6.2 ČSSD – SMER	
6.3 ODS – SDKU	
6.4 KDU-ČSL – KDH	
6.5 KSČM – SDE	
6.6 KSČM – KSS	
6.7 HZDS a české politické strany	
7. Shrnutí. Dlouhodobé trendy	185
8. Závěr.....	201
9. Prameny, literatura	204

1. ÚVOD. ZÁKLADNÍ PŘEDMĚT VÝZKUMU

Následující práce se z politologického hlediska zabývá vzájemnou komparací formování stranických systémů v České republice a na Slovensku po roce 1989. Předmětem našeho zájmu je problematika utváření ideových táborů a programové typologie relevantních politických stran, které se prosadily v české a slovenské politice. Práce poukazuje na shodné a odlišné jevy mezi oběma republikami a rozebírá příčiny těchto skutečností.

V prvních kapitolách pojednáváme o některých obecných zákonitostech formování stranických systémů ve střední a východní Evropě po roce 1989 a s tím souvisejících teoretických a metodologických východiscích výzkumu této problematiky. Další kapitola se zaměřuje na analýzu konfliktních linií v české a slovenské politice. Ta poslouží jako orientační rámec pro zpracování tematiky dalších kapitol. Právě schéma rozporů nám poskytne základní přehled o tom, jaké relevantní momenty ovlivňovaly formování české a slovenské politiky. Na základě konfliktních linií se utváří struktura politické scény a vzorce politických interakcí. Problematikou vzájemné komparace ideových táborů v obou republikách se budeme zabývat v dalších kapitolách. V této souvislosti vystupuje do popředí několik problémů, které chceme v této souvislosti řešit a zároveň porovnávat situaci v českých zemích a na Slovensku – vymezení ideových bloků a zařazování jednotlivých stran do nich, systémová role těchto politických aktérů, komparace ideově kompatibilních táborů v obou zemích (shodné a odlišné rysy českých a slovenských sociálních demokratů, křesťanských demokratů apod.) a jejich politické relevance (které ideové bloky se prosadily v českých zemích a na Slovensku a proč). Některé skutečnosti budou rozvedeny i v následující kapitole. Dílčí komparativní studie, jejímž úkolem je porovnávat ty strany v obou republikách, které můžeme považovat za ideově spřízněné. V tomto směru chceme ještě více poukázat na mnohé shodné i odlišné rysy ve formování české a slovenské politiky a analyzovat příčiny těchto skutečností. Porovnávat vývoj českého a slovenského stranického systému budeme jednak z hlediska struktury

konfliktních linií a struktury ideových táborů a dále s přihlédnutím k řadě subjektivních faktorů úspěchu či neúspěchu konkrétních politických stran (míra jejich institucionalizace, osobnostní potenciál, schopnost efektivní politické prezentace atd.). Závěrečná kapitola shrne podstatné faktory, které poznamenaly formování těchto dvou stranických systémů.

Předmětem našeho zájmu jsou mimořádně dynamické procesy utváření dvou postkomunistických stranických soustav, které navíc ještě nemusejí být zdaleka ukončeny. Navíc se jedná o velmi složitou problematiku. Mnohé její aspekty jsou přitom tak silně vzájemně provázány, že nechceme v žádném případě postupovat na základě pevných schémat a vynášet kategorické závěry. Naopak budeme rozebírat možnosti různých náhledů a postupů a především se chceme vyhybat zjednodušování reality, lacinému nálepkování a „škatulkování“. Tomu bude uzpůsobena i struktura textu. Vzhledem k mimořádné provázanosti jednotlivých problémů, které jsou předmětem naší analýzy, se budeme často setkávat s opakováním některých myšlenek, tezí nebo závěrů a jejich zakomponováním do textu všude tam, kde to bude z hlediska příslušné tematiky a s tím souvisejícího kontextu účelné a žádoucí. Při tak velkém rozsahu a složitosti dané problematiky si neklademe za cíl provést vyčerpávající analýzu všech jejích aspektů. Zároveň nechceme rovnoměrně věnovat pozornost všem záležitostem daného tématu, ale především těm, které jsou důležité a přínosné.

S tím souvisí i extrémní množství politických stran, které po roce 1989 v českých zemích i na Slovensku vznikly. Chceme věnovat pozornost především významným a relevantním stranám, ale tam, kde to bude účelné, se dotkneme i malých subjektů. Také zde budeme mít na paměti zásadu zabývat se podstatnými nebo nějakým způsobem zajímavými jevy.

2. HODNOCENÍ LITERATURY

Oblast výzkumu politických stran a stranických systémů patří ke stěžejním v současné politologii. Týká se to i politické vědy ve státech střední a východní Evropy po roce 1989, které se nacházejí v podmínkách přechodu od politického systému založeného na mocenském monopolu

komunistické strany k systému pluralitní demokracie a politické soutěže více politických stran. Právě tzv. transformační období vytváří v současné době celou řadu nových možností politologického výzkumu. Součástí toho je i problematika utváření a vývoje politických stran a stranických systémů, a to právě v podmínkách politických změn, mnohdy i značné nestability, proměnlivosti a výskytu řady specifických jevů v jednotlivých zemích. Výzkum problematiky formování postkomunistických stranických systémů (včetně České republiky a Slovenska) se v posledních letech značně rozvinul, přičemž se to týká nejen příslušných zemí, ale i zahraničí.

Ze zahraničí jsou pro naše potřeby přínosné mnohé práce, které se zaměřují spíše na některé obecné zákonitosti formování a vývoje stranických (případně politických v širším slova smyslu) systémů středo- a východoevropského areálu v období transformace. Jedná se například o literaturu věnovanou problematice přechodů od totality k demokracii, konfliktních linií a možností aplikace tzv. rokkanovské teorie na střední a východní Evropu nebo specifických rysů tohoto areálu (autoři jako Kitschelt, Antoszewski, Herbut, Beyme).

Stěžejní pro naše potřeby je však především literatura domácí provenience, která však také čerpá z přístupů zahraničních (výše zmíněných) autorů. Pokud jde o českou politologii, již několik let probíhá poměrně rozsáhlý výzkum středo- a východoevropských stranických systémů (včetně českého a slovenského) na katedře politologie a katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, a to ve spolupráci s *Mezinárodním politologickým ústavem*. Výsledkem těchto výzkumů je celá řada monografií, studií, sborníků a konferencí věnovaných dané problematice. Práce brněnských politologů v oblasti výzkumu postkomunistických stranických soustav je v českém (i slovenském) politologickém prostředí jedinečná, a to jak svým rozsahem, tak i dosaženými výsledky. Můžeme říci, že kolektiv pracovníků brněnské katedry politologie a Mezinárodního politologického ústavu se zatím úspěšně vyrovnává s touto složitou problematikou při zohledňování všech jejích specifických rysů.

Velmi přínosné zejména pro prohlubování dalšího výzkumu jsou již samotné studie teoretického a metodologického charakteru zabývající se formováním východisek a postupů pro zkoumání konkrétní problematiky. V tomto směru jsou významné především studie *Petra Fialy* a *Maxmiliána Strmisky*. Důraz na metodické postupy je obzvláště důležitý vzhledem k tomu, že se pohybujeme převážně v oblasti dosud ne příliš zpracovaných problémů, navíc vztahujících se k aktuálním politickým záležitostem, kdy mnohdy nemůže existovat ani potřebný časový odstup. Je proto užitečné, že součástí téměř všech studií zmíněných dvou autorů jsou teoreticko-metodologické úvody, které napomáhají k vymezení a následné analýze konkrétních (často rozporuplných) problémů (tzv. sociáldemokratizace komunistických stran, studium stranických pólů, problematika stranických rodin nebo vymezování jednotlivých ideových táborů apod.).

Jednou z oblastí, kterou se brněnští politologové zabývají, je problematika konfliktních linií v transformujících se stranickém systémech. Autoři věnující se dané tématice (Vít Hloušek) se v několika svých studiích vyrovnávají s problémem aplikace „rokkanovské“ teorie konfliktních linií na stranické systémy středo- a východoevropského areálu. Svou volbou mezi několika možnostmi se přiklonili k tzv. kompromisnímu přístupu, který na jedné straně umožňuje tuto teorii aplikovat, ale zároveň modifikovat s vědomím specifických rysů politického vývoje těchto zemí. Odpovídající je v tomto směru i volba příslušné terminologie (konfliktní linie transformace). V zásadě považujeme dané postupy za nosné a i v naší práci z nich budeme vycházet.

Na brněnské katedře se jednotlivým státům dlouhodobě věnují konkrétní autoři specializující se na danou oblast (Lukáš Benda – Maďarsko, Lubomír Kopeček – Slovensko atd.). Ve svých pracích dokázali analyzovat mnohé specifické rysy politického vývoje jednotlivých zemí, které mají své hlubší historické, kulturní či společenské příčiny. Je přirozené, že v takovém případě se není možné vyhnout ani volbě specifické terminologie, např. i užívání pojmů převzatých z publicistiky, ale v daném směru reflektujících a vhodně vystihujících realitu (např. mečiarismus, antimečiarismus apod.).

Z hlediska tématu naší práce je velmi podstatné, že se brněnští autoři obsáhle zabývají hlubším výzkumem zejména českého stranického systému (například práce Petra Fialy a Miroslava Mareše) včetně jeho jednotlivých složek. V tomto směru vyniká zejména rozsáhlá monografie *Komunismus v České republice* bohatá na faktografii a pramennou základnu a představující i cenný analytický materiál.

Přes značný rozsah a přínos literatury brněnských politologů jsou však některá témata v jejich pracích zastoupena poněkud slaběji. Týká se to konkrétně i problematiky komparace českého a slovenského stranického systému, případně i systémů dalších. Sborníky vydávané Mezinárodním politologickým ústavem jsou převážně uspořádány podle kapitol věnovaných jednotlivým státům. V tomto směru se tak čtenáři dostává spíše paralelní popis či analýza jednotlivých zemí, přičemž problematika vzájemné komparace má formu shrnutí či závěrečné kapitoly a je tak poněkud oslabena¹. To však nepopírá skutečnost, že v prostředí Masarykovy univerzity vyšlo několik podnětných srovnávacích studií².

Skutečnost, že problematice výzkumu srovnávání českých a slovenských politických reálií není věnována až taková pozornost, je však záležitostí celé české i slovenské politologie obecně. Je to dáno tím, že se jedná o téma velmi náročné, především s ohledem na výrazně divergentní vývoj mezi oběma republikami po roce 1989 (problematické aspekty výzkumu komparace českého a slovenského stranického systému více rozvedeny v kap. 3.2).

Za jisté problematické rysy prací brněnské politologie můžeme považovat občasné subjektivní hodnocení skutečností daným autorem, i když i to je v politologii obecným problémem. V případě autorů zabývajících se výzkumem slovenské politiky (Lubomír Kopeček, Tomáš Urubek) je v některých pasážích jejich studií cítit, že mnohdy automaticky přebírají jednu (politicky poměrně vyhraněnou) interpretaci dané

¹ Např. Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*, Brno 2004, s. 190–205

² Více in *Politologický časopis, Středoevropské politické studie* apod.

problematiky od některých slovenských autorů (vyhraněný antimečiarismus v podání Soni Szomolányiové nebo pracovníků bratislavského Institutu pro veřejné otázky, též níže). Diskutabilní je například (tím spíš se stále větším časovým odstupem a s vědomím celé řady dalších problémů ve slovenské politice) interpretovat období let 1994–1998 jako spor o charakter režimu³ (více v kap. 4 a 5.4). V literatuře jsme se již setkali s určitou klasifikací utvářejících se demokracií ve státech střední a východní Evropy podle stupně její konsolidovanosti⁴. Mnohdy je však tato klasifikace příliš schématická, nedostatečně vystihující specifika politického vývoje některých států. Navíc může mít zejména určitá část slovenské čtenářské obce pocit, že analýza slovenské politiky je v tomto směru poznamenána některými stereotypy vyskytujícími se celkem hojně v českém prostředí (interpretace slovenského nacionalismu, mečiarismu apod.). S tím koresponduje používání hodnotících pojmů (nacionalistické, extrémistické), i když je třeba přiznat, že autoři z brněnské katedry politologie s nimi zacházejí celkem obezřetně, a to i tam, kde by se celkem nabízel značně subjektivní hodnotící přístup spojený s ostrakizací příslušných politických subjektů (KSČM, SPR-RSČ).

Někdy není příliš jasné, s jakým záměrem jsou některé studie zpracovávány. Mnohé z nich jsou ve značné míře věnovány obsáhlým a podrobným líčením konkrétních událostí a uváděním množství faktů, což by se spíše hodilo do prací z oboru historie. Na druhou stranu se však díky těmto skutečnostem dá současná „brněnská“ literatura celkem vhodně použít nejen jako podkladový analytický materiál, ale i jako encyklopedické příručky.

³ Kopeček L.: *Specifika vývoje slovenského systému politických stran. Analýza konfrontačního charakteru slovenské politiky ve světle konfliktních linií slovenské společnosti*, in Strmiska M. (ed.): *Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita*, Brno 1999, s. 37–71

⁴ Např. Kubát M.: *Politický režim a konsolidace demokracie v postkomunistické Evropě a postsovětském prostoru*, *Politologický časopis* 2/2000, s. 131–143

Přes některé dílčí výhrady však považujeme literaturu z produkce brněnské politologie za výrazně přínosnou a budeme z ní i v této práci v hojné míře čerpat.

Komparací politického vývoje českých zemí a Slovenska se zabývá několik dalších českých politologů. Jedním z nich je například *Karel Vodička* z Univerzity v Hamburгу, který se v několika svých studiích věnoval především problematice srovnávání konsolidační úrovně české a slovenské demokracie ⁵, přičemž se nevyhnul ani analýze politických stran. I v tomto případě je však (a více než u brněnských politologů) zejména analýza slovenské politiky poznamenaná značně subjektivními přístupy tohoto autora. Sporné je například (v odborné literatuře však dost hojně) hodnocení HZDS jako antisystémové strany ⁶, i když sám autor (na stejném místě v naší citované práci) připouští, že se nedá hovořit o takto definované straně v plném rozsahu ⁷ (více o problematice HZDS v kap. 4 a 5.4).

Z dalších českých politologů je pro naše potřeby určitě užitečná publikace Oskara Krejčího *Kniha o volbách*, která pojednává o českém stranickém systému v kontextu volebního procesu a v tomto směru obsahuje i množství užitečných dat. Podnětné myšlenky najdeme i ve známých českých pracích z oblasti teorie politických stran (Fiala, Strmiska, Novák, Klíma), především pokud jde o metodologická východiska a možnosti jejich aplikace na konkrétní situace. Můžeme porovnat například přístupy založené na koncepcích cleavages jako dominantním základem pro studium stranických systémů v pracích Miroslava Nováka nebo Michala Klímy s odlišnějšími přístupy Petra Fiala a Maxmiliána Strmisky. Pojímání tzv. rokkanovské koncepce konfliktních linií jako kontinuálně působícího faktoru pro formování stranických systémů v pracích Jiřího Kunce může

⁵ Např. Vodička K.: *Česká/Slovenská republika: Srovnání úrovně konsolidace*, Politologický časopis 2/2004, s. 158–175

⁶ Tamtéž, s. 162

⁷ Tamtéž, s. 162, 171

být dobrým „provokujícím“ příspěvkem k diskusi o koncepci těchto linií v postkomunistických stranických soustavách (viz kap. 3.3).

Pokud se podíváme na literaturu slovenské provenience, problematikou výzkumu tzv. transformačního období se v hojné míře zabývají dvě odborná pracoviště z Bratislavy – *Inštitút pre verejné otázky* (IVO) a katedra politologie Filozofické fakulty Univerzity Komenského. Za poslední roky vyšla celá řada prací věnovaných otázkám přechodu slovenské společnosti od totality k demokracii a zaměřených na analýzu specifických a problematických aspektů slovenského politického vývoje. Jedná se zejména o studie politoložky *Soni Szomolányiové*⁸. Přes nesporný informační přínos těchto publikací je však jejich stinnou stránkou výrazně subjektivní přístup autorky. Její práce jsou značně prostoupeny osobními politickými postoji, přičemž autorka se několikrát i otevřeně angažovala v politice. Příkladem může být až nekritické obdivování jednoho politického subjektu (SDK) na stránkách časopisu OS před volbami 1998⁹, což ostře kontrastuje s výrazně negativním hodnocením subjektů jiných (především HZDS). Nejednou se i v politologické literatuře setkáme s otázkou, do jaké míry jsou práce *Soni Szomolányiové* výsledkem jejího vědeckého bádání a do jaké míry prezentuje pouze své osobní politické názory¹⁰.

S podobně problematickými přístupy se setkáme i v literatuře z produkce IVO. Na jedné straně jsou dané práce přínosné zejména z hlediska rozsahu publikovaného materiálu, množství informací i vysoké úrovně odborného zpracování. Pro potřeby našeho tématu jsou v tomto

⁸ Např. Szomolányiová S.: *Zostáva Slovensko v rámci stredoeurópskeho variantu tranzície?*, in Szomolányiová S., Mesežnikov G. (ed.): *Volby 1994. Príčiny – dosledky – perspektívy*, Bratislava 1994, s. 11–37, Szomolányiová S.: *Tranzičná cesta Slovenska a voľby 1998*, in Bútorá M., Bútorová Z., Mesežnikov G. (ed.): *Kto? Prečo? Ako? Slovenské voľby 98*, Bratislava 1999, s. 9–20

⁹ Szomolányiová S.: *Pomýleným idealizmom k tretej prehre demokratov?*, OS 7/1998, s. 5

¹⁰ Srb V., Veselý T.: *Rozdělení Československa. Nejvyšší představitelé HZDS a ODS v procesu rozdělování ČSFR: česko–slovenské soužití v letech 1989–1993*, Bratislava 2004, s. 118

směru užitečné zejména souhrnné zprávy o stavu společnosti a v nich hlavně příslušné kapitoly o politických stranách. Na druhé straně jsou však tyto publikace (podobně jako u Szomolányiové) poznamenány příliš subjektivními názory autorů. Významný slovenský politolog z IVO *Grigorij Mesežnikov* například rozvinul v 90. letech teorii o *standardních* a *nestandardních* politických stranách na Slovensku. Ty první měly být kompatibilní s ideovými proudy v západní Evropě a měly vyznávat liberální pojetí demokracie (strany tehdejší antimečiarovské opozice). Druhá skupina politických subjektů se vyznačovala zvýšeným nacionalismem, populismem a autoritářskými sklony (HZDS, SNS) ¹¹. Toto rozdělení je však snadno napadnutelné a je spíše osobním názorem autora na jednotlivé politické strany na Slovensku.

Jak již bylo řečeno, zmíněné přístupy byly částečně převzaty brněnskými politology zabývajícími se Slovenskem (Kopeček), i když i oni poukázali na jejich problematičnost ¹².

Zatím v převážné většině nazírali autoři na mnohé problémy optikou 90. let, i když s ohledem na dobu vydání příslušných publikací je to celkem přirozené. Na druhé straně se však právě v případě Slovenska otevírají v současné době nové možnosti analýzy problematičtějších jevů politického vývoje s ohledem na značně proměnlivý charakter slovenské politiky a poměrně výrazné změny, kterými prochází tato politika po volbách 2002. V tomto směru se i mnohé skutečnosti z dřívějšího období dostávají do poněkud jiného světla. S ohledem na velmi složité procesy ve vývoji slovenského stranického systému si dnes již s dělením politických stran na promečiarovské a antimečiarovské, liberální či neliberální, standardní a nestandardní apod. rozhodně nevystačíme.

S poněkud objektivnějšími přístupy se setkáme u slovenského politologa *Svetozára Krna* působícího na Univerzitě Konstantina Filozofa v Nitře. Z hlediska našeho tématu je stěžejní jeho publikace *Politické strany krajín*

¹¹ Např. Mesežnikov G.: *Volby 1998 a vývoj systému politických strán*, in Bútora M., Mesežnikov G., Bútorová Z. (ed.): *Kto? Prečo? Ako?...*, s. 43

¹² Kopeček L: *Specifika...*, s. 55

východnej Európy. Autor se v ní nezabývá primárně analytickým rozbořem problémů, ale jeho kniha je spíše popisnou encyklopedickou příručkou, ve které však sesbíral značné množství informací, které jsou vhodným podkladem k prohlubování dalšího studia. Kapitola týkající se Slovenska přitom nemá jen čistě popisný charakter, ale na základě historického exkurzu v ní autor rozebírá i vývojové tendence stranického systému. Na rozdíl od prací IVO nebo bratislavské katedry politologie je třeba u většiny prací Svetozára Krna (např. články v časopise *Civitas* vydávaném katedrou politologie a evropských studií na FF UKF v Nitře) ocenit objektivitu a nadhled, který je veden snahou nedopustit zjednodušování problémů a lépe objasňovat mnohé složité a rozporuplné skutečnosti.

Přínosem Krnova přístupu ve většině jeho prací je zohledňování geografických aspektů politického vývoje a utváření politických stran (autor mj. vyučuje na UKF v Nitře předmět politická geografie). Tento přístup je obzvláště užitečný u těch států, kde závislost mezi geografickými (regionálními) faktory a politickým chováním je výrazná. Příkladem může být Ukrajina (hlubší kulturně geografické rozdíly mezi východní a západní částí země a s tím související politické preference), ale do značné míry i Slovensko (význam regionalismu nejen v socioekonomickém, ale i kulturně společenském kontextu) nebo české země (problém Moravy).

Svetozár Krno příliš nepracuje s koncepcí konfliktních linií, ale spíše s klasifikací stran na základě jejich příslušnosti k ideovým táborům. V tomto směru podobně jako v případě brněnských politologů se snaží brát zřetel na realitu postkomunistických stranických systémů a tomu přizpůsobit teoretické či klasifikační postupy a volbu příslušné terminologie. Autor například vyčleňuje kategorie politických stran příznačných pro tento areál v období transformace. Pracuje třeba s táborem širokospektrálních stran nebo podrobněji klasifikuje politické subjekty v jednotlivých státech na základě jejich programového charakteru, a také s přihlédnutím k době a okolnostem jejich vzniku (více viz kap. 3.4).

Pro potřeby výzkumu formování ideových táborů ve slovenském stranickém systému jsou dost podnětné mnohé články dalšího slovenského

politologa *Daniela Balka*. Ten uveřejnil na toto téma několik studií na stránkách časopisu *OS*. I když jsou také poznamenány jeho (poměrně vyhraněnými) politickými názory, přičemž se autor sám dokonce otevřeně angažuje v politice a aktivně obhajuje určitý politický směr, na druhou stranu můžeme v jeho člancích najít mnoho užitečných inspirací.

Především jako informační zdroje nám významně poslouží některé další příručky mapující vývoj politických stran, ať už v České republice nebo na Slovensku. Jsou to především nedávno vydané dva díly obsáhlé publikace *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Československu 1861–2004* nebo v roce 2000 vydaná práce z produkce olomoucké katedry politologie a evropských studií *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Tyto knihy jsou užitečné množstvím informací (podrobné představení dané problematiky ve značném časovém rozsahu), které představují širokou základnu pro studium a analýzu širších historických souvislostí a dlouhodobých trendů v procesu formování politických stran, především v českých zemích.

Pro hlubší studium politického vývoje na Slovensku na počátku 90. let je poměrně významná publikace kolektivu mladších slovenských politologů (Luboš Kubín, Daniel Balko ad.) *Dva roky politickej slobody*. Z hlediska našeho tématu nám mohou pomoci pasáže zachycující relevantní momenty ve vývoji jednotlivých politických stran včetně výroků jejich představitelů (autoři se opírají o citáty z denního tisku) nebo úryvky ze stranických programů, případně i některé další informace.

Pro potřeby naší práce jsou významné i práce z oblasti politologii blízkých společenských vědních oborů, zejména historie a sociologie. Jedná se například o třetí díl práce českého historika Jana Rychlíka o česko-slovenských vztazích (*Rozpad Československa*), ze které jsme zachytili mnohé informace týkající se zejména slovenských národních a moravských regionálních stran. Z oblasti sociologie jsou ve vztahu k našemu tématu velmi užitečné mnohé studie, které poukazují na poměrně značně rozdílné formování české a slovenské společnosti, které se odráží i v rozdílech ve vývoji stranických systémů (např. práce Jiřího Musila). Samozřejmě

významné je i ve vztahu k naší práci celá řada studií slovenského sociologa *Vladimíra Krivého* o volebním chování a analýze voličského zázemí jednotlivých politických stran (zejména interdisciplinárně pojatá práce *Krivý V., Feglová V., Balko D.: Slovensko a jeho regióny*).

Nezastupitelná ke studiu dané problematiky je samozřejmě také literatura z pera samotných aktérů politického dění (soubory článků, rozhovorů, prezentace vlastních politických postojů) nebo materiály politických stran (programy, sborníky), které především představují primární informační zdroj sloužící jako podklad k další analýze. Mnohé publikace tohoto typu přitom nejsou jen „suchou“ prezentací názorů a postojů daných politiků či stran, ale mají i cenný analytický přínos (například publikace *Zdeňka Jičínského*, *Jána Čarnogurského* nebo některé knihy od *Václava Klause*) nebo obsahují množství dnes již ne příliš snadno dostupných informací (například v pojednání o vývoji slovenských levicových stran, zejména KSS, v letech 1989–1990 v knize *Miloše Žiaka Slovensko: Od komunizmu kam?*).

3. TEORETICKÁ A METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA

3.1 Stranické systémy ve střední a východní Evropě po roce 1989

Dosavadní výzkum vývoje politických stran ve státech transformující se střední a východní Evropy od konce 80. let provázely některé teoretické a metodologické problémy. Je to však pro postkomunistické stranické soustavy celkem přirozené. Politický vývoj těchto zemí byl ve druhé polovině 20. století ovlivněn především tím, že v nich fungoval systém založený na mocenském monopolu komunistické strany. Ten přinesl mnohé specifické prvky do formování politické scény, což se pak ve velké míře odráželo i v tzv. transformačním období po zhroucení těchto režimů na konci 80. let. Ve srovnání se západní částí starého kontinentu je tak pro tento areál charakteristická mimořádná dynamika a pestrost. Formování politických stran probíhá souběžně s procesy politické, ekonomické a sociální transformace. Politický systém je poznamenán deficitem demokratické tradice a kontinuity. V literatuře se setkáváme

s vymezováním konkrétních specifických rysů příznačných pro formování středo- a východoevropských stranických systémů¹³.

Navíc střední a východní Evropa nikdy nebyla jednotným uniformovaným areálem. Na podobu utvářejících se stranických systémů má vliv etnická různorodost, odlišné kulturně společenské, historické či ekonomické procesy, a to ve starším i novějším období. Specifické faktory pak ovlivňují vývoj politických stran v jednotlivých zemích.

Problematika formování a vývoje transformujících se stranických systémů ve střední a východní Evropě je v současné politologické literatuře pokládána za zcela nové pole politologického výzkumu¹⁴, v rámci kterého dochází k rozvoji nových badatelských přístupů, kdy mnohdy nepostačuje mechanická aplikace teoreticko-metodologických východisek použitých na studium stranických systémů západní Evropy. Příkladem mohou být diskuse o aplikaci tzv. rokkanovské teorie konfliktních linií (více viz kap. 3.3). Pokud se zabýváme problematikou politických stran v tomto areálu z hlediska jejich programové orientace, pak je třeba vzít v úvahu skutečnost, že dané subjekty se na jedné straně hlásí k některé z evropských stranických rodin a z toho vyplývajícími programovými principům, na druhé straně se vyznačují specifickými programovými prvky, které vycházejí ze skutečnosti, že jejich formování probíhá v podmínkách společenské transformace. K těmto osobitým rysům v politických programech patří například názory na tempo a strategii ekonomické reformy nebo postoje k problematice vyrovnání se s dědictvím předcházejícího režimu.

V politologickém výzkumu se tak setkáváme s mnoha specifickými náměty, které jsou vhodné k prohlubování dalšího studia. Samostatnou kapitolou již dnes hojně rozvíjenou v politické vědě je třeba problematika programové a ideové transformace politických stran, konkrétně například

¹³ Více in Krno S.: *Politické strany krajín východnej Európy*, Nitra 1999, s. 253, 254

¹⁴ Více např. in Strmiska M.: *Horizont výzkumu středo- a východoevropských postkomunistických stran a stranických systémů: úvodní poznámka*, in Strmiska M. (ed.): *Postkomunistické stranické soustavy...*, s. 7–9

tzv. *sociáldemokratizace* bývalých vládnoucích komunistických stran¹⁵. Dále nás v souvislosti s postkomunistickými stranickými systémy mohou zajímat otázky konsolidace stranických systémů a míry institucionalizace politických stran, což je problematika, která je relevantní například právě v souvislosti se Slovenskem.

Nezanedbatelným aspektem daného výzkumu je také skutečnost, že od politických změn na přelomu 80. a 90. let nás dělí stále delší časové období. V rámci tzv. transformačního období došlo k mnohým, často i významným, změnám. Třeba v případě Slovenska nám vystupuje výrazně do popředí problematika značné proměnlivosti stranického systému. V tomto směru se zvyšuje pravděpodobnost, že mnohé skutečnosti mohou být s delším časovým odstupem či s přihlédnutím k daným proměnám viděny a hodnoceny v jiném světle. Na Slovensku (týká se to ale i dalších zemí) se mohlo například zdát, že mnohé relevantní politické subjekty z 90. let se etablojí a stabilizují na politické scéně, později však došlo k jejich krizi a v některých případech také k úplnému zániku. Následkem těchto změn dochází i k celkovým proměnám ve vzorcích politického chování. Proto i v této souvislosti je stále aktuální připomínat značnou neustálenost a proměnlivost politických stran a stranických systémů středo- a východoevropského areálu. Do popředí nám vystupují problémy jejich konsolidace, míry institucionalizace, „zralosti“ či „nezralosti“ apod.¹⁶

3.2 Teoreticko-metodologické aspekty výzkumu komparace českého a slovenského stranického systému

V předcházející kapitole již bylo naznačeno, že formování politických stran ovlivňují specifické historické, kulturní, geografické, etnické a další

¹⁵ Více např. in Hloušek V., Kopeček L. (ed.): *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*, Brno 2002, též in Hynčica P.: *Komparace formování a vývoje sociální demokracie v ČR a SR po roce 1989* (diplomová práce), rok zpracování 2002

¹⁶ Více např. in Strmiska M.: *Pluralita, polarita a geneze nových středo- a východoevropských systémů politických stran*, in Strmiska M. (ed.): *Postkomunistické stranické soustavy...*, s. 12–16

faktory jednotlivých států nebo areálů. Týká se to přitom nejen středo- a východoevropských stranických systémů jako celku. Také problematika vývoje těchto systémů v konkrétních zemích (včetně jejich vzájemné komparace) představuje mnohdy specifické pole badatelského výzkumu. V tomto směru i formování stranických systémů v České republice a na Slovensku a jejich vzájemné porovnávání představuje v mnoha ohledech zvláštní problematiku, a to z několika důvodů.

Prvním aspektem dané skutečnosti je fakt, že předmětem našeho zájmu jsou dva státy, které po dobu téměř 70 let byly součástí společného státního útvaru. S tím značně souvisí zejména jazyková blízkost českého a slovenského národa. Soužití ve společném státě a neexistence jazykové bariéry představovalo mimořádně výhodný předpoklad pro rozvíjení a prohlubování mnohostranné komunikace mezi Čechy a Slováky, která vytvářela řadu politických, kulturních či společenských průníků a byla prostředkem k vzájemnému ovlivňování. Na druhé straně existovala a existuje celá řada mnohdy i výrazných rozdílů mezi oběma společnostmi (rozvedeno v dalších kapitolách), od kterých se odvíjí i odlišná struktura konfliktních linií a z toho vyplývající formování systémů politických stran. Odlišnosti mezi českými zeměmi a Slovenskem byly přitom zřejmé již v době 1. československé republiky. Přetrvávaly takřka po celé období existence společného státu a v konečném důsledku byly nezanedbatelnou příčinou jeho zániku v roce 1992.

Při analýze komparace českého a slovenského stranického systému je tak třeba brát zřetel na několik vzájemně protichůdných faktorů – na straně jedné kulturní, jazyková a geografická blízkost a společná historie téměř po celé 20. století, na straně druhé celá řada odlišností mezi českými zeměmi a Slovenskem. S ohledem na tyto skutečnosti pak vzájemné porovnání právě těchto dvou států představuje určitě nosné téma výzkumu.

Podívejme se ještě na několik dalších specifických skutečností vztahujících se k problematice komparace českého a slovenského stranického systému. Až do roku 1992 se formování politických stran v českých zemích a na Slovensku vyvíjelo v rámci společného státu.

V tomto směru se tedy nabízí otázka, do jaké míry máme posuzovat český a slovenský stranický systém jako celek, nebo jako dvě nezávislé soustavy. Pokud se podíváme konkrétněji na to, jak se vyvíjela politická scéna po pádu komunistického režimu v obou republikách, pak je dost jednoznačně patrné, že tato problematika je z hlediska našeho tématu poměrně zanedbatelná. Po roce 1989 se téměř nevytvořily strany s celofederální působností. Jistou výjimku v tomto směru představuje Komunistická strana Československa (KSČ), která se v souvislosti s politickými změnami přeměnila ve svazek dvou republikových subjektů. Ten se však postupně rozvolňoval a vyústil do vytvoření dvou zcela samostatných stran (KSČM a SDE), které se navíc posléze vyvíjely zcela odlišně. Druhou skutečností je existence několika marginálních uskupení s federální působností (např. Hnutí čsl. porozumění) a několika také víceméně zanedbatelných „satelitů“ českých politických stran na Slovensku (např. ODS). Ve všech těchto případech se však jednalo o velmi okrajové fenomény, tím spíš při vědomí skutečnosti, že právě vývoj českého a slovenského stranického systému probíhal po roce 1989 výrazně odlišně. Proto se v naší práci budeme zabývat oběma stranickými systémy jako zcela samostatnými mechanismy.

K rozdílnému formování politických stran v českých zemích a na Slovensku přitom docházelo ihned po zhroucení komunistického systému na konci roku 1989. Tuto skutečnost dokládá především vytvoření dvou samostatných souborných hnutí v každé z obou částí společného státu (v České republice OF, na Slovensku VPN), která vznikla víceméně nezávisle na sobě¹⁷. Pro léta 1990–1992 platí skutečnosti uvedené v předcházejícím odstavci. Proto ani rozdělení čsl. společného státu nepředstavuje z hlediska tematiky formování a vývoje českého a slovenského systému politických stran žádný významnější mezník, přestože po vzniku samostatné České a Slovenské republiky se míra divergence mezi politickým vývojem v obou zemích ještě více prohloubila.

¹⁷ O okolnostech vzniku OF a VPN např. in Srb V., Veselý T.: ..., s. 31, 32 (rozhovor autorů s Milanem Kňázkem z dubna 1998)

Druhý teoretický a metodologický problém výzkumu komparace formování českého a slovenského stranického systému vyplývá z již zmíněné skutečnosti, že politický vývoj v obou republikách po roce 1989 probíhal výrazně divergentně. Proto se nabízí otázka, zda má vůbec smysl porovnávat tak rozdílně se vyvíjející stranické systémy a zda je taková komparace a její hlubší analýza vůbec přínosná. Zde je třeba se zastavit u několika skutečností. Předmětem zájmu naší práce je problematika konfliktních linií a formování ideových bloků. V tomto směru budeme rozebírat následující problémy. O celkových rozdílech ve vývoji obou stranických systémů a jejich příčinách budeme pojednávat hlavně v kapitole o konfliktních liniích v české a slovenské politice (kap. 4). Dále se budeme zabývat komparací jednotlivých ideových bloků a politických formací programově spřízněných. Právě výběr těchto okruhů je veden snahou nalézt přínosné momenty pro prohlubování výzkumu v oblasti komparace české a slovenské politiky. Nemá smysl podrobněji analyzovat komparaci výrazně divergentních (i když z hlediska celkového vývoje politického systému značně relevantních) jevů (např. hlubší komparace nejsilnějších politických stran v 90. letech ODS a HZDS, podrobnější analýza celkově odlišné struktury konfliktních linií vyplývající z nedostatečného vyrovnání se Slovenska s vlastní státností nebo z existence silné maďarské menšiny apod.). S ohledem na celkovou značnou divergenci mezi vývojem v obou republikách nebudeme také věnovat rovnoměrně pozornost všem aspektům dané problematiky. Značné rozdíly mezi formováním politických stran v českých zemích a na Slovensku jsou poměrně známé, proto nechceme klást přehnaný důraz na opakování mnohých již několikrát vyslovených nebo dokonce na první pohled zřejmých skutečností. V podmínkách výrazné politické divergence je naší snahou spíše objevovat některé zákonitosti (které mohou v obou republikách nabývat i značně podobných rysů), na první pohled třeba ne dosti patrné. Z těchto skutečností také vyplývá, že postup zpracování daného tématu bude do značné míry veden zásadou porovnávat především ty jevy, které se dají porovnávat, u kterých můžeme najít jistou společnou

východiskovou základnu a jejichž komparace je přínosná a užitečná, například již zmíněné porovnávání politických stran stejné nebo podobné programové orientace (komparace sociálně demokratických, konzervativních, křesťansko-demokratických apod. subjektů).

Podobné přístupy jsme zohledňovali již v diplomové práci, jejímž předmětem zájmu byla problematika komparace formování a vývoje sociální demokracie v České republice a na Slovensku. Výběr tohoto tématu byl vhodný vzhledem k tomu, že se dala najít jistá společná základna jako východisko k dalšímu rozboru. V obou republikách jsme – s přihlédnutím ke konkrétnímu vývoji – mohli vymezit politické strany sociálně demokratické (nebo sociální demokracii blízké) orientace¹⁸. Na tomto základě pak bylo možné analyzovat konkrétní procesy rozdílného formování politických subjektů hlásících se k tomuto ideovému směru v podmínkách daného politického prostředí. Když se podíváme na vývoj českého a slovenského stranického systému po roce 1989, pak je poměrně zřetelná skutečnost, že formování sociálně demokratické části politického spektra neprobíhalo v obou republikách tak odlišně jako formování subjektů, které můžeme (v protikladu ke stranám tohoto typu) označit jako nesocialistické. Pod touto značně široce pojatou kategorií se však skrývá celá řada rozmanitých typů stran, dá-li se taková kategorie vůbec vymezit, zejména na Slovensku v kontextu příslušné struktury konfliktních linií.

I v této práci bude komparace sociálně demokratických subjektů brána jako určité východisko, na jejímž základě budeme vymezovat a následně rozebírat další ideové bloky. V tomto směru jsme postaveni před mnohem obtížnějším úkolem vyžadujícím volbu odpovídajících metodologických východisek a postupů a důkladnou reflexi konkrétních utvářejících se modelů politického chování charakteristických pro českou a slovenskou politiku. Proto součástí zejména kapitoly *Liberální, konzervativní a křesťansko-demokratické strany* bude i rozsáhlejší teoretický úvod

¹⁸ O metodických postupech při vymezování politických stran sociálně demokratické orientace v České republice a na Slovensku po roce 1989 in Hynčica P.: *Komparace...*, s. 6–9

zabývající se vymezením dané problematiky a objasněním mnoha jejích sporných momentů. Ve srovnání s tím bude pojednání o problematice formování sociální demokracie poněkud stručnější, protože jsme se tímto tématem podrobněji zabývali již v diplomové práci.

Při vymežování jednotlivých ideových bloků se budeme opírat o charakteristické rysy konkrétních politických stran do nich spadajících, konkrétně pak o jejich ideově politickou deklaraci, programová témata a z toho vyplývající reálně prováděnou politiku. Přihlížet budeme i k názvům stran nebo jejich příslušnosti k nadnárodním stranickým uskupením (o této problematice též kap. 3.4). O stejná kritéria se budeme opírat i při utváření dvojic jednotlivých politických stran ideově spřízněných v obou republikách. Vedle toho však bude dalším určujícím kritériem v tomto směru vzájemná spolupráce takto blízkých subjektů. Proto se v jedné kapitole budou prolínat dvě tématické roviny – analýza komparace a analýza vzájemné spolupráce těchto formací (kap. 6). S již zmíněným tvrzením, že formování sociálně demokratických subjektů nebylo tak divergentní jako v případě jiných typů stran (liberálních, konzervativních ad.) koresponduje to, že vzájemná spolupráce mezi českými a slovenskými politickými subjekty byla charakteristická zejména pro strany této programové orientace. V tomto směru bude rozbor dané tematiky poněkud jednodušší, zatímco v případě dalších částí politického spektra se budeme vyrovnávat s větším množstvím problematických momentů (konkrétní skutečnosti rozvedeny dále v příslušných kapitolách).

Shrňme si tedy ještě jednou podstatné skutečnosti. S ohledem na výraznou vzájemnou divergenci a s tím související omezené možnosti komparace formování a vývoje českého a slovenského systému je otázka přínosu rozboru všech aspektů této široké problematiky poměrně sporná. Volba témat v naší práci (komparace ideově spřízněných politických stran a táborů) a s tím souvisejících metodologických přístupů je vedena snahou zaměřit naší pozornost na hlubší analýzu těch problémů, které se dají porovnávat a které mohou napomoci objasňování často velmi složitých a rozporuplných momentů vývoje české a slovenské politiky.

3.3 Teorie konfliktních linií v politické vědě se zřetelem k postkomunistickým stranickým systémům

Jak již bylo řečeno, politický a společenský vývoj ve státech střední a východní Evropy ve druhé polovině 20. století se vyznačoval mnoha specifickými rysy odlišnými od vývoje států západní Evropy. Ve státech, ve kterých byl po druhé světové válce nastolen mocenský monopol komunistické strany, nedocházelo ke kontinuálnímu rozvoji pluralitního politického systému. Naopak komunistický režim přinesl mnohá specifická štěpení. Také v období transformace v těchto zemích se projevilo mnoho zvláštních konfliktních linií. Proto i proces formování postkomunistických stranických systémů nabývá značně specifických rysů. Navíc proměny vícestranických systémů spojené s utvářením nových konfliktů a stran nejsou v posledních desetiletích záležitostí pouze východní, ale i západní Evropy (strany zelených, programová agenda národních zájmů ve vztahu k Evropské unii apod.).

V tomto směru se naskýtá otázka, do jaké míry můžeme v našem výzkumu aplikovat na transformující se středo- a východoevropské stranické systémy tzv. teorii *cleavages* (konfliktních linií) M. Lipseta a S. Rokkana. Připomeňme si, že tato teorie vychází z toho, že politické strany se dlouhodobě utvářely na základě čtyř konfliktů: *centrum–periferie*, *stát–církev*, *město–venkov* a *třídní* (socioekonomický) konflikt. Tato čtveřice konfliktů představuje základní *cleavages*.

Lipsetův a Rokkanův přístup je primárně přístupem sociologickým. Čtyři základní konfliktní linie odrážejí sociální strukturu společnosti. Právě z ní následně vyplývají sociální a politické postoje a na tomto základě se utvářejí politické strany¹⁹.

Pro politologa je však důležité reflektovat také skutečnost, že mnohé konflikty nejsou odrazem třídního, etnického či náboženského rozvrstvení společnosti, ale vznikají primárně na základě mocenského zápasu mezi

¹⁹ Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika...*, s. 45, též např. Klíma M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Praha 1998, s. 65–69

jednotlivými politickými stranami. Tyto konfliktní linie se vytvářejí na úrovni politických elit a cestou „shora“ jsou přenášeny na elektorát, kdy přitom není až tak podstatné, zda skupina voličů určité politické strany představuje zároveň zřetelnou a jasně odlišitelnou sociální skupinu (na základě třídního, etnického či náboženského původu) ²⁰.

Tuto skutečnost reflektovali další autoři, kteří rozšířili základní Lipsetův a Rokkanův model o další konfliktní linie: stát–občanská společnost, národní–mezinárodní ²¹. Nizozemský politolog Arend Lijphart připojil ke čtyřem základním „rokkanovským“ konfliktům tři další (v souladu se svým politickým přístupem však nepoužíval pojem konfliktní linie, ale *ideologická dimenze*): *podpora režimu, zahraniční politika a postmaterialismus* ²².

Teorie konfliktních linií měla značný vliv a dodnes se s ní pracuje v politologické literatuře. Až do 80. let 20. století byla aplikována především na stranické systémy zemí západní Evropy. V souvislosti s již zmíněnými rozmanitými procesy formování a vývoje stranických systémů ve státech střední a východní Evropy po pádu komunistických režimů se však stále více zkoumají možnosti, do jaké míry je Lipsetův a Rokkanův (případně i Lijphartův) model dostačující pro vystižení skutečné reality.

V rámci výzkumů formování stranických systémů států střední a východní Evropy po roce 1989 se u politologů setkáváme s různými přístupy k možnostem aplikovat rokkanovskou teorii na tyto systémy. Názory sahají od úplného odmítnutí až k možnostem její aplikace ²³. Převažuje postoj, že se zmíněnou koncepcí je vhodné při tomto výzkumu pracovat, ale pouze za předpokladu její značné modifikace. Tento přístup

²⁰ Více in Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 44–47

²¹ Více např. in Novák M.: *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*, Praha 1997, s. 103–112

²² Klíma M.: ..., s. 127

²³ Více např. in Hloušek V.: *Koncept konfliktních linií ve střední a jihovýchodní Evropě – tři roviny analýzy*, Středoevropské politické studie 2–3/jaro–léto 2002, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=34 nebo Hloušek V.: *Stranický systém Chorvatska – nedokončená transformace*, in Strmiska M. (ed.): *Postkomunistické stranické soustavy...*, s. 117

asi nejlépe zohledňuje skutečnost, že na jedné straně existují jisté podobné rysy středo- a východoevropského areálu se západní Evropou, na druhou stranu je však třeba brát zřetel právě na již zmíněné specifické rysy politického vývoje těchto zemí. V zásadě se budeme přidržovat tohoto přístupu.

V souladu s tímto pojetím se v literatuře v poslední době začal používat pojem *konfliktní linie transformace*²⁴. Například německý politolog Klaus von Beyme si všímá některých jevů charakteristických pro tyto systémy: konflikt mezi antikomunisty a reformními komunisty, značná role etnických rozporů, význam konfliktu město–venkov²⁵. Také maďarský politolog György Markus stanovil pro toto období transformace některé konfliktní linie: debilševizace–rebolševizace a zejména tradicionalismus–orientace na západ²⁶. Všeobecně vyplývá existence příslušných konfliktních linií v postkomunistických stranických systémech z problémů přechodu z jednoho politického systému do druhého (problematika vyrovnání se s dědictvím minulého režimu, nové problémy, například etnické), přičemž i „rokkanovské“ linie existující ve stranických systémech států západní Evropy mají ve východní části starého kontinentu svou specifickou podobu. Například socioekonomická linie transformace se vztahuje nejen ke klasickému vymezení vlastníci–pracující, ale i k otázkám strategie a tempa ekonomické transformace, rozsahu privatizace nebo záchranných sociálních sítí při uskutečňování reformem²⁷.

Z teoretických přístupů můžeme ještě zmínit koncepci německého politologa *Herberta Kitschelta*, který vycházel z toho, že společenské konflikty jsou strukturovány podél dvou os. Jedna představuje *sociálně-ekonomický* rozměr (levice–pravice) a vztahuje se k míře přerozdělování společenského bohatství a státních zásahů do ekonomiky (odpovídá socioekonomické konfliktní linii). Druhá osa znázorňuje protiklad

²⁴ Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 47–54

²⁵ Beyme K. v.: *Systemwechsel in Osteuropa*, Frankfurt am Main 1994, s. 294–296

²⁶ Hloušek V.: *Stranický systém Chorvatska...*, s. 117

²⁷ Též in Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 47–54

liberalismus–autoritářství, kdy jeden její pól je spojen se svobodou, volnomyšlenkářstvím či podporou přímé demokracie, druhý pól pak s důrazem na autoritu, tradicionalismem nebo hierarchizací v rozhodovacích procesech. Tato ideová dimenze je silně přítomná například v Maďarsku, kde můžeme zřetelně identifikovat národně konzervativní (FIDESZ, FKGP) a liberální (SZDSZ) tábor²⁸. Kitscheltův přístup celkem vhodně vystihuje realitu v některých zemích a budeme s ním hojně pracovat.

Znovu si připomeňme existenci politologických a sociologických konfliktních linií. Tato skutečnost je zvláště důležitá v souvislosti s postkomunistickými stranickými systémy. Minulý režim značně narušil sociální strukturu společnosti a rychlý přechod k demokracii po roce 1989 nevytvořil dostatečné podmínky pro stabilizaci vazeb politických stran na určité skupiny voličů. Tzv. konfliktní linie transformace mají proto mnohdy značně specifický charakter, který odráží nestabilní a proměnlivé politické prostředí příslušných států a neustálenou sociální stratifikaci společnosti. Proto můžeme tyto konfliktní linie zcela jednoznačně považovat za politické²⁹.

Dnes se přitom pracuje i v literatuře s velmi rozmanitými typy konfliktních linií, přičemž použitá terminologie má primárně vystihnout konkrétní situaci v příslušné zemi³⁰. Tomu bude odpovídat i přístup v naší práci. Oba sledované státy jsou v tomto směru značně rozdílné.

Na jedné straně v případě České republiky se dá v současné době celkem snadno aplikovat tzv. rokkanovská teorie konfliktních linií. Je to dáno poměrně značnou ekonomickou rozvinutostí České republiky a z toho vyplývající podobností sociální struktury české společnosti se společnostmi států západní Evropy, jistými podobnými rysy společenského vývoje České

²⁸ Kitscheltův přístup je možné aplikovat na stranické systémy západní i východní Evropy, více in Večerník J. (ed.): *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998*, Praha 1999, s. 248, též in Novák M.: *Systémy...*, s. 108, 109

²⁹ Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie.....*, s. 48

³⁰ Tamtéž

republiky a západní Evropy a socioekonomický rozměr volebního hlasování odpovídající ose levice–pravice³¹.

Naproti tomu Slovensko představuje značně specifický příklad, kdy aplikace jakéhokoliv teoretického přístupu uplatňovaného v politické vědě je v podstatě nemožná. Proto je třeba přistupovat k dané problematice tak, aby byla preferována věcnost, srozumitelnost a co možná nejlepší vystižení reality, a to včetně volby terminologických prostředků. V současné době se s takovými postupy v politologické literatuře již setkáváme. Do odborné literatury se přenáší mnohé pojmy vytvořené a později zaužívané v žurnalistice. Z hlediska určité „vědecké čistoty“ mohou být dané přístupy považovány za sporné, na druhé straně jsou však výstižné pro označení dané skutečnosti. Příkladem může být dnes již celkem běžné používání pojmů (byť značně sporných) *mečiarismus* a *antimečiarismus*³². Vzhledem k tomu, že předmětem našeho zájmu jsou značně specifické jevy, které lze mnohdy obtížně vystihnout a hodnotit (zvláště v případě Slovenska), budeme se i v naší práci držet podobných postupů.

Jak již bylo řečeno, problematikou konfliktních linií v postkomunistických stranických soustavách se v současnosti hojně zabývá literatura z produkce brněnské Masarykovy univerzity. Zastavme se však ještě u některých skutečností vztahujících se k České republice a Slovensku, které nejsou možná dost zřetelné. Zároveň tím objasníme, podle jakých postupů budeme pracovat, především v kapitole *Konfliktní linie v české a slovenské politice*.

V prvním případě se zastavme u konfliktní linie vztahující se k problematice národa, nacionalismu, v našem případě postavení Slovenska nebo jeho etnické skladby. Tuto (spíše široce pojatou) linii si rozdělíme na tři skupiny:

³¹ Mrklas L.: *Koncept stranických rodin a české politické strany (nejen) po listopadu 1989*, in II. Kongres českých politologů. Praha – Suchdol 5.–6. 9. 2003, s. 249, 250

³² Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 152

1) konflikt centrum–periferie budeme chápat v teritoriální dimenzi jako vztah většího (Česká republika) a menšího (Slovensko) celku ve společném státním útvaru (podobně je to i se vztahem Čech a Moravy).

2) vycházíme z toho, že názory na postavení Slovenska (otázka identity, symbolů, možností vytvořit samostatný stát) rozdělovaly slovenské politiky i občany. Můžeme tedy hovořit o sporu uvnitř této společnosti mezi národně a občansky orientovanými politickými elitami. V této souvislosti budeme používat pojem *národní konfliktní linie* (upřednostňujeme ho před poněkud pejorativně zabarveným pojmem *nacionalistická*). Jejím obsahem však nejsou pouze názory na státoprávní uspořádání, ale i obecnější spory o míru národního a občanského principu v politice (tato problematika tak značně souvisí i s dimenzí č. 3, viz další odstavec).

3) konfliktní linie vyplývající z existence územně koncentrované národnostní menšiny (v našem případě Maďaři na Slovensku), která se snaží o uplatnění svých práv v oblasti kultury, jazyka apod., čímž se může dostat do konfliktu s příslušníky většinového národa. V tomto směru budeme používat pojem *etnická konfliktní linie*, který se v některých publikacích používá³³, jinde se však setkáme spíše se souhrnným označením *nacionalistická linie* nedostatečně odlišujícím výše zmíněné dimenze č. 2 a 3³⁴.

Dále budeme pracovat s (opět značně široce pojatou) konfliktní linií vztahující se k problematice dědictví minulého komunistického režimu. Také v tomto směru si představíme určitou konkrétnější klasifikaci. Jedná se o rámcové východisko, v některých dalších souvislostech budeme danou problematiku rozebírat podrobněji (např. v kap. 5.2). Zatím se podívejme na dvě dimenze této konfliktní linie:

1) názory na samotnou problematiku vyrovnání se s minulostí (lustrace, zákon o protiprávnosti komunistického režimu, vztah ke komunistické straně)

³³ Kopeček L.: *Specifika vývoje...*, s. 50

³⁴ Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 150

2) ideový aspekt daného rozporu, míra ideového protikladu některých táborů ke komunistické ideologii a s tím související antisocialistická a antikomunistická (někdy možná i účelová) rétorika zejména pravicových stran proti levici

Budeme v této souvislosti používat pojem *postkomunismus–antikomunismus*, který podle našeho názoru dostatečně vystihuje všechny dimenze této konfliktní linie. Toto označení reflektuje skutečnost, že žádná relevantní strana nemá v programu návrat k poměrům před rokem 1989, včetně KSČM nebo KSS (proto nepoužíváme pojem *komunismus*³⁵), na druhé straně existuje určitá míra sepětí (ideového nebo organizačního) některých stran s minulým režimem a s tím související umírněné názory na problematiku vyrovnání se s minulostí (např. u postkomunistických „sociáldemokratizovaných“ stran), což je v protikladu k antikomunismu jiných (především pravicových) subjektů.

Ještě se zastavme u konfliktní linie urbánně–rurální. Budeme ji chápat ve dvou dimenzích. V prvním případě si vymežíme sociologickou linii, jejímiž produkty jsou *agrární* (zemědělské) strany (odpovídá rokkanovskému konceptu). Ve druhém případě ji budeme brát spíše v politickém kontextu – urbánní nebo rurální charakter elektorátu některých politických stran. V tomto případě například rurální charakter voličů dané strany neznamena, že její identita je založena na politické filozofii agrarismu, na druhou stranu ale může mít odlišné volební chování měst a venkova své hlubší příčiny (viz Slovensko v 90. letech, též kap. 4 a 5.2).

3.4 Typy politických stran ve středo- a východoevropských stranických systémech

Jak již bylo řečeno, naše práce se bude zabývat především problematikou formování politických ideových táborů v utvářejících se stranických

³⁵ Označení *komunismus–antikomunismus* se však hodí tam, kde tuto konfliktní linii chápeme v souvislosti s víceméně plebiscitním charakterem prvních svobodných voleb (odmítnutí starého a akceptování nového politického systému), např. v České republice volby 1990 a dominantní střet mezi OF a KSČ, viz též kap. 4

systemech českých zemí a Slovenska. Když se podíváme na stranickou mapu Evropy, je zřejmé, že přes různé podoby stranických systémů v jednotlivých zemích můžeme vyčlenit některé společné „ideové skupiny“. V politické vědě se začal v poslední době hojně používat pojem *stranická rodina*. Označuje skupinu ideově spřízněných politických formací s podobným genetickým původem³⁶. Také se v této souvislosti hojně používá pojem *ideový* (socialistický, liberální, křesťansko-demokratický) *tábor*³⁷. Tyto pojmy budeme používat i v naší práci.

Již od konce 40. a počátku 50. let docházelo v západní Evropě k prohlubování kontaktů mezi ideově a politicky blízkými stranami. V důsledku pokračujícího procesu evropské integrace a v souvislosti s prvními volbami do Evropského parlamentu v roce 1979 vznikly na bázi těchto kontaktů organizované stranické svazy (například Evropská lidová strana)³⁸. V politické vědě se můžeme setkat s několika přístupy k vymezení stranických rodin v Evropě.

Typologie Klause von Beymeho vychází z rokkanovské teorie čtyř konfliktních linií. Na tomto základě vyčleňuje devět stranických rodin: liberální, konzervativní, sociálně demokratická a socialistická, křesťansko-demokratická, komunistická, rolnická, regionální a etnická, strany krajní pravice a strany ekologické. Kritérii pro zařazování stran do těchto rodin jsou jméno strany a voličská percepce programu a ideologické pozice strany³⁹.

Dále se setkáváme s typologií Michaela Gallaghera, Michaela Lavera a Petra Maira, kteří vymezují 11 evropských stranických rodin – 4 levicové (sociální demokraté, komunisté, nová levice, strany zelených), dále 5 rodin středu a pravice (křesťanští demokraté, sekularizovaní konzervativci,

³⁶ Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 40

³⁷ Např. Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, též Dostal R.: *Komparace formování systémů politických stran České republiky a Polska (1989–1998)*, Politologický časopis 3/1999, s. 282–292 ad.

³⁸ Schuster R.: *Evropská lidová strana jako příklad vznikajícího systému evropských politických stran*, Politologický časopis 1/1999, s. 72

³⁹ Mrklas L.: *Koncept stranických rodin...*, s. 248

liberálové, agrárníci, krajní pravice), kromě toho vyčleňují strany regionalistické a iredentistické a ostatní (obtížně zařaditelné). Za kritéria příslušnosti k dané stranické rodině považují zmínění autoři sdílený genetický původ, příslušnost k nadnárodním uskupením politických stran a provádění shodné politiky ⁴⁰.

V transformujících se státech střední a východní Evropy se po zhroutilí mocenského monopolu komunistických stran začaly mnohé politické strany hlásit k ideovým směrům, a tedy svým sesterským organizacím ze západní Evropy (sociální demokracie, křesťanská demokracie). Podobně jako u teorie konfliktních linií je však i v případě této problematiky třeba brát ohled na specifické zákonitosti formování postkomunistických stranických systémů. Proto politologové vymezují mnohé další skupiny a bloky, příznačné právě pro středo- a východoevropský areál v období společenské transformace. Mnohé specifické tábory by také bylo možné vymezit pouze s ohledem na Českou republiku a zejména Slovensko.

Setkáme se například s vymezováním kategorie *postkomunistických* stran – bývalých vládnoucích komunistických formací, které prošly v mnoha zemích ideovou transformací směrem k demokratickému socialismu (sociální demokracii). Bývají řazeny jako podskupina stran sociálně demokratických a socialistických ⁴¹.

V některých zemích (Slovensko, Chorvatsko, Bulharsko, Rumunsko) se po roce 1989 výrazněji etablovaly programově nevyhraněné a z hlediska ideového rozvrstvení politické scény ve velké části západoevropských zemí těžko zařaditelné politické subjekty. V této souvislosti bývá vyčleňována i samostatná kategorie *širokospektrálních* stran ⁴², které jsou zpravidla produkty specifických konfliktních linií v těchto zemích. Do jisté míry tak tento tábor koresponduje s kategorií nezařaditelných stran (podle klasifikace Gallagherema, Lavera a Maira). S ohledem na konkrétní realie v jednotlivých zemích je však jeho zvláštní vymezení lépe výstižné.

⁴⁰ Tamtéž

⁴¹ Krno S.: *Politické strany Európy*, in *Politológia*, Nitra 1999, s. 172

⁴² Tamtéž, s. 170

S jistými problémy se potýkáme v souvislosti s vymezováním stran národně orientovaných, regionalistických atd., které se mnohdy překrývají se stranami krajní pravice. Přes některé shodné rysy politiky těchto dvou typů subjektů je to však spíše než objektivní hledisko věc subjektivního hodnocení. Zejména političtí oponenti označují všechny národně orientované strany za krajní, extrémní apod. Tato záležitost je politicky citlivá vzhledem k tomu, že strany krajní pravice bývají také považovány za antisystémové. Nejen v souvislosti se Slovenskem je vystihující vyčlenění samostatného tábora *národních* stran. Ty mohou mít některé shodné rysy s politikou stran krajní pravice, zdaleka však ne v plném rozsahu. Samostatné vymezení kategorie *regionálních* stran pak reflektuje skutečnost, že tyto subjekty nemusejí být založeny pouze na etnickém principu (moravské regionálně versus slovenské národně orientované strany, též např. bavorská CSU). Pro národně orientované strany je charakteristické, že hájí zájmy většinového národa v daném státě (zejména ochranu jeho kulturní identity). V tomto směru je žádoucí jejich odlišení od stran *etnických menšin*, což částečně koresponduje i s odlišením národní a etnické konfliktní linie (SNS jako strana kladoucí obecně důraz na národní zájmy slovenského národa versus SMK jako strana hájící zájmy občanů maďarské menšiny na Slovensku)⁴³.

Na dlouhý a samostatný rozbor by byla složitá problematika nesocialistických stran pravice a pravého středu (5 rodin typologie Beymeho). Mnohé skutečnosti budou rozvedeny v příslušné kapitole (5.2), jejíž součástí bude (jak jsme již uvedli) i rozsáhlejší teoreticko-metodologický úvod a vymezení rámce dané tematiky.

Nyní se zastavme alespoň u některých obecných přístupů. Za rozhodující směry pravice a pravého středu bývají považováni *křesťanští demokraté* a *sekularizovaní konzervativci*. Toto základní dělení však úplně nevystihuje celé značně rozmanité spektrum těchto typů stran. V tomto směru je výstižné a v politologii již celkem zaužívané vymezení kategorie

⁴³ Vymezení samostatných kategorií stran národních, regionálních a etnických menšin in Krno S.: *Politické strany Evropy...*, s. 170

(křesťansko-demokratických) stran se *složenou identitou*. Tyto subjekty nemají vyhraněnou křesťanskou orientaci, křesťanství je pouze jedním z komponentů jejich programové identity⁴⁴. V některých případech mohou stát na pomezí mezi křesťanskými demokraty a sekularizovanými konzervativci (srov. příklad SDKU a KDĽ).

Můžeme se zabývat i problematikou překrývání některých vymezených skupin, například rozborem vztahu stran křesťanských (konzervativních) a národních. Národně orientované strany se zpravidla považují za pravicové, konzervativní, často se hlásí ke křesťanství (SNS), zároveň však vykazují řadu specifických rysů. Mnohé záležitosti budou podrobněji rozvedeny v příslušných kapitolách.

Počítáme s tím, že jakákoliv klasifikace stran na základě jejich programové a ideové orientace je v podmínkách složitých a proměnlivých procesů utváření stranických systémů vždy orientační. Zejména při podrobnějším hodnocení budou vždy existovat i možnosti jiných přístupů. Žádné bloky nebývají vnitřně jednolitě, v rámci každého tábora můžeme najít různé podskupiny subjektů vzájemně odlišných, nebo můžeme naopak vytvářet široce pojaté zastřešující bloky. Počítáme v tomto směru s otevřeným a dynamickým pojetím těchto táborů.

S podrobnější klasifikací politických stran pracuje ve svých publikacích již zmiňovaný Svetozár Krno (vymezuje například skupiny autentická sociální demokracie, postkomunistická levice, extrémní nostalgická levice, centrističtí liberálové apod.)⁴⁵. Takový přístup ještě více reflektuje realitu v jednotlivých zemích a bere ohled na skutečnost, že se v nich mnohdy profilují velmi specifické a z hlediska obecnějších klasifikací obtížně zařaditelné formace. Volba příslušné terminologie (mnohdy opět pojmy užívané v publicistice) je pak vedena primárním zájmem co možná nejpřesněji vystihnout charakter daného subjektu. Zmíněný postup (v

⁴⁴ Fiala P., Strmiska M.: *Spřízněny volbou? Křesťansko-demokratické a křesťansko-nacionální strany v postkomunistických pluralismech*, Politologický časopis 3/2001, s. 281

⁴⁵ Krno S.: *Politické strany krajín východnej Európy*, Nitra 1999 a další práce autora

kombinaci s dalšími výše uvedenými) uplatníme především při zpracování již zmíněné velmi složité a široce pojaté kapitoly věnované nesocialistickým politickým subjektům (kap. 5.2). S tím souvisí i to, že mnoha (obtěžně zařaditelným) politickým stranám budeme věnovat pozornost ve více kapitolách.

Ale také vytváření široce pojatých velkých rodin má svůj význam vzhledem ke značnému prolínání identit zejména u nesocialistických formací (viz kap. 5.2). V tomto směru můžeme zmínit například přístup politologa Paula G. Lewise, který vymezuje široký tábor konzervativní/křesťansko-demokratický, do kterého zařazuje jinak značně rozdílné strany jako HZDS a KDU-ČSL⁴⁶. Přestože podobné postupy mohou být předmětem (i oprávněné) kritiky⁴⁷, na druhé straně je jejich připomenutí užitečné na dokreslení složitosti dané problematiky a vnitřní provázanosti mnoha ideových táborů (též kap. 5.2).

Jak je vidět, můžeme se setkat s různými přístupy ke studiu této problematiky, přičemž každá teorie může mít svá silná i slabá místa. Budeme především brát ohled na realitu a preferovat věcnost a účelnost. Rámcově se chceme řídit již zmíněnými kritérii (kap. 3.2) – deklarovaná ideová orientace, programové teze, reálně uskutečňovaná politika a přihlížet budeme i k názvům stran a jejich příslušnosti ke stranickým svazům. Vzhledem k tomu, že předmětem našeho zájmu je komparace dvou systémů, znovu si připomeňme také podstatné kritérium pro vymezování ideově spřízněných formací v obou republikách – deklarovaná i realizovaná spolupráce mezi českými a slovenskými politickými subjekty.

4. KONFLIKTNÍ LINIE V ČESKÉ A SLOVENSKÉ POLITICE

Struktura konfliktních linií v české a slovenské politice po roce 1989 je značně určována kulturně geografickým charakterem, historickým a

⁴⁶ Fiala P., Strmiska M.: *Pojetí stranických rodin v postkomunistickém středoevropském a východoevropském kontextu*, Středoevropské politické studie 4/podzim 2001, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=119

⁴⁷ Tamtéž

politickým vývojem nebo skladbou obyvatelstva obou zemí. Česká republika je od svého vzniku v roce 1993 etnicky homogenním státem. V tomto směru se její situace liší od období 1. československé republiky, kdy přítomnost početné německé menšiny byla faktorem pro relevanci etnické konfliktní linie, jejímž produktem byly německé etnické strany. Naproti tomu strukturu konfliktních linií na Slovensku určují jiné faktory. K nim patří důsledky podřízeného postavení v rámci společného státního útvaru, přítomnost početné a územně koncentrované etnické menšiny, dlouho převažující rurální charakter slovenské společnosti s hlavně venkovským osídlením, rychlá modernizace Slovenska ve druhé polovině 20. století a s tím spojené její problematické aspekty (rychlost, šířka záběru, ideologický rozměr, absence citlivosti při její realizaci) nebo silnější míra religiozity ve srovnání s Českou republikou. Od těchto výchozích skutečností se odvíjí značně rozdílný politický a společenský vývoj obou republik.

Podívejme se nyní na jednotlivé konfliktní linie a míru jejich relevance v české a slovenské politice. Začněme dominantními rozpory. Česká republika se díky již zmíněné etnické a kulturní homogenitě vyznačuje dlouhodobou dominancí jedné konfliktní linie, a to *socioekonomické*. Na počátku transformačního období (léta 1989 a 1990) sice ještě hrál významnější úlohu konflikt vztahující se k minulému režimu, postupně se však na české politické scéně stal dominujícím spor o ekonomická a sociální témata. Ten byl patrný již v první polistopadové federální vládě národního porozumění, kde existovaly dva různé pohledy na scénář průběhu ekonomické reformy. Na jedné straně byli příznivci jejího rychlého a razantního pojetí, kdy hlavním cílem všech změn měla být liberálně tržní ekonomika s minimální rolí státu v ekonomice (ministři Václav Klaus a Vladimír Dlouhý). Naproti tomu představitelé druhého názorového směru preferovali pomalejší tempo reformy a její sociální citlivost (místopředseda vlády Valtr Komárek). Spor o ekonomickou a sociální politiku (úloha státu v ekonomice, význam přerozdělovacích procesů atd.) pak zcela dominoval v české politice 90. let. Tuto skutečnost pak vidíme až do současnosti

(diskuse o radikálních pravicových reformách nebo uchování modelu sociálního státu). Dominance této konfliktní linie se projevila i v konkrétním utváření stranického systému. V něm se postupně vytvořily dvě nejsilnější strany (hlavní póly ODS a ČSSD), které zosobňovaly a zosobňují tento konflikt.

Se socioekonomickou konfliktní linií v české politice výrazně korelovala linie *postkomunismus–antikomunismus*. Její charakter se však proměňoval v závislosti na aktuálním politickém vývoji. Bezprostředně po pádu komunistického režimu byl tento rozpor zosobněn vítěznou a poraženou politickou reprezentací, což se projevilo v prvních svobodných volbách v roce 1990, které byly chápány spíše jako referendum o odmítnutí minulého režimu a akceptování nových společenských poměrů (OF versus KSČ). V dalším období se tento konflikt vztahoval zejména k problematice vyrovnání se s komunistickou minulostí. V tomto směru můžeme na české politické scéně vymezit několik politických táborů a přístupů jejich představitelů k těmto otázkám. První z nich představuje KSČM, která sice odmítala návrat k minulému režimu, ale zároveň se stavěla proti téměř všem snahám o vyrovnání se s minulostí (restituce, lustrace atd.). Další politické strany v zásadě podporovaly proces vyrovnání se s dědictvím komunismu, postoje k těmto otázkám se však vyznačovaly různou mírou radikalismu. Pokud to zjednodušíme, pak můžeme říci, že levicové strany byly v tomto směru umírněnější, zatímco pravicové zastávaly výraznější antikomunistické postoje. Konfliktní linie *postkomunismus–antikomunismus* se dodnes projevuje například neformální dohodou nekomunistických stran o vyloučení spolupráce s KSČM, i když v poslední době začíná v tomto směru docházet k určitým změnám a posunům (úvahy o hlubší spolupráci ČSSD a KSČM, podíl poslanců KSČM na volbě prezidenta republiky v roce 2003).

Pokud jsme uvedli, že tato konfliktní linie koreluje s pravo-levým dělením, pak to má i svou ideovou dimenzi. Protiklad mezi komunisty na straně jedné a stranami s liberálně konzervativní nebo křesťansko-demokratickou orientací na straně druhé je v mnoha ohledech větší než

mezi komunisty a socialisty (sociálními demokraty) (názory na stát, vlastnictví, roli církví a náboženství apod.). S tím souvisí antikomunistická rétorika, kterou v rámci své mobilizační strategie používají pravicové strany proti svým levicovým (sociálně demokratickým i komunistickým) soupeřům, přičemž tato záležitost je obecným rysem všech postkomunistických zemí⁴⁸.

Na Slovensku je situace, pokud jde o dominantní konfliktní linie, podstatně jiná. V letech 1990–1992 byl pro Slovensko určující konflikt *centrum–periferie* v souvislosti s problematikou česko–slovenských vztahů. I přes deklarovanou snahu o rovnoprávnost Čechů a Slováků ve společném státě zejména po uzákonění čl. federace v roce 1968 zůstal problém vztahů mezi oběma národy latentně přítomen takřka po celé období tzv. normalizace a celkem logicky eskaloval po uvolnění společenských poměrů v roce 1989. Velká část slovenské politické elity i společnosti měla pocit, že Slovensko má ve společném státě stále určité podřízené postavení a přála si novou úpravu vzájemných vztahů. Většina politických stran na Slovensku (těch, které se dostaly do parlamentu po volbách 1992) se shodovala v úsilí o posílení *suverenity* Slovenska. Odlišnosti mezi jednotlivými politickými subjekty existovaly spíše jen v názorech na míru této suverenity (posílení pravomocí republik na úkor federace v rámci společného státu, přeměna Československa ve volnou konfederaci, úplná státní samostatnost Slovenska).

Vzhledem ke slabšímu postavení Slovenska v rámci společného státu nebyl tento problém přítomen v českých zemích, kde byl společný stát vždy vnímán poněkud jinak (splývání české a československé identity).

Problém vztahu centra a periferie byl vyřešen po volbách 1992 rozdělením společného čl. státu. Od té doby se výrazně neprojevuje.

Druhou dimenzí daného problému byla existence *národní* konfliktní linie. Podobně jako za 1. čl. republiky (centralisté v. autonomisté) i po

⁴⁸ Srov. Maďarsko a spor postkomunistické sociální demokracie (MSZP) a antikomunistické konzervativní formace (FIDESZ), nebo podobně Polsko (SLD versus AWS, SLD versus PiS)

roce 1989 existovaly politické síly podporující zachování Československa na straně jedné (ODU-VPN, DS, maďarské strany) a příznivci samostatnosti na straně druhé (SNS). Přejít mezi těmito dvěma skupinami byl značně plynulý, velká část relevantních subjektů preferovala volnější spojení českých zemí a Slovenska (HZDS, částečně SĎL nebo KDĽ). Přes tento plynulý přechod mezi zastánci obou tendencí však národní konfliktní linie přispěla ke značné polarizaci slovenské politiky. Spor o postavení Slovenska byl předmětem mezistranických zápasů i osobních soubojů jednotlivých politiků. V tomto sporu se však (na obou stranách) aktivně angažovala také část veřejnosti, přičemž docházelo i k potyčkám zastánců a odpůrců samostatnosti Slovenska na demonstracích.

S výše uvedenými konfliktními liniemi korelovala linie socioekonomická. Předmětem sporu byla v tomto případě – stejně jako v českých zemích – otázka průběhu ekonomické reformy. Také na Slovensku proti sobě stáli zastánci rychlé a hluboké liberalizace a příznivci tržního hospodářství s výraznějšími sociálními prvky. Vedle toho byla ale nezanedbatelným aspektem tohoto problému skutečnost, že scénář radikálního průběhu reformy byl realizován „z Prahy“ a nedostatečně bral ohledy na slovenská specifika. Citlivým problémem byla v tomto směru například konverze zbrojního průmyslu a následné prudké zvýšení nezaměstnanosti. Byli to právě národně orientovaní politici, kteří vedle státoprávních požadavků prosazovali zároveň scénář reformy, který by byl sociálně ohleduplnější ke slovenským potřebám⁴⁹.

Po roce 1993 do značné míry přetrvávala na Slovensku národní konfliktní linie jako důsledek toho, že k vytvoření samostatného slovenského státu nedošlo na základě širšího celonárodního konsensu, ale i z dalších důvodů (spory zastánců národního a občanského principu, například v souvislosti s postoji k problematice etnických menšin, zejména maďarské). Tato linie však postupně přešla do dominantního konfliktu poloviny 90. let, pro který se i v odborné literatuře vžilo pojmenování *mečiarismus–antimečiarismus*. Již z těchto pojmů vyplývá, že předmětem

⁴⁹ Hynčica P.: *Komparace...*, s. 31, 32

sporu byl souhlas či odmítání politiky nejvýraznějšího slovenského politika tohoto období *Vladimíra Mečiara*. Co bylo vlastně v tomto směru předmětem tak zásadního střetu, který postupně hluboce rozdělil celou slovenskou společnost? Není předmětem naší práce obsáhle analyzovat tuto velmi složitou a rozporuplnou problematiku, ale zastavme se alespoň u některých skutečnostech. Již jsme naznačili (kap. 2), že interpretace tohoto problému přímo závisí na politickém přesvědčení konkrétního autora. V odborné literatuře se ujalo tvrzení, že šlo o spor o povahu politického režimu⁵⁰, podle emotivněji laděných komentářů se jednalo o zápas za demokracii apod. Naskytá se však otázka, zda tato hodnocení nejsou příliš poplatná právě subjektivním názorům. Můžeme se proto zamyslet i nad jinými interpretacemi a uvést některé skutečnosti, které poněkud „komplikují“ schématické černo-bílé vidění dané problematiky. I v odborné literatuře se setkáváme (i když spíše zřídka) s některými pohledy odlišnými od převažujících interpretací⁵¹. Nechceme přímo popírat mnohé sporné kroky, které se staly za vlády Vladimíra Mečiara. Za ně jsou často považovány nesmiřitelná politika vůči opozici, stranické čistky, zneužívání tajné služby, spory premiéra s prezidentem nebo protiústavní zbavení mandátů dvou poslanců, kteří opustili HZDS a SNS⁵². Na druhé straně podobné problematické jevy se odehrávaly i po roce 1998. Můžeme zmínit protiústavní návrh na zrušení amnestií zastupujícího prezidenta Vladimíra Mečiara, radikální personální změny, které uplatňovala tzv. antimečiarovská vládní koalice a které přitom kritizovala u vlád HZDS, časté obviňování Vladimíra Mečiara z mnoha závažných činů, které mu však nebyly prokázány⁵³, sporné kroky na mediálním trhu (zánik deníku Slovenská republika, změny ve Slovenské televizi). Také je zajímavé dívat

⁵⁰ Např. Bútorá M., Mesežnikov G., Bútorová Z. (ed.): *Kto? Prečo? Ako?...*, též Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 152 ad.

⁵¹ Např. Srb V.: *Krize antimečiarismu*, Mezinárodní politika 8/2001, s. 19–21, též názory některých slovenských politologů, např. *Médiá sa naladili na protimečiarovskú volebnú notu* (rozhovor s politologem Rastislavem Tóthem), Nový deň 23. 3. 2002, s. 8

⁵² Více např. in Bútorá M., Mesežnikov G., Bútorová Z. (ed.): *Kto? Prečo? Ako?...*

⁵³ Srb V.: *Krize antimečiarismu...*, s. 19, 20

se na celou záležitost v širším středo- a východoevropském kontextu (srov. např. problémy spojené s průběhem privatizace v českých zemích a na Slovensku, výměny státních úředníků, diplomatů apod. v souvislosti se změnami vlád). Zajímavý fenomén představuje také značné ovlivňování politického dění na Slovensku ze zahraničí, přičemž mnohdy se nemůžeme ubránit dojmu, že se při jejím hodnocení často používal „dvojitý metr“. A tak jsme se nejednou mohli setkat (například na stránkách tisku) s úvahami, že kritika vlád Vladimíra Mečiara a tolerance některých sporných jevů po volbách 1998 (nebo posuzování podobných jevů v dalších zemích tohoto regionu) byla motivována především strategickými zájmy zahraničních (politických a ekonomických) subjektů⁵⁴. Tato problematika však není předmětem naší práce a vyžadovala by si hlubší rozbor.

Výše uvedené řádky neměly sloužit k tomu, že bychom chtěli vytvářet nějaký konzistentní alternativní obraz dané problematiky nebo se dokonce uchýlovat k opačným extrémům oproti tomu, s čím se v převážné míře setkáváme v odborné literatuře nebo v části publicistiky. Chceme ale doplnit mnohé skutečnosti a poukázat na příliš jednostrannou interpretaci některých věcí. Zároveň tím můžeme lépe hledat další možnosti analýzy některých problémů (též dále). V našem případě nebudeme konfliktní linii mečiarismus–antimečiarismus přisuzovat nějaké konkrétnější a jednoznačné hodnocení také vzhledem k tomu, že neměla primárně ideový základ, a to již s ohledem na širokospektrální charakter jejích hlavních aktérů, tj. HZDS a SDK (též dále). Přidržíme se některých obecnějších charakteristik. Jednalo se o konflikt převážně mocenský, ve kterém se prolínal přetrvávající vliv národní konfliktní linie s osobními souboji politiků a jejich mocenskými zájmy (vliv na privatizaci, snaha ovládnout některé resorty, především silové⁵⁵) i mnoha dalšími faktory.

⁵⁴ Tato interpretace se hojně objevovala v periodikách blízkých HZDS (Slovenská republika, Nový deň, Extra plus), uvádíme ji pouze pro ilustraci bez nároku na vynášení hodnotících soudů

⁵⁵ V tomto směru dlouhodobý zápas především mezi zástupci HZDS a KDĽ

Ve slovenské politice existovala značná míra korelace mezi konfliktními linií mečiarismus–antimečiarismus a předcházejícími linií národní. Je to dáno z velké části tím, že do roku 1992 byli političtí odpůrci Vladimíra Mečiara vesměs příznivci společného čsl. státu. Tato korelace však nebyla absolutní. Vzhledem k neustálým proměnám slovenské politiky tak například tzv. antimečiarovskou opozici v polovině 90. let představovali mnozí politici, kteří v letech 1991 a 1992 byli pro svrchovanost Slovenska (zejména DU skládající se z bývalých členů HZDS a SNS). Na druhé straně byla konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus hojně interpretována ze strany „mečiarovců“ jako spor o míru suverenity v politickém rozhodování ve slovenské politice ⁵⁶. Také v části odborné literatury se můžeme setkat s podobnou interpretací, podle které probíhal na Slovensku spor zastánců specificky slovenské cesty a univerzálních postupů ⁵⁷. Tato skutečnost představovala nezanedbatelnou součást mobilizačního potenciálu HZDS a SNS. Politici těchto stran hojně poukazovali na to, že tzv. antimečiarovskou opozici v letech 1995–1998 a vládní koalici vzniklou po roce 1998 tvořili většinou lidé, kteří byli proti vzniku samostatného slovenského státu ⁵⁸.

Nové možnosti interpretace konfliktu mečiarismus–antimečiarismus nabízí i skutečnost, že přes jeho intenzitu neměl z dlouhodobého hlediska delšího trvání. V zásadě můžeme souhlasit s tím, že tato konfliktní linie měla tři fáze – *krystalizační*, *eskalační* a *erozivní* ⁵⁹. V letech 2000–2002 klesal postupně její význam, který byl přitom v tomto období v nemalé

⁵⁶ Např. A. M. Húska in Extra S č. 27, c. d. Budování států 7/1995, s. 11, též např. Hofbauer R.: *Slovensko na křižovatke. Články a prejavy 1997–1998*, Bratislava 1998, Slobodník D.: *Hra o Slovensko*, Bratislava 2000 ad.

⁵⁷ Tuček M., Bunčák J., Harmadyová V.: *Stratégie a aktéri sociálnej transformácie a modernizácie v Českej a Slovenskej republike*, Brno 1998, s. 44, 45

⁵⁸ Osobní účast na mítincích HZDS a SNS v roce 2000 v Bratislavě a Nitře pořádaných v rámci kampaně za vypsání referenda o předčasných volbách, též např. Ferko J.: *Hviezdná chvíľa Slovenska. Výber z politickej publicistiky 1990–1998*, Bratislava 1998, Hofbauer R.: ...ad.

⁵⁹ Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 152–154

míře uměle udržován zvenčí (viz časté výroky zahraničních politiků odmítajících účast HZDS ve vládě po volbách 2002⁶⁰). V zásadě můžeme vymezit ještě čtvrtou fázi – faktický rozklad této konfliktní linie po volbách 2002. Souvisí to s hlubokými změnami ve slovenské politice (viz níže), jejímž charakteristickým rysem je rozsáhlé stranické přeskupování a vytváření nových spojení jdoucích napříč bývalými tábory mečiarovským a antimečiarovským. Příkladem je spolupráce bývalých poslanců HZDS (dnes nezávislých) s vládní koalicí, úvahy o sbližování HZDS a SDKU, možná spolupráce SMERu s HZDS nebo SNS, ale například i prohlubování spolupráce mezi Svobodným fórem (SF) a Hnutím za demokracii (HZD) v poslední době^{61 62}.

Hodnocení rozporuplného slovenského politického vývoje (zejména v polovině 90. let) s odstupem času stále více ukazuje na problematičnost některých schematizujících postupů, se kterými se můžeme setkat – otázka systémových a antisystémových stran (sporné zvláště v případě subjektů jako HZDS a SNS, které byly nejvíce spjaty s budováním politického systému samostatného slovenského státu⁶³) nebo hybridních (semidemokratických) režimů⁶⁴. V tomto směru mnohdy chybí jasná kritéria a důkladnější reflexe všech složitých skutečností. Na druhé straně mnohé rozporuplné jevy představují vhodný podklad pro analýzu obecnějších problémů v politice, které se však nevyhýbají žádnému státu, vládě nebo politické straně – korupce, klientelismus, krize veřejných autorit, obecnější platnost Michelsova „železného zákona oligarchie“ apod.

⁶⁰ Např. *Iné vraví Amerika, iné Mečiar*, SME 23. 3. 2002, s. 1, *Šifra: Mečiar je pre Američanov nežiadúci*, Národná obroda 22. 6. 2001, s. 1 nebo *Nesúhlas s tvrdými útokmi na adresu opozície*, Nový deň 22. 6. 2001, s. 1

⁶¹ Např. *Slobodné fórum chce hlasy HZD a ANO*, SME 4. 1. 2006, s. 2

⁶² V obou případech se jedná o subjekty vzniklé odštěpením od SDKU a HZDS.

⁶³ Srov. s již zmíněnými názory K. Vodičky nebo G. Mesežnikova, též např. Kubín Ľ, Velšic M.: *Kvadratura kruhu. Náčrt optimálneho volebného modelu pre Slovensko*, OS 9/1998, s. 57

⁶⁴ Právě do této kategorie bývá v literatuře zařazováno Slovensko v letech 1994–1998, Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 152

Přínejmenším je však zřejmé, že konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus představuje natolik specificky slovenský fenomén, pro který nemůžeme najít analogii v České republice. Právě existence a dominance této linie byla možná nejzásadnějším faktorem výrazně divergentního vývoje české a slovenské politiky (o některých skutečnostech v tomto směru též v dalších kapitolách).

Druhou zjevnou skutečností je, že tento konflikt nabyl značně konfrontační povahy, postupně rozdělil slovenskou společnost na dva nesmiřitelné tábory, takže Slovensko naplňovalo ve značné míře mnohé znaky Sartoriho kategorie *polarizovaného pluralismu*, do které byl také slovenský stranický systém často zařazován⁶⁵. V tomto směru se Slovensko liší od České republiky, která vždy vykazovala znaky pluralismu *umírněného*.

Na druhé straně i v českém stranickém systému můžeme najít polarizované prvky (zejména v první polovině 90. let v souvislosti s postavením KSČM a SPR-RSČ). Navíc danou problematiku můžeme vnímat z několika hledisek (ideová vzdálenost politických stran, míra emotivního vnímání politiky, ostří mocenských zápasů, rétorika). Zejména poslední zmíněný faktor přispívá k zesílené polarizaci. Shodným rysem v obou republikách jsou ostré polemiky zejména mezi hlavními soupeřícími stranami, které se snaží soustavně přesvědčovat voliče o tom, že volby jsou důležité, osudové a rozhoduje se v nich o zásadní budoucnosti země (konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus na Slovensku, v České republice pak rétorika ODS a ČSSD zejména před volbami 1996, 1998 a v současné době). Přesto však míra polarizace nedosáhla v českých zemích takových rozměrů jako na Slovensku.

Nechceme se detailněji zabývat příčinami polarizovaného charakteru slovenské politiky (bylo by to opět na obsáhlejší rozbor). Zastavme se alespoň u některých skutečností. Slovenská politika byla v 90. letech (na

⁶⁵ Např. Ingriš P.: *K výzkumu stranickopolitického systému SR*, vystoupení na I. celostátním kongresu politologů v České republice v Brně (2000), zachyceno na základě mých poznámek

rozdíl od České republiky) vnímána značně emotivně. Za prvé to bylo dáno osobními souboji politiků, kteří navíc byli představováni jako symboly určitých hodnot, vlastností apod. (např. Mečiar versus Čarnogurský⁶⁶). Další skutečností je to, že předmětem sporu byly otázky citového charakteru (národní cítění, identita). V této souvislosti můžeme též hovořit o *politice symbolu*⁶⁷. K těmto faktorům je třeba dále přičíst sledování „přízemnějších“ zájmů politických elit (boj moc, privatizaci ad.). Podstatným faktorem je též aktivní spoluúčast veřejnosti na tomto politickém zápase (společenské akce na podporu společného státu nebo samostatného Slovenska, „pověstné“ mítinky Vladimíra Mečiara v bratislavské hale *Na Pasienkoch*, akce tzv. antimečiarovské opozice).

Další zajímavou skutečností je to, že čím více vystupují do popředí těchto zápasů symboly, akce, gesta apod., tím méně je důležitá jejich ideová podstata. O tom, že konflikt mečirismus–antimečirismus neměl vesměs konzistentní ideovou základnu a že procházel napříč mnoha ideovými tábory (sociální demokracie, křesťanské strany atd.), budeme ještě hovořit.

Nyní se podívejme na další fázi ve vývoji slovenské politiky, a to v období po volbách 2002. Jejím základním rysem je posilování *socioekonomické* konfliktní linie. Uspořádání slovenské politické scény výrazně ovlivnilo uzavření programově konzistentní pravicové vládní koalice, která navíc začala provádět mnohé radikální kroky v ekonomické a sociální oblasti. Následkem toho došlo mj. k vytvoření programové alternativy k této politice v podobě silné strany se sociální orientací (SMER). Slovenské politice tak začínají dominovat spory o ekonomická a sociální témata. Tím se slovenská politika svým charakterem značně přiblížila politice české (viz další kapitoly). Další změnou v posledních letech na Slovensku je zřetelný posun k umírněnému pluralismu. Tato skutečnost je reflektována i samotnými politiky. Výstižné jsou v tomto

⁶⁶ Např. Srb V., Veselý T.: ..., s. 133, též Malová D.: *Politický vývoj na Slovensku po roku 1989* (vypracované pre poslucháčov kurzu SAS, august 2005, Bratislava), s. 2

⁶⁷ Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 155

směru zejména mnohé výroky předsedy SDKU Mikuláše Dzurindy, který například v létě 2003 prohlásil, že politický zápas na Slovensku již není o laciných provokacích a ocenil mj. postoje zástupců HZDS v zahraničně politických otázkách ⁶⁸.

Zatímco v České republice se na postavení dominantních konfliktních linií nic nezměnilo (dlouhodobý význam linie socioekonomické), Slovensko prošlo v tomto směru několika fázemi změn, na jejímiž konci je přitom upevňování stejné konfliktní linie, která dominuje v české politice. Z delšího časového hlediska se tak ukazuje dlouhodobý charakter ekonomických a sociálních problémů (problematika životní úrovně, platů, zdravotního a sociálního zabezpečení má víceméně nadčasový charakter). S tím souvisí i univerzální podstata socioekonomické konfliktní linie, která není omezena geografickými aj. faktory ⁶⁹.

Naproti tomu dominantní konflikty Slovenska v 90. letech byly již svým charakterem časově limitované. Překonání národní konfliktní linie souviselo s tím, že spor o postavení Slovenska byl vyřešen ve druhé polovině roku 1992. Přestože zvolené řešení nebylo přijato na základě celonárodního konsensu, s delším časovým odstupem se ukazuje neaktuálnost této problematiky, s čímž souvisí i postupná akceptace slovenského státu jeho občany ⁷⁰. Rozklad konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus zase souvisí mj. s dlouhodobě neudržitelným konceptem „lepší alternativy“ po volbách 1998. Širokospektrální vládní koalice se v letech 1998–2002 potýkala s celou řadou problémů, které přispěly k prohlubování rozporů mezi jednotlivými politickými stranami i uvnitř stran samotných. S tím souvisely i narůstající deziluze občanů, v roce 1998 z velké části toužících po politické změně ⁷¹. S postupujícími proměnami

⁶⁸ SME 6. 8. 2003, s. 2

⁶⁹ Klíma M.: *Volby...*, s. 102, 103, 106

⁷⁰ Např. *Za posledné dva roky sa zvýšila hrdosť občanov SR na svoju vlasť*, www.ivo.sk/ftp_folder/produkt_4165.pdf

⁷¹ Např. v lednu 1999 zastávalo pouze 34% obyvatel názor, že se Slovensko ubírá špatným směrem, v květnu 2001 už to bylo téměř 70%, Mesežnikov G., Ivantyšin M.

slovenské politiky docházelo k rozkladu obou táborů ztělesňujících tuto konfliktní linii a k přeskupování sil (viz též výše). Tyto jevy je také třeba vnímat v kontextu stále většího pragmatismu v politice, který se vyznačuje preferencí spíše krátkodobých zájmů, s čímž korespondují také časté změny politických spojení, která se uzavírají především podle momentálních výhod (viz výše nebo úvahy o vládních koalicích po volbách 2006). Také skutečnost, že konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus neměla své pevnější ideové zadefinování, sehrála v tomto směru svou roli. Polarizovaný charakter slovenské politiky a nesmiřitelnost dvou táborů se tak dostává do poněkud jiného světla.

K těmto uvedeným skutečnostem přidejme ještě jeden aspekt. Pokud vyjdeme z dělení konfliktních linií na sociologické (rokkanovské) a politické (kap. 3.3), pak dominantní konfliktní linie na Slovensku v 90. letech (zejména mečiarismus–antimečiarismus) byly z velké části politickými rozpory. Absence jejich pevnějšího zafixování v sociální struktuře společnosti byla také příčinou jejich krátkodobého charakteru, kdy určujícími faktory byly spíše mocenské apod. zájmy (proto jejich větší proměnlivost). Tato skutečnost je v protikladu k jednoznačně sociologické povaze dominantní konfliktní linie v českých zemích, která odráží rozštěpení české společnosti na sociální ose. To je v zásadě v souladu s lepšími možnostmi aplikace tzv. rokkanovské teorie na Českou republiku (kap. 3.3). Výsledky mnoha analýz ukazují, že volební hlasování v českých zemích značně souvisí se sociálním zařazením občanů ⁷².

Stejně jako v českých zemích, i na Slovensku existovala značná míra korelace mezi pravo-levou a antikomunistickou konfliktní linií. Ve slovenském kontextu však musíme chápat pravo-levou linii v poněkud širším smyslu než pouze socioekonomickém (jako je tomu v České republice) a doplnit ji o problematiku vztahu k národu, křesťanství,

(ed.): *Slovensko 1998–1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Bratislava 1999, s. 239 a *Ideme nesprávne, myslí si skoro 70%*, SME 25. 5. 2001, s. 8

⁷² Více in Večerník J.: *Zpráva...*, s. 225–246

tradičním a duchovním hodnotám nebo symbolům ⁷³. Nezanedbatelným faktorem ve sporu pravice a levice na Slovensku (v 90. letech) byl také postkomunistický charakter hlavní levicové formace SDL. Levice je tak na Slovensku z velké části spojena s postkomunismem či sekularizací, pravice s antikomunismem a křesťanstvím. V tomto směru je slovenská situace (ve srovnání s českou) bližší například Polsku a tamnímu protikladu postkomunistické levice a křesťansko-národních antikomunistických formací ⁷⁴, i když se to samozřejmě nedá říci absolutně, neboť jisté (byť velmi slabé) zastoupení stran občanské pravice tomuto zjednodušenému dvourozměrnému schématu neodpovídá (též kap. 5.2).

K nesocialistické pravici se na Slovensku hlásilo několik typů subjektů (občanská pravice, křesťanské a národní strany), jejichž společným rysem byl silný antikomunismus (též v kap. 5.2). V praktické politice se to projevovalo rezervovanými vztahy KDĽ vůči SDL (zejména na počátku 90. let) ⁷⁵ nebo antikomunistickou rétorikou SNS a KSU namířenou také zejména proti SDL (hlavně po roce 1992) ⁷⁶. Ideový protiklad křesťanských a národních antikomunistů na straně jedné a sociálně demokratické, komunistické nebo postkomunistické levice na straně druhé výstižně symbolizuje například známý výrok Andreje Hlinky o přeměně rudého Slovenska na Slovensko bílé ⁷⁷. Na tento výrok se i po roce 1989 odvolávali mnozí křesťanští politici v rámci svého ideového zápasu s levicí ⁷⁸.

Na druhé straně se antikomunismus na Slovensku projevovat slaběji ve srovnání s Českou republikou, což souviselo především s dominancí konfliktní linie mečirismus–antimečiarismus, která v polovině 90. let

⁷³ Tóth R.: *Nové spory – nové zoskupenia. Slovenský parlament v roku jeden*, Slobodný piatok 44/1992, s. 6

⁷⁴ Dostal R.: ..., s. 289

⁷⁵ Čarnogurský J.: *Videné..., Prejav na sneme v Trnave 28. marca 1992*, s. 248

⁷⁶ Např. rozhovor s předsedou KSU Jánem Klepáčem, *Pravda* 17. 9. 1994, s. 5 nebo mnohé články v týdeníku SNS *Slovenský národ*

⁷⁷ Politika SĽS se vyznačovala ostrou rétorikou namířenou proti socialistům a sociálním demokratům, Bartlová A.: *Andrej Hlinka*, Bratislava 1991, s. 30

⁷⁸ Čarnogurský J.: *Videné ..., Prejav na sneme v Trnave 28. marca 1992*, s. 252

zastiňovala ostatní rozpory. A tak zatímco v České republice probíhal hlavní politický zápas mezi pravicí a levicí, přičemž docházelo k jeho „přiostrňování“ tzv. antikomunistickou kartou (viz obviňování ČSSD z návratu před rok 1989 ze strany ODS), na Slovensku došlo již v roce 1994 a posléze zejména po volbách 1998 k ustavení vládní koalice, v rámci které působila i postkomunistická SDL a antikomunistické KDĽ. Menší význam konfliktu postkomunismus–antikomunismus je dán také historickým vývojem, zejména tzv. slabší normalizací na Slovensku po roce 1970⁷⁹.

Podívejme se dále na vedlejší konfliktní linie, které ovlivňovaly politiku v obou zemích. Míra relevance konfliktní linie *stát–církev* je dána religiozitou českého a slovenského obyvatelstva. V tomto smyslu existuje poměrně zásadní rozdíl mezi sekularizovanými českými zeměmi a Slovenskem, kde je nejen vyšší podíl věřících, ale především zde má křesťanství ve společnosti značně odlišný význam. Sekularizace české společnosti má své historické příčiny. Katolické náboženství nemělo v českých zemích svou národní funkci vzhledem k tomu, že bylo náboženstvím habsburské dynastie a rakouského státu. V tomto směru bylo katolictví vždy převážně chápáno jako náboženství spojené s cizími mocenskými zájmy. Tato skutečnost však na Slovensku (ale také v Polsku nebo v Maďarsku) neplatí. Zde naopak bylo křesťanství nejen národní (např. Slovensko mezi dvěma světovými válkami), ale spojení s ním sehrálo ve srovnání s českými zeměmi významnější úlohu i v odporu proti komunistickému režimu (význam osobnosti papeže Jana Pavla II. v Polsku, katolický disent a tzv. svíčková demonstrace v březnu 1988 na Slovensku apod.).

Podle sčítání lidu z roku 1991 se 40% obyvatel České republiky přihlásilo k římskokatolickému vyznání, v roce 2001 však již pouze 27%. Občanů bez vyznání je v České republice (podle sčítání lidu z roku 2001)

⁷⁹ Hynčica P.: *Komparace...*, s. 11, též kap. 5.1 v této práci

až 60%⁸⁰. Pro srovnání – na Slovensku se hlásí (na základě posledního sčítání lidu z roku 2001) k římskokatolické církvi až 70% a celkově k některé církvi 84% obyvatel⁸¹.

Požadavky křesťanské (a především katolické) církve a křesťanské principy v politice obecně se po roce 1989 snažily akcentovat dvě relevantní formace – slovenské KDH a česká KDU-ČSL. Jejich volební síla a postavení ve stranickém systému odpovídá významu a síle křesťanství v českých zemích a na Slovensku. Celkem logicky tak mělo KDH po roce 1989 lepší „startovací pozici“ než KDU-ČSL. Průzkumy volebních preferencí před volbami 1990 dokonce ukazovaly, že zatímco v českých zemích bylo za jasného vítěze považováno OF, na Slovensku mělo KDH dokonce lepší vyhlídky na vítězství než VPN⁸², přestože se tyto – pro KDH optimistické – prognózy nakonec nepotvrdily⁸³.

Nejde přitom jen o tyto dva subjekty s vyhraněnou křesťanskou identitou. Zatímco v českých zemích postavila na křesťanských hodnotách svou politiku víceméně jen KDU-ČSL (která přitom dosahuje pouze cca 8% hlasů ve volbách), na Slovensku se ke křesťanství hlásí většina relevantních stran (HZDS, SDKU, KDH, SNS), přičemž pro slovenské politiky je téměř samozřejmostí účast na bohoslužbách a různých náboženských obřadech a akcích (snad jen pro strany levicové a sekularizované liberály to úplně neplatí).

V konkrétní politice se náboženská konfliktní linie projevovala po roce 1989 celou řadou otázek, z nichž mnohé jsou společné pro Českou i Slovenskou republiku. Patří sem například restituční problémy spojené s úsilím katolické církve o návrat svého majetku zabaveného v letech 1948–1989. Dalšími skutečnostmi jsou některé problémové otázky

⁸⁰ Více in www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/o/4110-03-obyvatelstvo_hlasici_se_k_jednotlivym_cirkvim_a_nabozenskym_spolecnostem

⁸¹ Více in www.statistics.sk/webdata/slov/scitanie/tab/zv.htm

⁸² Např. Kubín E. a kol.: *Dva roky...*, s. 45

⁸³ Vítězem voleb v roce 1990 se stala VPN (29,3% hlasů pro volby do SNR), KDH skončilo na druhém místě (19,2%).

společenského života (homosexualita, legalizace manželských svazků osob stejného pohlaví, drogová politika).

Vzhledem k již zmíněné vyšší relevanci křesťanství se však na Slovensku setkáváme i s dalšími problémy, které již nejsou tak významné v českých zemích (problematika vlivu církve na školství, státních svátků vztahujících se ke křesťanské symbolice, nedělních prodejů v supermarketech, možnost prosadit do ústavy zákaz interrupcí, diskuse o tzv. smlouvě o výhradě svědomí). Zmíněné otázky jsou zejména v tomto volebním období předmětem sporu křesťanských konzervativců a sekularizovaných liberálů (KDH versus ANO).

Konfliktní linie *město–venkov* nenabyla po roce 1989 významnější povahy ani v českých zemích, ani na Slovensku. Souvisí to s celkovým poklesem významu tohoto konfliktu v kontextu procesu industrializace společnosti v Evropě ve druhé polovině 20. století a z toho vyplývajícím ústupem stavovsky orientovaných stran v politice. Tato linie měla svůj význam v době 1. československé republiky (agrární strana). Po roce 1989 vzniklo několik zemědělských stran (Zemědělská strana, Rolnická strana Slovenska), jejich význam byl však zanedbatelný. Tyto subjekty postupně víceméně zmizely z české a slovenské politiky. Napříč agrárním táborem probíhal po roce 1989 spor mezi stranami, které preferovaly zemědělská družstva a ve kterých působili především bývalí představitelé JZD (ZS, Hnutí zemědělců) a stranami hájícími zájmy soukromých rolníků⁸⁴. Tento spor byl mnohem zřetelnější v České republice a souvisel s tím, že problematice vyrovnání se s komunistickou minulostí zde byla přikládána větší důležitost než na Slovensku (viz výše).

Jak již bylo řečeno, urbánně–rurální konfliktní linii můžeme chápat také v souvislosti s volebními výsledky politických stran ve městech a na venkově. Takto chápaná linie již dosahuje v České i Slovenské republice většího významu. Mezi volebními výsledky jednotlivých relevantních stran

⁸⁴ Více o konfliktní linii *město–venkov* v ČR i dalších střeoevropských státech in Blažek P. a kol.: *Reprezentace zemědělských zájmů v českém stranickém systému po roce 1989. Sborník příspěvků z pracovního semináře 17. 9. 2002, Praha 2002*

ve městech a na venkově existují značné rozdíly. Například na Slovensku dosahovalo HZDS ve volbách dobrých výsledků v rurálním prostředí, tzv. antimečiarovské strany (SDK apod.) naopak ve velkých městech⁸⁵. Také v českých zemích můžeme dlouhodobě pozorovat určité volební chování charakteristické pro města (podpora ODS, ODA, US) a venkov (KSČM). Zatímco v případě Slovenska jsou zmíněné rozdíly mezi volebním chováním měst a venkova dány i hodnotovými orientacemi (křesťanští tradicionalisté s etatistickými a paternalistickými sklony versus občanské politické síly orientované na modernizaci nebo sekularizaci, více též kap. 5.2), v českých zemích mají dané rozdíly především ekonomické a sociální příčiny.

Konfliktní linie *materialismus–postmaterialismus* také neměla po roce 1989 zásadnější význam, a to i přesto, že poukazování na ekologické problémy bylo významnou součástí aktivit protikomunistické opozice před rokem 1989. V rámci disentu působilo několik ekologických občanských iniciativ a významných ekologů, kteří se posléze angažovali v politice i po roce 1989 (Josef Vavroušek, Ivan Dejmal). Po pádu komunistického režimu také došlo v českých zemích i na Slovensku k založení *Strany zelených*. Její význam je však i přes několik pokusů zvýraznit její činnost dlouhodobě značně mizivý. Na Slovensku navíc prošla strana zelených několika procesy rozpadu, které souvisely s odlišnými postoji jejích členů k důležitějším společenským otázkám (srov. např. národně orientovanou a promečiarovskou Slovenskou zelenou alternativu a Stranu zelených na Slovensku, která byla součástí SDK).

Zastavme se ještě u některých konfliktních linií specifických pouze pro Českou nebo Slovenskou republiku. Na Slovensku je dlouhodobě relevantní *etnická* linie. Tato skutečnost vyplývá z existence početné maďarské menšiny na jižním Slovensku. Etnická cleavage se projevuje na jedné straně důrazem na ochranu slovenských národních zájmů před maďarským „nebezpečím“ (především politika SNS), na druhé straně relevancí strany

⁸⁵ Více např. in Krivý V.: *Čo prezrádzajú volebné výsledky? Parlamentné voľby 1992–1998*, Bratislava 1999, s. 52–59

hájící zájmy příslušníků této etnické menšiny (SMK). Zmíněná konfliktní linie byla několikrát překryta a zastíněna rozpory ve většinové slovenské komunitě (rozdílné pohledy na národní a občanský princip u slovenských politických elit, spojenectví části slovenských stran s SMK na bázi antimečiarismu v 90. letech nebo na bázi nesocialistického pravicového programu v současné době), můžeme však najít i případy štěpení na ryze etnickém principu (rozkol v KDH v březnu 1990 mezi slovenskými a maďarskými členy a následné vytvoření MKDH, tzv. velká slovenská koalice kandidující v posledních regionálních volbách do Nitranského samosprávného kraje jako protiváha SMK a především volba SMK na základě etnického faktoru).

V českých zemích byla na počátku 90. let přítomna konfliktní linie *centrum-periferie*, která se vztahovala k problematice postavení Moravy a Slezska. Část moravských politiků i občanů cítila potřebu obnovit samosprávné postavení Moravy zrušené po roce 1948. Podobně jako v případě Slovenska i zde spočíval problém v nadvládě tzv. pražského centralismu. Vedle toho existovala snaha vyjádřit v mnoha směrech specifickou kulturní identitu Moravy. Převažovala koncepce moravské svébytnosti založené na zemském principu (politika HSD-SMS), ale objevily se i radikálnější myšlenky opírající se o samostatnost moravského národa (Moravská národní strana). Zatímco problémy v česko-slovenských vztazích v letech 1990–1992 vyústily v rozdělení Československa, v souvislosti s moravskou otázkou došlo k úplně opačnému vývoji. Moravské hnutí usilující o jistou míru samosprávy Moravy a Slezska postupně ustupovalo do pozadí, strany, které postavily svůj program na této otázce (zejména HSD-SMS) se dostávaly do stále hlubší krize a postupně téměř zmizely z české politiky. Můžeme říci, že v současné době „moravský problém“ v české politice v podstatě neexistuje. Je to dáno i nejednoznačnou identitou Moravy (a Slezska) jako celku – rozdíly ve skladbě obyvatelstva mezi jihem a severem (starousedlíci versus občané přistěhovaní po roce 1945 do oblastí vysídlených sudetskými Němci), nejednoznačná etnokulturní i administrativní hranice mezi Čechami a

Moravou, silná tendence k etnografickému regionalismu (Moravské Slovácko, Haná apod.) na úkor zemského chápání identity⁸⁶.

Zajímavé jsou ale i socioekonomické aspekty vztahu Čech a Moravy. V České republice se dnes víceméně neprojevují rozdíly ve smyslu Čechy versus Morava (tj. hodnotová povaha konfliktu centrum–periferie), ale mezi jednotlivými regiony v závislosti na jejich sociálně ekonomických poměrech. Proto stejné sociálně ekonomické problémy v severních Čechách a na severní Moravě vedou k podobnému volebnímu chování a příslušným volebním výsledkům (vyšší zisky ČSSD a KSČM). A podobný charakter ekonomických a sociálních poměrů a z toho vyplývající volební chování (vyšší zisky pravicových stran) se projevuje ve velkých městech, opět bez ohledu na to, zda se jedná o západní nebo východní část České republiky (Praha, Brno). I tyto skutečnosti zapadají do celkového schématu daného dominancí socioekonomického rozporu v české politice.

Také na Slovensku existují silné regionální rozdíly především socioekonomického charakteru, které se projevují odlišnostmi ve volebním hlasování. Charakteristické jsou silnější pozice levicových stran na východním Slovensku a pravicový charakter velkých měst. Např. při posledních volbách získala KSS nejvíce v hlasů v Prešovském kraji (9,1%), SDKU nejvíce v Bratislavském (25,7%)⁸⁷. Vedle toho jsou však regionální rozdíly na Slovensku (v tomto případě máme na mysli nejen rozdíly mezi

⁸⁶ O moravských etnografických regionech např. in Pražák V.: *K otázce formování a stanovení etnografických oblastí a jejich rozhraničení na území českých sídel*, Zprávy oblastního muzea jv. Moravy v Gottwaldově 4–5/1966, s. 156–168 a Štika J.: *K otázce studia etnografických oblastí*, Zprávy oblastního... 3/1966, s. 118–129. Z etnografického hlediska je zajímavý kulturní předěl mezi západní a východní Moravou, který se projevuje v nářečí a mnoha oblastech materiální a duchovní kultury, více in Kramařík J.: *Několik myšlenek o otázce národopisných oblastí*, in *Strážnice 1946–1965. Národopisné studie*, Brno 1966, s. 92

⁸⁷ SME 23. 9. 2002, s. 32. V okrese Medzilaborce KSS dokonce získala nejvíce hlasů ze všech politických stran (25%), v obvodu Bratislava I. získala SDKU až 40% hlasů, více in www.statistics.sk/volby2002/jsp/okres09.jsp

městy a venkovem) dány již zmíněnými neekonomickými faktory (viz výše a též kap. 5.2).

Na konci 90. let došlo v českých zemích k částečnému narušení dominance jedné konfliktní linie. Souviselo to s tím, že politiku značně ovlivnila krize české pravice na přelomu let 1997 a 1998 a následné povolební uzavření tzv. *opoziční smlouvy* mezi ČSSD a ODS. V tomto směru můžeme nesocialistické strany rozdělit do dvou bloků (ODS versus strany Čtyřkoalice), které se vyznačovaly značně odlišnými názory na mnohé společenské problémy (postoje k integraci ČR do EU, vztah k tzv. hradnímu bloku kolem prezidenta Václava Havla, názory na události v České televizi na přelomu let 2000 a 2001). ČSSD přitom v této konstelaci zaujímala jakousi „středovou“ pozici. Existence této konfliktní linie však byla pouze krátkodobá a po volbách 2002 se (opět díky politickému uspořádání) v české politice opět setkáváme s dominancí pravo-levého konfliktu.

V obou republikách se projevuje stranické soupeření založené na *rozdílných názorech na Evropskou unii a proces evropské integrace*. V českých zemích můžeme tyto rozdíly zřetelně vidět v nesocialistické části politického spektra, a to v souvislosti s deklarovaným europeanismem stran bývalé Čtyřkoalice na straně jedné a rezervovanými postoji ODS k některým aspektům evropské integrace na straně druhé. Na Slovensku zase existuje jistá míra korelace mezi názory na EU a národní konfliktní linií, není však absolutní (více viz kap 5.2). Shodně v obou republikách však není toto soupeření určující pro uspořádání politické scény, představuje spíše doplňkovou dimenzi, u které je navíc sporné, zda ji můžeme považovat za klasickou konfliktní linii (slabá míra rozhodování voličů pomocí tohoto schématu)⁸⁸.

Pokud shrneme problematiku konfliktních linií v České a Slovenské republice, pak jsou podstatné následující skutečnosti. V České republice existuje dlouhodobě jednorozměrná struktura cleavages založená na dominanci socioekonomického rozporu odpovídající schématu pravice–

⁸⁸ Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 99–100, 157

levice. Tuto linii doplňují některé další rozpory (centrum–periferie, stát–církev), které však dlouhodobě nemají větší význam. Na Slovensku je situace složitější, struktura konfliktních linií je vícerozměrná, přičemž charakteristickým rysem jsou výrazné proměny, a to zejména pokud jde o dominantní konfliktní linie. Na druhé straně jsou celkem stabilní a dlouhodobé některé vedlejší konflikty (stát–církev, etnická linie).

5. KONTINUITA A IDENTITA POLITICKÝCH STRAN. IDEOVÉ TÁBORY A JEJICH POLITICKÁ RELEVANCE

5.1 Formování a vývoj sociální demokracie

Sociálně demokraticky a socialisticky orientované strany představují relevantní politické subjekty, které jsou součástí stranických systémů drtivé většiny evropských zemí. Také ve státech střední a východní Evropy začalo po zhroucení mocenského monopolu komunistických stran docházet k etablování tohoto typu subjektů. Komparace formování a vývoje sociální demokracie představuje vhodnou tématickou podkapitolu celkové problematiky utváření českého a slovenského stranického systému. Jak již bylo řečeno, diametrálně odlišný vývoj politických stran v českých zemích a na Slovensku často omezuje možnosti vzájemné komparace. V případě sociálně demokratických stran je však situace výhodnější vzhledem k tomu, že v daném případě můžeme najít jistou společnou východiskovou základnu (přihlášení se k programovým principům sociální demokracie a Socialistické internacionály), i když konkrétní proces formování a vývoje těchto subjektů byl již značně odlišný.

Začneme samotným vymezením sociální demokracie v podmínkách politického vývoje v českých zemích a na Slovensku po roce 1989. Do tohoto politického proudu můžeme zařadit všechny politické subjekty, které se ve své deklaratorní rovině nebo ve své programatice orientovaly na myšlenkové proudy *Socialistické internacionály*. Konkrétně však musíme uvažovat o sociálně demokratické politice v podmínkách společenské a ekonomické transformace. Politické strany této ideové orientace zpravidla prosazovaly pomalejší tempo ekonomické reformy, kladly důraz na její

sociální únosnost, v politické oblasti se vyznačovaly umírněnými postoji k problematice vyrovnání se s komunistickou minulostí (odmítání antikomunismu a rezervovaný postoj k lustracím). Pokud budeme sledovat procesy formování konkrétních subjektů v ČR a SR, můžeme sociálně demokraticky orientované strany vzniklé po roce 1989 rozdělit do tří kategorií:

1) *sociálně demokratické strany v užším slova smyslu*, které již svým samotným názvem demonstrují svou příslušnost k danému politickému směru. Jedná se o tzv. historické formace, které byly násilně rozpuštěny po nastolení mocenského monopolu KSČ v roce 1948. Po roce 1989 znovu obnovily svou činnost a navázaly na ideové dědictví svých předchůdců

2) *postkomunistické strany*, „sociáldemokratizace“ bývalých vládnoucích komunistických stran. Platformy a frakce v KSČ a KSS snažící se o rozchod s totalitní minulostí a komunistickou identitou směřovaly po roce 1989 programově k demokratickému socialismu nebo sociální demokracii. V této souvislosti je třeba se alespoň krátce zmínit o problematice procesu "sociáldemokratizace" a v širším kontextu o postkomunistickém charakteru politických stran (poslouží nám to i pro kap. 5.3). Můžeme rozlišovat dva druhy postkomunistické kontinuity – *organizační* a *ideovou*. Z toho následně vycházejí tři základní typy kombinace těchto kontinuit – spojení organizační a ideové kontinuity, organizační kontinuita spojená se značným stupněm diskontinuity ideové a konečně organizační diskontinuita spojená s kontinuitou ve vztahu k ideovému dědictví komunistické ideologie⁸⁹. Nás bude v souvislosti s touto kapitolou zajímat druhý typ, o dalších typech budeme více pojednávat v kapitole o komunistických stranách.

3) *strany středu*, ideově nevyhraněné, subjekty se sociálně demokratickými křídly nebo sociálně demokratickými prvky v programu⁹⁰.

Podívejme se nyní na situaci v České republice a na Slovensku z hlediska výše zmíněné typologie. V České republice se prosadila strana první kategorie (ČSSD). Naproti tomu na Slovensku se strana tohoto typu

⁸⁹ Strmiska M.: *Pluralita, polarita...*, s. 23

⁹⁰ Hynčica P.: *Komparace...*, s. 6–9

prosadila jen velmi slabě (SDSS). Sociálně demokratickou část politické scény obsadila strana postkomunistická (SDE) a značně relevantní byly formace třetí kategorie (především HZDS).

Kde hledat příčiny tak rozdílného vývoje? Pokud jde o historické sociálně demokratické strany (ČSSD, SDSS), první faktor úspěchu představují tradice. V českých zemích je ukotveno silné povědomí o sociálně demokratickém hnutí v minulosti (2. polovina 19. století, 1. československá republika, protifašistický odboj, exilová ČSSD v letech 1948–1989). Naproti tomu Slovensko se vyznačovalo slabšími tradicemi sociálně demokratické politiky, strany této ideové orientace byly slabé a postavené na úzké základně (například Strana práce v letech 1946–1948).

ČSSD byla dlouhodobě stranou s výrazným integračním potenciálem. Jejím základem byli po ustavení na přelomu let 1989 a 1990 především staří sociální demokraté z doby před rokem 1948 a sociální demokraté z exilu. Postupně strana do svých řad integrovala reformní komunisty z roku 1968 (na jaře 1990 uzavřená integrace s klubem Obroda), představitele středových a levicových stran, které postupně ztratily perspektivu dalšího politického působení (OH, LSU) i reformně orientované členy KSČM. Integrace pokud možno celé nekomunistické levice byla přitom dlouhodobým strategickým plánem ČSSD ⁹¹.

Naproti tomu v SDSS probíhaly v 90. letech téměř permanentně dezintegrační procesy. Po roce 1993 se ve straně vedl zápas o její národní charakter a s tím související strategické směřování (vztah k silnějším politickým partnerům HZDS a SDE a další otázky) ⁹². V této souvislosti vzniklo odštěpením od SDSS několik dalších marginálních sociálně demokratických subjektů (SDUS ad.).

⁹¹ Např. Hájek M.: *Integraci demokratické levice*, Listy 5/1996, s. 33, 34

⁹² Více např. *Quo vadis sociálna demokracia na Slovensku* (rozhovor s Jaroslavem Sikorou), *Smena* 12. 6. 1995, s. 3, *Pokus volfovcov zlikvidovať myšlienkové prúdy nevyšiel* (rozhovor s Ľubomírom Kohútem), *Slovenská republika* 19. 2. 1996, s. 2, *Podcenili sme národný princíp* (rozhovor s Jozefem Krumpolcem), *Slovo* 9/1999, s. 4 a 5, též např. osobní rozhovor s Borisem Zalou ad.

I když také v ČSSD probíhaly vnitřní rozpory, nevedly nikdy na rozdíl od SDSS k rozpadu strany. Dlouhodobě se základna ČSSD spíše rozšiřovala, zatímco SDSS zužovala.

Pro úspěch ČSSD byl podstatný osobnostní faktor. Postavení strany v tomto směru značně ovlivnila především výrazná osobnost *Miloše Zemana*, který se stal předsedou ČSSD na hradeckém sjezdu v roce 1993. Mohli bychom však uvést i další osobnosti, které se svou politickou činností dostaly do obecného povědomí veřejnosti. V ČSSD se během 90. let postupně ocitla velká část politické elity, která stála u politických změn na přelomu 80. a 90. let a poté podstatně ovlivnila formování české listopadové politiky (Valtr Komárek, Zdeněk Jičínský, Pavel Rychetský ad.). Naproti tomu slovenská SDSS nedisponovala žádnými výraznými osobnostmi (s výjimkou krátkého působení *Alexandra Dubčeka* v čele strany před volbami 1992).

Na etablování ČSSD a SDSS měla značný vliv celková podoba utváření české a slovenské politiky (více viz níže). Zejména SDSS byla výrazně determinována skutečností, že příliš navázala na „dérerovskou“ sociální demokracii ze druhé poloviny 40. let. Na počátku své existence byla strana značně antikomunistická (což bylo pro levicové strany spíše handicapem než předností) a ve značném rozporu s celkovými trendy ve slovenské politice lpěla na čechoslovakismu⁹³.

Pro celkové formování sociální demokracie byl důležitý reformní proces, který po roce 1989 nastal v KSS. Skutečnost, že slovenská komunistická strana prošla víceméně úspěšným procesem „sociáldemokratizace“ na rozdíl od české KSČM, má své hlubší historické příčiny. Je všeobecně přijímaným názorem, že období po roce 1970 bylo na Slovensku vnímáno jinak a že tzv. normalizace nepřinesla tak výrazné morální ztráty jako v České socialistické republice. Z KSS bylo po roce 1969 vyloučeno asi 53

⁹³ Žiak M.: *Slovensko: Od komunizmu kam?*, Bratislava 1996, kap. *Od KSČ ku KSS (smer SDL)*, s. 13–124, též projev Jozefa Lička na břevnovském sjezdu ČSSD v roce 1990, Protokol XXIV. obnovovacího sjezdu ČSSD, s. 51. O této problematice též osobní rozhovor s Ivanem Lalahou v prosinci 2004.

000 členů, což ve srovnání s počtem vyloučených členů v českých zemích a s celkovým počtem obyvatel v obou republikách představuje výrazně nižší hodnotu ⁹⁴. Napětí mezi strůjci a odpůrci komunistického režimu nebylo na Slovensku tak citelné. V českých zemích byli disidenti umístěni do kotelen, na Slovensku do muzeí a galerií, na místa, kde měli aspoň minimální šanci pracovat v souladu se svou kvalifikací ⁹⁵.

Reformní potenciál v KSS byl tak vyšší ve srovnání s českou komunistickou stranou a to se odrazilo na procesech po roce 1989. KSS se přetransformovala do podoby sociálně demokraticky orientované SDE, která se během 90. let stala dominantní stranou této orientace na Slovensku. Příčin úspěchu SDE ve srovnání s nekomunistickou SDSS i úspěchu obecně je více. Včasná reflexe polistopadových společenských změn umožnila straně oslovovat levicově orientované voliče, kteří však jednoznačně odmítali minulý režim. Tato skutečnost byla usnadněna i slabším významem pravo-levé (antikomunistické) konfliktní linie v utvářející se slovenské politice. Svou reformou si SDE postupně utvářela koaliční potenciál ke stranám založeným na nekomunistickém základě, a tedy větší vliv ve slovenské politice.

Na druhé straně si ale SDE zachovala mnohé postkomunistické dispozice a s tím související mobilizační potenciál. Strana ve značné míře oslovovala také voliče, kteří se s novým režimem buď neztotožnili, nebo začali včas projevovat nespokojenost s novými poměry (v konfrontaci s dopady prvních kroků ekonomických reforem) ⁹⁶.

Výhodou SDE byla silná členská základna. SDE měla jako nástupnická organizace KSS vybudovanou rozsáhlou síť stranických aparátů, početná

⁹⁴ Lipták Ľ. a kol.: *Politické strany na Slovensku 1860–1992*, Bratislava 1992, s. 291

⁹⁵ Kováč D.: *Dějiny Slovenska*, Praha 1998, s. 300

⁹⁶ Podle výzkumu agentury FOCUS z října 1993 více než 70% voličů SDE považovalo minulý režim za lepší než politické uspořádání po roce 1989, srov. HZDS cca 40%, KDH necelých 35%, Bútora M., Bútorová Z. (ed.): *Slovensko rok po. Cesty a křižovatky nového státu očami jeho obyvatelov*, Praha 1994, s. 32

členská základna kontrastovala s počtem členů SDSS ⁹⁷. Navíc SDE disponovala celou řadou výrazných osobností a silným odborným a intelektuálním zázemím. Postupně si vybudovala image strany, která disponuje značným množstvím schopných odborníků.

K úspěchu SDE přispěla i značná „pružnost“ v politických postojích. Strana byla schopna se přizpůsobit celkovým trendům ve slovenské politice (kritika dopadů federálního scénáře ekonomické reformy na Slovensko, časté lavírování ve státoprávních otázkách apod.), čímž reflektovala nálady významné části voličů.

Jak již bylo řečeno, na vývoj sociální demokracie v ČR a SR mělo velmi významný vliv celkové formování české a slovenské politiky. V tomto směru se formování české politiky odvíjelo od dominance jedné konfliktní linie (pravo-levé, socioekonomické). Dominantní byl spor o ekonomická a sociální témata (podoba reformy a její sociální dopady), na kterých se profilují strany socialistické a sociálně demokratické a s tím korelující témata politická (problematika antikomunismu, lustrací). Určujícím faktorem pro uspořádání české politiky bylo utvoření vládní koalice pravicových liberálně konzervativních stran (ODS, ODA, KDU-ČSL, KDS) po volbách v roce 1992. Tato skutečnost postupně vedla k tomu, že část českých voličů začala cítit potřebu vytvoření alternativy k tomuto politickému uskupení v podobě strany více akcentující sociální otázky. Na tuto poptávku zareagoval právě Miloš Zeman, který na již zmíněném hradeckém sjezdu (považovaném za určující k dalšímu úspěchu ČSSD) představil svou koncepci ČSSD jako silné a zřetelné alternativy k politice nejsilnější nesocialistické strany – ODS ⁹⁸. Kombinace této skutečnosti a výše zmíněných faktorů (osobnosti, integrační potenciál) přispěla k úspěšnému etablování ČSSD na politické scéně. Trend posilování ČSSD byl dlouhodobý a vyvrcholil ve volbách v roce 1998, kdy tato strana

⁹⁷ SDE uváděla v první polovině 90. let 47 000 členů, později kolem 20 000, www.sdl.sk, SDSS měla cca 2000 členů, Volf J.: *Súčasná situácia SDSS a jej ďalšie perspektívy*, Bratislava 12. 6. 1992, s. 1

⁹⁸ Protokol XXVI. sjezdu ČSSD, s. 133–135

zvítězila se ziskem téměř 30% hlasů. ČSSD se tak stala jedním z *hlavních pólů* českého stranického systému (osa ODS–ČSSD).

Naproti tomu na Slovensku byla situace jiná. Určující byla v tomto směru odlišná struktura konfliktních linií, v rámci které nebylo rozhodující dělení politických stran na pravici a levici. Dominantní spory slovenské politiky přitom probíhaly napříč sociálně demokratickým táborem. Například pokud šlo o česko–slovenské vztahy a státoprávní uspořádání, spektrum názorů v SDSS na tuto problematiku sahalo od přesvědčených stoupců společného státu s téměř unitaristickými tendencemi (v roce 1991 vzniklá Asociace sociálních demokratů na Slovensku) až k zastáncům slovenské suverenity (viz již zmíněný spor o tzv. národní otázku ve slovenské sociálně demokratické politice). V 90. let dominantní spor o politiku Vladimíra Mečiara (mečiarismus–antimečiarismus) byl reprezentován před volbami 1998 dvěma nejsilnějšími uskupeními HZDS a SDK. I v tomto případě byli sociální demokraté značně rozptýleni. Na jedné straně stála jasně antimečiarovská politika Volfova vedení SDSS (SDSS se stala před volbami 1998 součástí SDK), která kontrastovala s inklinací některých proudů v SDSS k HZDS (např. v roce 1994 vzniklá Strana sociální demokracie pod vedením Aleny Kuniakové). Odmítáním politiky Vladimíra Mečiara na straně jedné a rezervovaným postojem vůči politice radikálního antimečiarismu v podání SDK se vyznačovala samostatná opoziční politika SDE v letech 1996–1998.

Tyto skutečnosti přispěly k tomu, že sociální demokracie jako celek obtížně hledala svou identitu i strategii k prosazení se ve slovenské politice. V souvislosti s problematikou formování slovenské sociální demokracie musíme počítat s třetí kategorií stran podle výše naznačené klasifikace. Politika dlouhodobě voličsky nejsilnějšího subjektu slovenské politiky HZDS od počátku obsahovala mnohé sociálně demokratické principy charakteristické pro transformační období (důraz na sociální otázky, odpor ke „Klausově“ koncepci ekonomické reformy, odmítání antikomunismu atd.). O sociálně demokratických tendencích v HZDS

hovořili sami představitelé tohoto hnutí⁹⁹. Podstatným faktorem této problematiky je především přítomnost reformních komunistů z klubu Obroda a blízkých spolupracovníků Alexandra Dubčeka (Ivan Laluha, Hvezdoň Kočtúch) v HZDS (více též kap. 6.7). Také další středové nebo ideově nevyhraněné subjekty na Slovensku vykazovaly nebo vykazují určité sociálně demokratické tendence (SOP, SMER, HZD, případně DU).

Determinující pro formování slovenské sociální demokracie byl dlouhodobě proměnlivý a nestabilní charakter slovenské politiky. Zatímco v České republice se na vývoji sociální demokracie mnoho nezměnilo až do roku 2002, slovenská levice prodělala ve volební období 1998–2002 několik složitých procesů značného stranického přeskupování. Viditelná byla především prohlubující se krize SDE, která vyvrcholila rozpadem této strany a jejím totálním neúspěchem ve volbách v roce 2002.

Příčiny této krize sahají k politickému uspořádání po volbách 1998, kdy se utvořila široká antimečiarovská vládní koalice SDK, SDE, SMK a SOP. Ta se díky různorodosti názorů a zájmů vyznačovala složitým stylem vládnutí. Značné přeskupování politických stran v konečném důsledku přispělo k nárůstu míry nestability a fragmentace slovenského stranického systému. Rozpadla se SDK, vznikly nové strany jako SDKU, došlo k diferenciacním procesům v HZDS a SNS atd.

Také slovenská levice prošla v této souvislosti obdobím značných změn. Jedním z rozhodujících mezníků ve vývoji dosud hlavní sociálně demokratické formace SDE bylo vytvoření strany *SMER* v roce 1999. Založil ji představitel SDE *Robert Fico*, který tak vyjádřil svou nespokojenost s činností vlády Mikuláše Dzurindy.

Založení *SMERu* mělo zásadní vliv na další postavení sociálně demokratických subjektů na Slovensku. Z výzkumů volebních preferencí vyplývá, že tato strana odčerpala značnou část dosavadních voličů SDE. Ihned po svém vzniku získal *SMER* podle volebních preferencí na svou stranu více než 10% voličů, zatímco preference SDE poklesly téměř k

⁹⁹ Např. rozhovor s Vladimírem Mečiarom, *Smena* 11. 6. 1991, s. 3, nebo rozhovory s Rudolfem Filkusem, *Český deník* 5. 8. 1992, s. 1 a *Národná obroda* 2. 12. 1991, s. 8

hranici 5%. Vznik SMERu a prohlubování vnitřních rozporů vedlo k tomu, že SDE ztratila své postavení z 90. let (více též v kap. 6.1).

Volby v roce 2002 představují zřetelný mezník ve formování sociální demokracie, a to v obou republikách. V ČSSD došlo na jaře 2001 po několika letech ke změně v čele strany. Výraznou osobnost Miloše Zemana, jehož vliv byl určující pro vývoj ČSSD v 90. letech, nahradil *Vladimír Špidla*, který začal prosazovat mnohé přístupy odlišné od svého předchůdce. Proto se s ním postupně dostával do stále větších konfliktů, které vyvrcholily při prezidentské volbě v lednu 2003¹⁰⁰. Vnitřní rozpory v ČSSD vztahující se k osobě Miloše Zemana výrazně ovlivňovaly poměry ve straně vzhledem k tomu, že Zeman měl – i přes odchod z politiky – mezi svými příznivci stále značnou autoritu. Dalším problematickým momentem vývoje ČSSD bylo utvoření programově nekonzistentní vládní koalice s těsnou většinou 101 hlasu v PS PČR. ČSSD procházela v letech 2002–2004 obdobím odlivu svých voličů (především ve prospěch KSČM), který vyvrcholil neúspěchem ve volbách do Evropského parlamentu v květnu 2004. Vyvstávalo mnoho otázek nad budoucností strany.

Vedle specifických faktorů daných konkrétními politickými procesy a vnitřními poměry v sociálně demokratických stranách však ke krizi sociální demokracie (v obou republikách) v nemalé míře přispívají v posledních letech i důvody obecnější povahy, například hlubší krize sociálně demokratické politiky v podmínkách globalizace¹⁰¹.

Vnitrostranická krize v ČSSD byla charakteristická pro období předsednictví Vladimíra Špidly a Stanislava Grosse, kteří byli ve sporu s předcházejícím předsedou ČSSD Milošem Zemanem. Po nástupu *Jiřího Paroubka* do funkce předsedy vlády ČR v dubnu 2005 však dochází ve straně k překonávání této krize, které je spojené s opětovným růstem volebních preferencí. Za faktory opětovného vzestupu ČSSD můžeme

¹⁰⁰ Oficiálním kandidátem ČSSD byl její bývalý předseda Miloš Zeman, kterého ale odmítala část strany včetně předsedy Špidly.

¹⁰¹ Více např. in Keller J.: *Zablokovaná politika*, in Zbořil Z. (ed.): *Krize, vize a realita české politiky. Úvahy nad inscenovanou skutečností*, Praha 2002, s. 79–82

považovat silnou osobnost v čele, zřetelné strategické směřování a snahu překonat vnitřní rozpory, zejména mezi oficiálním vedením strany a Milošem Zemanem.

Také na Slovensku mělo na formování sociální demokracie vliv politické uspořádání po volbách 2002. Po nich dochází k upevnování pravo-levé konfliktní linie na úkor konfliktů z 90. let. Byla vytvořena vláda z pravicových liberálních a konzervativních stran, která v současnosti provádí velmi radikální reformy v ekonomické a sociální oblasti, které mají značné sociální dopady. Tato skutečnost zákonitě vytváří voličskou poptávku po alternativě k této politice. Celkem logicky se touto alternativou stává strana zdůrazňující sociální otázky. S tím souvisí i zřetelnější profilace sociální demokracie, která se formuje především na bázi v současné době opozičního SMERu (více též v kap. 6.2).

V České republice se díky historické tradici a jednodušší struktuře konfliktních linií etablovala jedna velká strana sociálně demokratické orientace (ČSSD), která i přes dílčí vnitřní problémy zůstává stabilní součástí českého stranického systému. ČSSD napomáhá pozice jednoho ze dvou hlavních pólů ve stranickém systému a strany profilující se na dominantní konfliktní linii. Ve stranických systémech se obecně projevují jisté tendence k *bipolaritě* (dvoustranictví, dvouproudovost) ¹⁰² spojené navíc s určitou mírou odstředivých vztahů mezi dvěma hlavními póly. V těchto podmínkách se zpravidla dva nejsilnější subjekty ještě více posilují ¹⁰³. Další skutečností je dlouhodobé zjednodušování české politické scény, kdy v současné době jsou relevantní již jen čtyři strany s jasnou programovou identitou. Výhodou ČSSD je její jasné ideové zakotvení na straně jedné a pragmatická politika s mnoha populistickými rysy orientovaná na úspěch na straně druhé. Výrazným faktorem jejího úspěchu je vysoká míra personalizace politiky ČSSD prostřednictvím osobností

¹⁰² Tóth R.: *Politické strany*, Trnava 2002, s. 94

¹⁰³ Připomeňme si, že dvě dlouhodobě nejsilnější strany v České republice několikrát dosáhly ve volbách vyšších výsledků, než ukazovaly předvolební průzkumy (ODS v roce 1992, ČSSD a ODS v letech 1996 a 1998).

lídrů (Komárek, Zeman, Paroubek). Otázkou zůstává pouze to, jaký vliv na postavení ČSSD může mít KSČM. To se zřetelně ukázalo v období krize ČSSD v letech 2002–2004. Existuje několik potencionálních faktorů podporujících domněnku, že KSČM se může stát vážnou konkurencí, která naruší dominantní postavení ČSSD na levé části politického spektra. K těmto faktorům patří časté přelévání voličů mezi oběma stranami, hlubší vnitřní reforma KSČM a možná další vnitřní krize ČSSD, kterou není možné (vzhledem ke stále ne příliš stabilním vnitřním poměrům v této straně) zcela vyloučit ¹⁰⁴.

Základem formování slovenské sociální demokracie po roce 1989 byla především postkomunistická formace (SDL), jejímiž výhodami byla vnitřní reforma na straně jedné a postkomunistické dispozice na straně druhé. Dalšími relevantními složkami byly sociálně demokratické proudy v ideově nevyhraněných politických subjektech (zejména HZDS), což vyplývalo ze slabšího významu pravo-levé konfliktní linie. Sociálně demokratické politické spektrum se dlouhodobě vyznačovalo rozptýleností, nízkým integračním potenciálem jednotlivých politických stran a nejednoznačnou profilací danou složitější strukturou konfliktních linií. Formování sociální demokracie bylo výrazně ovlivňováno celkovým vývojem slovenské politiky, která se vyznačovala zvýšenou mírou polarizace, nestabilitou a značnými proměnami. To také zapříčinilo krizi sociálně demokratických subjektů v letech 1998–2002, kdy vyvstalo mnoho otázek nad jejich dalším vývojem. Teprve v poslední době dochází v kontextu současných (výše zmíněných) trendů ve slovenské politice ke zřetelnější profilaci sociální demokracie.

5.2 Liberální, konzervativní a křesťansko-demokratické strany

Jak již bylo řečeno v úvodních kapitolách, při zpracování problematiky ideově programových táborů budeme brát kapitolu o formování sociální

¹⁰⁴ Zejména bývalý předseda ČSSD Miloš Zeman v souvislosti s nedávnou krizí ČSSD s oblibou opakuje myšlenku, že na její úkor se může za určitých okolností úspěšně prosadit zreformovaná komunistická strana.

demokracie jako určité východisko k analýze dalších složek politického spektra vzhledem k jejímu jednoduššímu vymezení. Naproti tomu v této kapitole přistupujeme k rozboru metodologicky i faktograficky velmi náročného tématu, a to z několika hledisek. Prvním je skutečnost, že námi vymezená (spíše souhrnná) kategorie liberálních, konzervativních a křesťansko-demokratických stran je velmi široká a vnitřně heterogenní. Z toho vyplývá obtížnost definice, klasifikace a analýzy charakteristických rysů jednotlivých politických subjektů a příslušných ideových táborů. S tím souvisí otázka systémové role těchto stran v českém a slovenském stranickém systému.

Jestliže předmětem zájmu předchozí kapitoly byly sociálně demokratické a socialistické strany, pak v tomto případě by to měly být strany k nim ideově protikladné (i když již toto nemusí platit úplně jednoznačně). Pokud si však chceme vytvořit alespoň nějakou minimální východiskovou a definiční základnu, můžeme tyto formace (v souladu s vymezením k tématu předchozí kapitoly) označit souhrnně jako *nesocialistické* (nebo *nelevicové*).

Tyto subjekty můžeme považovat za víceméně ideově protikladné ke stranám sociálně demokratickým v České republice v kontextu dominance pravo-levé konfliktní linie. V tomto směru budou předmětem našeho zájmu politické subjekty pravice a pravého středu s *liberálně konzervativní* či *křesťansko-demokratickou* identitou.

Naproti tomu na Slovensku je situace mnohem složitější. Vzhledem ke složitější struktuře konfliktních linií je tento tábor mnohem obtížněji vymežitelný jako celek a mnohem více vnitřně diferencovaný než v českých zemích. Souvisí to i se slabším významem pravo-levé konfliktní linie, což se projevuje například silným obsazením politického středu (strany jako HZDS, DU apod.). Dále je v této souvislosti podstatný vliv významnějších konfliktních linií (národní, náboženská a zejména mečiarismus–antimečiarismus), které procházejí napříč slovenským nesocialistickým táborem mnohem více než táborem socialistickým (konkrétní příklady budeme průběžně uvádět v dalších částech textu).

Představme si nyní některé možnosti klasifikace nesocialistických politických formací. Zároveň (stejně jako u sociálně demokratických stran) budeme při rozboru programových rysů těchto stran brát zřetel na jejich působení v podmínkách společenské a ekonomické transformace. Pokud si pomůžeme pravo-levým dělením, pak si znovu připomeňme, že za rozhodující síly pravice a pravého středu bývají považováni (sekularizovaní) *konzervativci* a *křesťanští demokraté*. Právě tato základní klasifikace bývá uváděna v literatuře včetně příslušných charakteristik obou typů těchto subjektů ¹⁰⁵. Z hlediska našich potřeb je však jejím nedostatkem to, že zdaleka nevystihuje celou složitou realitu, tím spíše v podmínkách složitě se formujících postkomunistických stranických systémů.

Přístup, který o něco lépe reflektuje skutečné rysy formování politických táborů v českých zemích a na Slovensku je založen na již zmíněném dělení těchto politických formací na tři skupiny – sekularizovaní konzervativci, vyhraněné křesťanské strany a křesťanské strany se *složenou identitou* jako určitá (v tomto případě) přechodová skupina ¹⁰⁶.

S oběma základními přístupy budeme v zásadě počítat, podívejme se však na danou problematiku ještě podrobněji. Již jsme uvedli, že rámcovým východiskem pro vymezení stran, o kterých pojednáváme v této kapitole, je jejich ideový protiklad k socialismu. To však nemusí být úplně jednoznačné a navíc se v tomto směru mohou projevovat rozdíly v *ekonomické* a *neekonomické* (duchovní) oblasti. Sekularizovaní konzervativci a liberálové jsou značně „rigidní“ v ekonomice (důraz na soukromé vlastnictví a přísnou finanční politiku). Naproti tomu mnohé křesťanské (přitom jednoznačně antisocialistické) strany kladou (mj. i v souladu se sociálním učením katolické církve) důraz na sociální politiku. V duchovní oblasti je zřetelný zejména protiklad socialistů a křesťanských tradicionalistů (tradice v. pokrok, názory na význam náboženství a katolické církve atd.). Také v této

¹⁰⁵ Např. Klíma M.: *Volby a politické strany...*, s. 117–119 nebo Krno S.: *Politické strany krajín severnej Európy a Beneluxu*, Nitra 2000, s. 202

¹⁰⁶ O složené identitě např. in Fiala P., Strmiska M.: *Sprízněny volbou?...*, s. 281

souvislosti si připomeňme již zmíněné schéma Herberta Kitschelta a jeho dvourovinnou strukturu konfliktních linií (viz kap. 3.3).

V odborné literatuře jsou strany křesťanské politické orientace označovány jako *křesťansko-demokratické* a *křesťansko-nacionální*, přestože se zároveň poukazuje na to, že rozdíl mezi nimi není vždy jednoznačně specifikován ¹⁰⁷. Jisté vysvětlení se však přece jen nabízí. Křesťansko-demokratické strany jsou považovány za pivotální–centristické (tato skutečnost mj. souvisí s již zmíněným sociálním učením katolické církve), zatímco křesťansko-nacionální jsou vnímány jako pravicové (pravostředové) formace s tradicionalisticko-konzervativními nebo nacionálně populistickými programovými rysy ¹⁰⁸. Tento přístup můžeme považovat v zásadě za nosný, odpovídá reálnému postavení a roli některých stran. Za představitelku stran prvního typu můžeme považovat KDU-ČSL v souvislosti s její centristickou pozicí v české politice. Na Slovensku se etablovaly spíše strany odpovídající táboru křesťansko-nacionálnímu, i když v tomto směru je třeba brát do úvahy mnohé rozdíly v míře nacionalismu, tradicionalismu nebo sociálního rozměru v programech takto orientovaných stran (srov. například KDĽ, SNS a KSU).

Zastavme se ještě u ideového rozvrstvení slovenské politiky vyznačující se složitějšími rysy. Již zmíněný politolog Daniel Balko rozdělil slovenskou politickou scénu na tři bloky – *lidový konfesijní, občanská pravice a socialistická levice* ¹⁰⁹. V rámci prvního (lidově konfesijního) bloku dále vydělil skupinu *křesťanských demokratů* (KDĽ) a *národně lidový tábor s autoritářskými rysy* (HZĽS, SNS) ¹¹⁰. V rámci druhého (občanského) bloku pak vyčlenil *občanskou pravici* (DS) a *občanské liberály* (DU, částečně SOP) ¹¹¹. Zmíněné dělení reflektuje především

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 284

¹⁰⁸ Tamtéž

¹⁰⁹ Balko D.: *Potreba silnej pravice pre uchovanie smeru reforiem na Slovensku*, OS 2/1999, s. 7

¹¹⁰ Tamtéž

¹¹¹ Tamtéž

rozvrstvení slovenské politické scény 90. let, dnes již bychom ho mohli v některých směrech modifikovat (více dále).

Lidový konfesijní blok se vyznačuje větším tradicionalismem, důrazem na národní otázky, sociální politiku, hlásí se ke křesťanským hodnotám a opírá se především o voliče v rurálním prostředí. Občanská pravice je spíše sekularizovaná, vyznačuje se občanským liberálním přístupem k řešení národních a etnických problémů, preferuje hodnoty svobodné občanské společnosti a volného trhu, v zahraniční politice se orientuje jednoznačně na západ, své zázemí má hlavně v urbánním prostředí. Odlišnosti mezi těmito dvěma nesocialistickými bloky poměrně výstižně charakterizují dva manifesty z konce 90. let – *KDH–Ludová strana* a *Charta 99–manifest občianskej pravice*¹¹².

Zkusme si podle výše uvedeného dělení zařadit české nesocialistické strany. ODS a ODA by odpovídaly táboru občanské pravice, US by pak byla zhruba na pomezí občanské pravice a občanských liberálů (s ohledem na stále méně zřetelné ideové vyhranění tohoto subjektu dané zejména vlivem koalice se sociálními demokraty), KDU-ČSL je pak představitelkou křesťansko-demokratického tábora. I v české politice tak můžeme vymezit sekularizovaný a konfesijní tábor. Oba tyto bloky se vyznačují rozdílnou mírou tradicionalismu, liberalismu nebo důrazu na křesťanské hodnoty a sociální politiku. Ale v oblasti národních otázek je situace v České republice poněkud jiná. Na rozdíl od Slovenska zde není korelace mezi národními a křesťanskými hodnotami (též níže a kap. 4).

Z hlediska Kitscheltova schématu by v ekonomické oblasti byly k socialistům nejvíce protikladné strany občanské pravice (rozdílné přístupy k volnému trhu, sociálním regulacím). V oblasti hodnotové pak najdeme spíše větší protiklady mezi levicí a národně lidovým blokem (konkrétně pak SNS nebo KSU, v případě HZDS už je to trochu jiné), přičemž v tomto směru můžeme pro změnu uvést jisté styčné rysy mezi socialisty (sociálními demokraty) a občanskou pravíci – modernizace, sekularizace, důraz na evropský univerzalismus proti slovenskému

¹¹² Baľko D.: *Potreba silnej pravice...*, s. 6–11

tradicionalismu, historické tradice antifašismu a SNP, základní principy fungování občanské společnosti ¹¹³. Další příklady budou ještě zmiňovány.

Jak již bylo řečeno, je přístup D. Balka poznamenán jednak časovým faktorem a ještě k tomu některými autorovými subjektivními názory. Toto dělení slovenské politiky bylo příznačné v podmínkách dominance konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus, silného vlivu národní a urbánně–rurální cleavage a jejich korelace se vztahy k hodnotám tradicionalismu a křesťanství. V souvislosti se změnami na Slovensku v posledních letech se nám otevírají některé nové možnosti a přístupy. Rozpor mezi občanskou pravíci a křesťanskými demokraty byl částečně překlenut vznikem SDKU. V jisté podobě přetrvává blok občanských liberálů, i když se značnými proměnami. Jeho původní reprezentanti (tj. DU a SOP) se prakticky rozplynuli do dvou v současné době ideově protikladných formací (SDKU, SMER) a následně tento blok představovaly některé nově vzniklé subjekty (nejprve ANO, v současné době hlavně SF). Důsledkem oslabení a následného rozkladu konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus je celkové přeskupení výše načrtnutých bloků (viz níže).

Zastavme se nyní ještě u některých segmentů nesocialistického tábora. Jedním z problémů je postavení *liberálních* stran. Ty bývají pokládány za politický střed a zastávají v mnoha stranických systémech pozici „jazýčku na vahách“ mezi dvěma protikladnými ideovými bloky (FDP v Německu). Zařazovat liberály do středu politického spektra je však věc sporná. Při rozboru této problematiky si opět pomůžeme Kitscheltovým schématem. V ekonomické oblasti mohou být liberálové více pravicoví než křesťanští demokraté (důraz na podporu svobodné hospodářské soutěže) ¹¹⁴. Na druhé straně, pokud jde o neekonomickou dimenzi (autoritářství–liberalismus), pak můžeme najít mnohé shodné rysy socialistů a liberálů (sekularizace, ohled na menšiny) a zřetelné protiklady socialistů a konzervativců (a křesťanských demokratů) (hierarchizovaná společnost v. důraz na rovnost,

¹¹³ Tamtéž, s. 10, též např. rozhovor s předsedou SDE Petrem Weissem, Národná obroda 15. 11. 1993, s. 9

¹¹⁴ Klíma M.: ..., s. 120

tradicionalismus v. pokrok apod.)¹¹⁵. S tím koresponduje celkově nižší ideologická rigidita a s ní související umírněnější antisocialistická rétorika liberálů ve srovnání s konzervativci a křesťanskými demokraty¹¹⁶.

S ohledem na českou a slovenskou politiku po roce 1989 může být výstižná klasifikace liberalismu na dva typy – *klasický liberalismus* opírající se o hodnoty individuální svobody, tržního hospodářství, nedotknutelnosti soukromého vlastnictví a rovnosti před právem a *sociální liberalismus* kladoucí důraz na roli státu a sociální spravedlnost¹¹⁷. V této souvislosti jsou právě klasičtí liberálové ideově protikladní k socialistům a politické subjekty tohoto programového zaměření se profilují na socioekonomické konfliktní linii. S tím souvisí i to, že se v politice nesocialistických stran značně prolínají liberální a konzervativní prvky. Je to dáno tím, že konzervativci postupně do své politiky zakomponovali mnohé liberální postuláty (svoboda, demokracie), zejména po první světové válce v souvislosti s rozpadem nebo liberalizací několika monarchií v Evropě¹¹⁸. Proto se pro strany ideově protikladné k sociální demokracii celkem běžně používá označení *liberálně konzervativní strany*¹¹⁹ (např. tábor č. 5 naší klasifikace, viz níže).

Naproti tomu sociální liberalismus je blízký sociální demokracii, s mnohými těmito subjekty jsme se setkali v české nebo slovenské politice po roce 1989 (viz níže a též kap. 5.1 a 5.4).

Další rozporuplnou otázkou vztahující se ke kategorizaci nesocialistických politických formací představuje problematika *národních stran*. Jak již bylo řečeno, v mnoha směrech se překrývají především s křesťanskými stranami (též výše pojednání o

¹¹⁵ Bereme v tomto směru v úvahu levici v politické oblasti liberální, „*Sociální demokracie a politický liberalismus v Evropě splynou*“, říká Pavel Rychetský, Právo 8. 7. 2000, s. 11

¹¹⁶ Tamtéž, s. 120, 121

¹¹⁷ Večerník J. a kol.: ..., s. 274

¹¹⁸ Tóth R.: *Politické strany...*, s. 75

¹¹⁹ Pojem dnes používán v politologické literatuře, např. Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 53

křesťansko-nacionálních formacích). Často se setkáváme s tvrzením, že národně orientované strany jsou převážně konzervativní a pravicové, což je v souladu s jejich důrazem na tradice a snahou hledat kořeny společnosti (význam identity) ¹²⁰. Konkrétním příkladem je SNS, která se považuje za pravicovou, konzervativní, křesťanskou a antikomunistickou ¹²¹. Neplatí to však absolutně a k národním hodnotám se hlásí i strany levicové. Příkladem může být část slovenské sociální demokracie (národně orientované křídlo SDSS v 90. letech, do určité míry SMER) nebo česká KSČM.

Z předcházejících řádků vyplývá, že daná problematika je značně mnohvrstevnatá a že si nevystačíme se zjednodušujícími přístupy. Zároveň se potýkáme se značnou ideovou provázaností jednotlivých typů subjektů. Proto také zahrnujeme celou širokou problematiku nelevicových liberálních, konzervativních, křesťanských (a částečně i národních, etnických či širokospektrálních) stran do jedné kapitoly. Tento přístup je veden snahou lépe propojit všechny souvislosti.

Pokusme se nyní ještě jednou vymezit některé reálně se utvářející tábory nesocialistických politických stran v české a slovenské politice a jejich charakteristické rysy (stejně jako předtím u sociálně demokratických stran), a to s použitím výše zmíněných postupů a zároveň s přihlédnutím k některým proměnám, zejména ve vývoji slovenské politiky. Zároveň bude náš přístup v souladu s již uvedeným postupem založeným na vymezení těchto subjektů vůči sociální demokracii jako určitém pomocném východisku (kap. 3.2). Vzhledem k již zmiňovanému mimořádnému rozsahu a složitosti si však neklademe nárok na vyčerpávající klasifikaci, pouze se snažíme představit některé postupy za účelem lepší orientace a jako podklad k další analytické části kapitoly.

1) *sociální liberálové, středové strany*

¹²⁰ Tóth R.: *Politické strany...*, s. 75, 76

¹²¹ Např. *Programové východiska SNS*, www.sns.sk/program.php. O antikomunismu SNS celá řada mediálních vyjádření, např. *SNS chce vládnout, ale bez SMK a KSS*, www.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A060105_134621_sk_domace_p12

Charakteristika: Tento tábor můžeme považovat víceméně za přechodové pásmo mezi socialistickými a nesocialistickými stranami. V tomto směru koresponduje s třetí kategorií stran sociálně demokratických (viz předcházející kapitola). K jeho rysům patří umírněná politika ve vztahu k prosazování ekonomických reforem a tržních mechanismů a problematice vyrovnání se s komunistickou minulostí. Tyto subjekty se vyznačují jistou mírou programové spolupráce s levicí. V této souvislosti můžeme vymezit společné rysy ostatních nesocialistických stran (ODS, KDU-ČSL, SDKU, KDH, SNS), a to antikomunismus, antisocialismus a celkem zřetelný ideový protiklad k levici v oblasti ekonomické nebo duchovní. Tento blok se částečně překrývá s táborem *občanských liberálů* (vymezeným v Balkově klasifikaci).

příklady: OH, LSU, HSD-SMS, HZDS, DU, SOP, HZD, částečně ANO

2) „vyhraněný“ liberální střed

Charakteristika: Liberálně orientované politické strany by podle představ lidí s tímto politickým přesvědčením měly být ve své „ideální“ představě zřetelně protikladné k socialismu, konzervatismu i křesťanské demokracii, mělo by jít o klasický politický střed ¹²². Tato politika se vyznačuje odmítáním státních regulací v podání levicových stran, ale i hierarchizované společnosti v představách konzervativců. Tento tábor je omezen především na liberální intelektuály (často působící mimo politickou sféru) nebo části některých politických stran (OH). V reálné politice se strany tohoto typu těžko prosazují.

3) strany značně ideově nevyhraněné

Charakteristika: Jedná se o politické strany se širokospektrálním ideovým profilem ¹²³, liberálními, sociálně demokratickými, křesťansko-demokratickými, případně dalšími prvky v programu, částečně se překrývají s táborem č. 1 a 8.

příklady: OH, HZDS, DU

¹²² Osobní rozhovor s Rudolfem Chmelem

¹²³ Odpovídá Krnově kategorii širokospektrálních stran, Krno S.: *Politické strany v Evropě...*, s. 170

4) *sekularizovaní liberálové jako produkt konfliktní linie stát–církev*

Charakteristika: Jde o politické subjekty protikladné k táboru č. 6 (viz níže) v oblasti duchovní, v oblasti ekonomické zastávají spíše nesocialistické postoje

příklad: ANO

5) *vyhranění ekonomičtí liberálové–konzervativci a antisocialisté*

Charakteristika: Jedná se o politické strany, které jsou výrazně „protransformační“, prosazují radikální ekonomické reformy (rovná daň, maximální míra privatizace, částečná privatizace zdravotnictví a sociálního zabezpečení), jejímž cílem má být tržní hospodářství s minimálními regulačními zásahy státu do ekonomiky. Vyznačují se značným protržním optimismem. V souladu se svou liberálně konzervativní identitou jsou pro omezený stát z hlediska rozsahu působnosti, ale silný stát v souvislosti s ochranou práv občanů nebo respektováním zákonů¹²⁴. V oblasti zahraniční politiky mají jasnou prozápadní orientaci včetně podpory spolupráce Evropy a USA. Jsou primárně aktéry socioekonomické konfliktní linie.

příklady: ODS, ODA, SDKU, DS

V rámci této kategorie můžeme vyčlenit podskupinu sekularizovaných konzervativců (ODS, ODA) a křesťanských stran se složenou identitou (SDKU).

6) *křesťané, tradicionalisté*

Charakteristika: Tyto politické subjekty jsou zřetelně ideově protikladné ke stranám socialistickým a sekularizovaným liberálům v neekonomické oblasti. Ve své politice kladou důraz na význam institucí (církev, národ nebo rodina, též silný stát). Prosazují nekompromisní postoje v oblasti rodinné (odmítání legalizace sňatků osob stejného pohlaví) nebo drogové (spíše represivní přístupy) politiky. Hlásí se ke křesťanství, což ovlivňuje jejich postoje k mnoha domácím i zahraničně politickým otázkám (např. vstup Turecka do Evropské unie). V oblasti ekonomické nejsou tyto formace tak protikladné k socialistům jako strany z tábora č. 5 (koncepce sociálně tržního hospodářství, prosazování mnoha ochranných opatření,

¹²⁴ Např. ODS. *Svoboda a prosperita. Volby 1996*, s. 27

důraz na sociální politiku)^{125 126}. Také kladou důraz na právo a pořádek (například tzv. politika 3x a dost prosazovaná KDU-ČSL a KDH nebo snaha o znovuzavedení trestu smrti ze strany SNS). Jsou aktéry konfliktních linií stát–církve, Kitscheltovy linie liberalismus–autoritářství nebo podobných hodnotových konfliktů (tradicionalismus–modernismus apod.).

příklady: KDU-ČSL, KDH, SNS, KSU

7) strany s vyhraněnou křesťanskou totožností

Charakteristika: Jedná se o užší kategorii ve srovnání s táborem č. 6. Hlavním znakem identity těchto subjektů je příslušnost ke křesťanství, což je demonstrováno i jejich názvy.

příklady: KDU-ČSL, KDH

V rámci táborů č. 6 a 7 můžeme na základě Fialovy a Strmiskovy klasifikace vyčlenit křesťansko-demokratické (zejména KDU-ČSL) a křesťansko-nacionální strany (především SNS a KSU), na základě terminologie použité D. Balkem pak strany křesťansko-demokratické (KDH) a národně lidové (SNS).

8) tradicionalisté, etatisté se sociálními prvky

Charakteristika: Jedná se o subjekty, které nejsou v jednoznačném protikladu k sociálně demokratické levici, hlásí se ke křesťanství a kladou důraz na národní zájmy a sociální politiku. Odpovídá Krnově kategorii širokospektrálních stran¹²⁷, která konkrétněji identifikuje některé strany z tábora č. 3.

příklady: HZDS, HZD

9) nelevicové strany v širším slova smyslu

¹²⁵ Opět bereme v potaz Kitscheltovo schéma

¹²⁶ Vhodným příkladem je v tomto směru Polsko, kde v souvislosti s posledními volbami vystupovala vítězná formace Právo a spravedlnost (PiS) jednoznačně antikomunisticky (ve vztahu k levici), v ekonomické oblasti ale zároveň kladla důraz na sociální politiku a odmítala například zavedení tzv. *rovné daně*, SME 28. 11. 2005, s. 13. O situaci v ČR a SR pojednáváme níže.

¹²⁷ Při podrobnější charakteristice používá Krno pojem *etatistický široký střed*, Srb V., Veselý T.: ..., s. 186

Charakteristika: Jedná se o poměrně široce pojatou kategorii stran, kterou můžeme vymezit speciálně na Slovensku (širší pojetí ve srovnání s tábory č. 6 a 7). Společným rysem těchto (v jiných aspektech i výrazně odlišných) subjektů je to, že se hlásí ke křesťanství a zdůrazňují jeho význam v utváření slovenského (ale i evropského) politického myšlení. Vyznačují se jistou mírou protikladu k levici i sekularizovaným liberálům. Získávají své voliče z velké části v katolickém prostředí ¹²⁸.

příklady: HZDS, SDKU, KDH, SMK, SNS

10) *strany národně orientované a eurorealistické (euroskeptické)*

Charakteristika: Tyto politické formace kladou zvýšený důraz na obhajobu národních zájmů, mají rezervovaný, případně odmítavý vztah k nadnárodním organizacím (Evropská unie, vícenárodní státy).

příklady: ODS, HZDS, KDH, SNS, HZD

11) *strany národně neutrální* ¹²⁹ *a europeanistické (eurooptimistické)*

Charakteristika: Jedná se o subjekty představující víceméně protiklad k táboru č. 10. Otázka národních zájmů není v politice těchto stran klíčová. Tyto subjekty se vyznačují liberálním a občanským přístupem k řešení národních a etnických problémů, národnostní tolerancí nebo podporou evropské integrace.

příklady: SDKU, KDU-ČSL, US, DS

Znovu si připomeňme, že všechna výše uvedená dělení jsou pouze orientační, v mnoha směrech i sporná a snadno napadnutelná. Představení několika klasifikačních postupů je vedeno snahou obsáhnout tuto velmi složitou problematiku v její maximálně možné míře při důkladné reflexi reality vývoje české a slovenské politiky. Takovýto rámec může posloužit k hlubší analýze.

Zastavme se ještě u některých problematických skutečností. Především máme na paměti, že široce pojatá kategorie nelevicových stran je vnitřně velmi heterogenní, a to na základě několika rozdílných kritérií. V zásadě

¹²⁸ Např. Krivý V.: *Čo prezrádzajú volebné výsledky? Parlamentné voľby 1992–1998...*, s. 77–87

¹²⁹ Pojem převzat z Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 150

však vycházíme z několika základních dělení (liberálové, sekularizovaní konzervativci, křesťanské strany) a bereme v potaz Kitscheltovo schéma – v tomto směru odlišujeme například křesťany-traditionalisty (protikladné k socialistům spíše v duchovní oblasti)¹³⁰ a vyhraněné ekonomické liberály (antisocialisticky zaměřené v ekonomické oblasti). Jak již bylo řečeno, vznik SDKU značně oslabil rozpor mezi občanskou a křesťanskou pravíci na Slovensku. Tato skutečnost spolu s oslabováním konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus a upevňování linie socioekonomické zvyšuje význam a relevanci námi vymezeného tábora č. 5.

Je přirozené, že mnohé subjekty mohou být (v souladu s mnohovrstevnatostí celé problematiky) zařazeny do více bloků (HZDS, SDKU ad.), navíc jejich vymezení se (i v našem případě) řídí několika různými kritérii. Například mezi tábory č. 10 a 11 je do značné míry plynulý přechod, třeba v souvislosti s postoji jednotlivých stran k evropskému integračnímu procesu (více viz dále). V tomto směru se v literatuře setkáme s klasifikací stran podle stupně jejich podpory evropskému integračnímu procesu (*tvrdý euroskepticismus*, *měkký euroskepticismus*, *funkční europeanismus*, *identitní europeanismus*)¹³¹. Právě v této souvislosti si také můžeme názorně ukázat mnohem větší diferencovanost liberálně konzervativních a křesťanských subjektů ve srovnání se sociálně demokratickou levicí. Zatímco sociálně demokratické strany bývají vesměs zařazovány do jedné skupiny (*funkční europeanismus*), rozptyl u liberálně konzervativní či křesťanské pravice sahá od měkkého euroskepticismu (ODS, SNS) až po identitní europeanismus (SDKU, US)¹³².

¹³⁰ To však nepopírá skutečnost, že i levice může vykazovat autoritářské, partikularistické nebo tradicionalistické prvky, např. pokud jde o hodnotové orientace jejich voličů, více např. in Večerník J. (ed.): *Zpráva...*, s. 247–268, též srov. některé prvky v politice SMERu, KSČM apod.

¹³¹ Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 100, 158

¹³² Tamtéž

Napříč nelevicovými subjekty (tj. i námi vytvořenými tábory) prochází celá řada rozmanitých konfliktních linií (socioekonomická, stát–církve, národní ad.). Také proto je přesnější identifikace mnoha stran a bloků obtížná a nejednoznačná. Například strany tábora č. 6 spojují některé otázky (křesťanství), v jiném směru jsou mezi nimi výrazné rozdíly (například SNS versus KDU-ČSL). Proto mohou být v jiných studiích zařazovány do odlišných táborů ¹³³.

Naše práce se zaměřuje primárně na analýzu relevantních politických subjektů v české a slovenské politice, proto nevěnujeme příliš pozornost možným dalším kategoriím, které můžeme vyčlenit, jsou však tvořeny subjekty značně marginálními. Mohli bychom například vymezit tábor *radikálních antikomunistů* – politických subjektů, jejichž programovou prioritou byla problematika vyrovnání se s komunistickou minulostí (DEU, KAN) ¹³⁴.

Jak již bylo řečeno, zmíněný teoretický rámec má posloužit jako východisko k analýze problematiky toho, jaké typy subjektů se prosadily v českých zemích a na Slovensku a proč (analýza shodných a odlišných znaků). Je to jeden z přístupů, jak se vyrovnat s problematikou vzájemné komparace značně divergentních politických jevů.

Z výše uvedených skutečností vyplývá, že můžeme nalézt pouze některé minimální společné rysy subjektů (v českých zemích i na Slovensku), jejichž analýza je předmětem zájmu této kapitoly. Jedná se o strany převážně protransformační z hlediska vztahu k minulému režimu. Vyznačují se antikomunismem a antisocialismem, především v polemikách s levicí (více též níže). Zmíněné rysy však neplatí pro všechny subjekty stejnou mírou. V mezinárodních strukturách se tyto subjekty hlásí k *Liberální internacionále*, *Evropské demokratické unii* nebo *Evropské lidové straně* (případně i národně orientované formaci *Unie pro Evropu národů*). Dále už se budeme vyrovnávat spíše s rozdíly mezi jednotlivými typy politických stran.

¹³³ Viz Fiala P., Strmiska M.: *Spřízněny volbou?...* a Balko D.: *Potreba silnej pravice...*

¹³⁴ Mrklas L.: *Koncept...*, s. 253

Podívejme se nyní podrobněji na jednotlivé tábory a jejich formování v české a slovenské politice. Pokud jde o *centristické liberály*, ti byli vždy velmi slabí, přičemž se jedná o jev typický pro všechny postkomunistické stranické systémy¹³⁵. Ani v českých zemích, ani na Slovensku se liberálové nemohli opřít o významnější tradice (například negativní symbolika politického liberalismu na Slovensku daná nacionalistickou politikou uherských liberálů před rokem 1918)¹³⁶. Na druhé straně jejich jistou výhodou mohl po roce 1989 být liberální charakter souborných hnutí OF a VPN a skutečnost, že velká část aktérů politických změn v Československu na přelomu 80 a 90. let se považovala za liberály. Později se však ukázalo, že šlo spíše o reakci na minulý režim a obecné přihlášení se k hodnotám svobody a demokracie. Postupně se mnozí z těchto politiků identifikovali s jiným konkrétnějším ideovým proudem (Miloš Zeman, Zdeněk Jičínský).

S tím koresponduje to, že liberální ideologie je považována za nejméně vyhraněnou. Liberální hodnoty si postupně osvojila drtivá většina demokratických politických stran. Od svých politických konkurentů se tak liberálové odlišují nedostatečně zřetelně, čímž se stávají nepřitažlivými a nevýraznými pro voliče^{137 138}. Snadno tak dochází k jejich záměně se stranami ideově nevyhraněnými. Protikladem k tomu mohou být vyhraněné liberální formace představující ve stranickém systému samostatný pól (tábor č. 2)¹³⁹.

V České republice se přímo úměrně s prosazováním stran s ideovým zakotvením (ODS, ČSSD) ukázala nevýhoda stran, které toto zakotvení příliš dostatečné neměli. V souvislosti s upevňováním pravo-levého dělení a zřetelnými tendencemi stranického systému k polaritě (dvoupólovosti)

¹³⁵ Krno S.: *Politické strany krajín východnej Európy...*, s. 253

¹³⁶ Krno S.: *Liberálne strany*, Civitas jún 2004, s. 5

¹³⁷ Tóth R.: *Politické strany...*, s. 93

¹³⁸ O prolínání liberalismu a dalších politických ideologií a z toho vyplývajících problémech liberálních stran též např. in „*Sociální demokracie a politický liberalismus v Evropě splynou*“, říká Pavel Rychetský, Právo 8. 7. 2000, s. 11

¹³⁹ Tuto koncepci se například v roce 1993 snažila prosazovat tzv. radikálně liberální platforma v OH, *Radikálové v OH se chtějí prosadit*, Rudé právo 22. 7. 1993, s. 2

nastal ústup liberálního OH (podobné problémy měla i LSU nebo HSD-SMS, později ČMSS). Znovu si v této souvislosti připomeňme zákonitost posilování hlavních pólů (srov. s kap. 5.1), tj. ODS a ČSSD, které navíc byly schopné orientovat se podle potřeby i na nevyhraněného „středového“ voliče ¹⁴⁰. Pokud budeme vnímat danou problematiku z hlediska pravo-levé politické osy, pak příčinou ústupu (kolapsu) liberálního středu byla také skutečnost, že centristickou pozici zaujala v 90. letech KDU-ČSL ¹⁴¹.

Na Slovensku byl v 90. letech vzhledem ke slabšímu významu pravo-levé konfliktní linie poměrně silně zastoupen politický střed. V tomto směru můžeme hovořit spíše o liberálech (středu) v širším pojetí. Slovenské liberální centristické subjekty můžeme celkem snadno zaměnit za strany ideově nevyhraněné a širokospektrální (tábor č. 3, případně 8), které se značně překrývají s třetí kategorií stran sociálně demokratických (kap. 5.1) a prvním táborem stran analyzovaných v této kapitole.

Určité liberální programové prvky tak vykazovalo například HZDS, samo se definující jako široké hnutí středu ¹⁴². Zřetelnější liberální směřování měla Demokratická unie (DU), která se dokonce hlásila k Liberální internacionále. V 90. letech byla poměrně významným subjektem ve slovenské politice. Existoval jistý předpoklad pro zformování slovenského liberálního segmentu, přičemž s obecnými charakteristickými rysy těchto subjektů v Evropě korespondovala především skutečnost, že voliči DU se rekrutovali z městského prostředí a z řad lidí s vyšším vzděláním ¹⁴³.

Také v souvislosti s touto stranou se však nabízí otázka, do jaké míry byl liberalismus výrazem hlubšího ideového přesvědčení jejich

¹⁴⁰ O příčinách neúspěchu OH v české politice též in Hynčica P.: *Komparace formování...*, s. 30

¹⁴¹ Fiala P., Mareš M., Pšeja P.: *Vývoj politických stran a jejich systému po listopadu 1989*, in Večerník J. a kol.: ..., s. 284

¹⁴² Urubek T.: *Vliv Hnutí za demokratické Slovensko na formování slovenského stranícko-politického systému*, in Strmiska M (ed.): *Postkomunistické...*, s. 95, 96

¹⁴³ Krno S.: *Liberálne strany...*, s. 5. O profilu voličů DU více in Krivý V.: *Čo prezrádzajú...*

představitelů. DU byla primárně produktem konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus. Vznikla odštěpením od HZDS po neshodě části jeho představitelů s Vladimírem Mečiarom. Jednalo se tedy o konflikt založený primárně na osobních sporech, přičemž DU byla do jisté míry podobně širokospektrálním subjektem jako HZDS. Ve straně působili lidé inklinující k sociální demokracii nebo sociálnímu liberalismu (Jozef Moravčík, Roman Kováč ¹⁴⁴), na druhé straně třeba národně orientovaní politici, kteří předtím působili v SNS (Ludovít Černák, Anton Hrnko). „Povrchní“ charakter liberalismu v podání představitelů DU dokládá i poměrně rychlý „sebezničující“ proces této strany v roce 2000, kdy se stala základem nově založené SDKU, jejíž identita není postavena pouze na liberalismu ¹⁴⁵.

Zatímco v českých zemích byla podstatným faktorem neúspěchu centristických liberálů jejich ideová nezakotvenost a nevyhraněnost v podmínkách narůstající polarizace mezi pravicí a levicí, na Slovensku se projevoval hlavně vliv konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus, která rozměňovala pravo-levý rozpor (navíc při jeho slabším významu) i profilaci takřka všech ideových proudů obecně. S tím souvisí také skutečnost, že zatímco na Slovensku byl širokospektrální středový profil výhodou, v České republice tomu bylo naopak, přičemž strany charakteristické tímto profilem (HZDS a OH) mohou být v tomto směru v zásadě porovnatelné (o této problematice též kap. 6.7). Z dnešního pohledu představuje i OH jako celek více širokospektrální než vyprofilovanou liberální formaci (i s ohledem na osudy jeho členů, kteří postupně přecházeli do různých stran, zejména ČSSD a KDU-ČSL).

¹⁴⁴ O spíše levicové orientaci čelných představitelů DU Romana Kováče (na počátku 90. let předseda Čsl. konfederace odborových svazů), Jozefa Moravčíka či Rudolfa Filkuse např. in Žiak M.: *Slovensko medzi napredovaním a úpadkom*, Bratislava 1998, s. 95–111 nebo Černý O., Bubílková Z.: *Co týden (ne)dal*, Praha 1993, s. 61–64. Moravčík a Filkus se například v září 1993 zúčastnili mezinárodního setkání politických osobností sociálně demokratického zaměření organizovaného SDSS, Budování států 9/1993, s. 16

¹⁴⁵ Krno S.: *Liberálne strany...*, s. 5. O programovém profilu a příčinách rozkladu DU též in Kopeček L.: *Demokratická unie – vznik, geneze a příčina její „klinické smrti“*, Středoevropské politické studie 3/léto 2000, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=119

Postupujme dále. V českých zemích můžeme zcela zřetelně vymezit tzv. *občanský tábor*, který bývá vyčleňován i v literatuře ¹⁴⁶. Jedná se o strany sekularizované demokratické pravice hlásící se k liberalismu a konzervatismu ¹⁴⁷ (odpovídá táboru č. 5 naší klasifikace). V českém politickém prostředí se vyznačoval těmito rysy:

- 1) nešlo o strany historické
- 2) strany výrazně protransformační
- 3) jádro vládní koalice v letech 1992–1996 (resp. 1997)
- 4) další charakteristiky (prozápadní orientace, protržní optimismus, odpor k přímé demokracii) ¹⁴⁸.

Vzhledem k dominanci pravo-levé konfliktní linie a sporu o ekonomická témata se nejsilnější složka tohoto bloku ODS stala jedním z hlavních pólů českého stranického systému (vedle ČSSD). Stranu od počátku charakterizoval značný úspěch na politické scéně a vysoká voličská podpora. Ta byla dána několika faktory. ODS jako nástupnický subjekt OF převzal na svou stranu velkou část jeho voličů ¹⁴⁹, čímž existovala značná míra kontinuity této strany s „hlavním proudem“ protransformačních sil po roce 1989. Na druhé straně se ODS snažila vymezit vůči minulosti, a to ve dvou směrech. V prvním případě byla symbolem změny ve vztahu k minulému režimu, ve druhém případě pak ve vztahu k tzv. sametovému průběhu revoluce, který se v letech 1990 a 1991 stále více stával předmětem kritiky ¹⁵⁰. Strana tak oslovila voliče politikou „přitvrzení“ tempa a strategie společenských změn a radikálnějšími názory na vyrovnání se s minulostí. Vedle toho se ODS dokázala úspěšně vymezit vůči širokospektrálnímu charakteru OF svou zřetelnější ideovou sebedefinicí (viz již zmiňovaná výhoda stran s jistou mírou ideového zakotvení). Další

¹⁴⁶ Mrklas L.: *Koncept...*, s. 252, 253

¹⁴⁷ Např. ODS. *Svoboda a prosperita...*, s. 4, též *Aliance KAN – ODA*

¹⁴⁸ Mrklas L.: *Koncept...*, s. 252, 253

¹⁴⁹ Fiala P., Mareš M., Pšeja P.: *Vývoj politických stran...*, s. 275

¹⁵⁰ Např. Horňák V.: *Československo mezi přestavbou a revolucí (Politický deník 1987–91) III. Vystřízlivění*, Praha 1991, s. 34–46

faktory politického úspěchu ODS jsou do značné míry shodné jako u ČSSD (kap. 5.1 nebo 6.1) – působení v podmínkách utváření české politické scény na základě dvou protikladných bloků profilujících se na bázi socioekonomické konfliktní linie, silná osobnost v čele strany (v tomto směru by byla na samostatný rozbor širší problematika fenoménu osobnosti *Václava Klause*).

Zastavme se ještě na chvíli u menší strany tohoto bloku – ODA. Vzhledem ke značné programové blízkosti mezi ODS a ODA existovaly tendence k jejich sloučení, zejména ze strany ODS¹⁵¹. Také v politologických kruzích byla tato blízkost mezi oběma stranami reflektována. ODA například nebývá považována za samostatný *vedlejší pól*, tj. politickou stranu s identitou zřetelně odlišnou od jiného politického subjektu¹⁵².

Na počátku 90. let můžeme také na Slovensku vymezit tzv. občanský nesocialistický tábor (ODU-VPN, DS, ODS, MNI). Měl však úplně jiné postavení než v českých zemích vzhledem ke struktuře konfliktních linií. Dlouhodobě se strany tohoto typu na Slovensku neprosadily. Z hlediska národní linie byly tyto subjekty vnímány v nezanedbatelné části slovenské společnosti jako *příliš spjaté s federální a „pražskou“ politikou*. Bylo to dáno nejen jejich bezvýhradnou podporou společného čl. státu, ale zejména absolutním nezájmem o tzv. národní otázku a problémy emancipace slovenského národa, které tyto strany zpravidla interpretovaly jako projevy nacionalismu a tím pádem nebraly zřetel na nálady nezanedbatelné části slovenských voličů^{153 154}. Vedle toho z hlediska socioekonomické dimenze symbolizovaly radikální ekonomickou reformu mající větší sociální následky na Slovensku, která navíc byla prováděna z Prahy. V tomto směru se projevuje vliv překrývajících se konfliktních

¹⁵¹ Např. *Klaus navrhl integraci pravice, ODA a lidovci to ostře odmítli*, Právo 1. 7. 1996, s. 1

¹⁵² Dostal R.: *Komparace...*, s. 288

¹⁵³ Krno S.: *Politické strany krajín východnej Európy...*, s. 172, 173

¹⁵⁴ Do určité míry platí totéž, co o slovenské sociální demokracii (viz kap. 5.1).

linií národní a socioekonomické. Politické strany tzv. občanského bloku byly zřetelně ideově protikladné k HZDS (a k němu přidružených organizací, např. NEZES), které se naopak profilovalo na národně orientované politice i kritice sociálních dopadů ekonomické reformy¹⁵⁵ a vedle toho využívalo svých dalších výhod (širokospektrální ideový profil, charismatická osobnost v čele). Strany slovenského občanského bloku odpovídají námi vymezeným táborem č. 5 a 11 a Balkově táboru občanské pravice, jejímž reprezentantem po roce 1993 byla především *Demokratická strana* (DS).

Politické subjekty nesocialistické orientace, které zaznamenaly větší úspěchy na slovenské politické scéně braly ve svých programech větší ohled na *národní a sociální* otázky, i když v různé míře. Asi nejméně to platí o KDĤ, u kterého můžeme (zejména po odčlenění platformy kolem Jána Klepáče a následném vzniku SKDĤ, později KSU) najít určité společné (i když ne absolutně) rysy s českým občanským blokem – rámcová podpora ekonomické transformace, společného státu, antikomunismus (s tím souvisí i spolupráce KDĤ se stranami slovenského občanského bloku, zejména ve vládní koalici v letech 1991 a 1992). Na druhé straně však mezi ODS (a ODA) a KDĤ byly značné programové odlišnosti, a to především zřetelný protiklad politiky KDĤ k liberalismu¹⁵⁶. KDĤ také na rozdíl od stran české (i slovenské) občanské pravice preferovalo koncepci sociálně tržního hospodářství¹⁵⁷ a kladlo důraz i na národní otázky (myšlenka budoucího samostatného postavení České republiky a Slovenska v rámci EU, kterou vyslovil Ján Čarnogurský především ve známém rozhovoru pro francouzský týdeník *Liberation* v roce 1991¹⁵⁸).

¹⁵⁵ Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 148

¹⁵⁶ Kriticky se o liberalismu vyjadřoval zejména bývalý předseda KDĤ Ján Čarnogurský, který uvedl, že je podobně zhoubný jako komunismus, např. Čarnogurský J.: *Videné od Dunaja...*, s. 141–146

¹⁵⁷ Kubín E a kol.: *Dva roky...*, s. 47

¹⁵⁸ Ján Čarnogurský pro francouzský *Liberation*: *S nezávislostí mířím do roku 2000*, c. d. Lidové noviny 24. 7. 1991, s. 1, 2

Formování nesocialistických stran na Slovensku probíhalo v podmínkách slabšího významu pravo-levé konfliktní linie a existence dalších rozporů. V této souvislosti se nevytvořily dva proti sobě stojící ideové bloky (jako v České republice), jejichž existence by korespondovala právě s dělením politické scény na pravici a levici. Tyto skutečnosti spolu s výraznou proměnlivostí stranického systému představují příčinu toho, proč se na Slovensku mj. silně etabloval politický (v mnoha směrech značně nevyhraněný a širokospektrální) střed (HZDS, DU, SOP). O některých subjektivních příčinách úspěchu těchto středových stran (HZDS) budeme pojednávat v jedné z dalších kapitol (5.4).

Významné konfliktní linie na Slovensku hluboce štěpily nesocialistický politický tábor, do kterého můžeme zařadit tak rozdílné subjekty jako HZDS, SDKU, SNS, KDH či SMK. Utváření slovenských nelevicových stran významně ovlivňovala tzv. národní otázka. Například po roce 1992 se to projevovalo na jedné straně přetrvávající existencí stran tzv. občanského tábora, na druhé straně úvahami o formování pravice na bázi národně orientovaných stran SNS, KSU, případně části HZDS¹⁵⁹. Také další rozpory přispívaly ke specifickému formování slovenské pravice (srov. protikladné postavení SNS a KDH na konfliktní linii mečiarismus–antimečiarismus nebo vliv urbánně–rurálního rozporu).

Na druhou stranu si můžeme představit i jiný pohled. Připomeňme si naše tvrzení, že dominantní konfliktní linie 90. let (mečiarismus–antimečiarismus) měla primárně mocenský charakter. Z hlediska ideového je zajímavé, že strany profilující se na této linii se (platí to pro oba její póly) hlásily nebo hlásí k podobným ideovým hodnotám. Platí to zejména v souvislosti s tzv. transformací HZDS na lidovou stranu v roce 2000 (více v kap. 5.4). V tomto směru se HZDS, SDKU i KDH hlásí ke koncepci *lidové strany* – nekolektivistické (nesocialistické) formace s jistým důrazem na lidovou nebo sociální politiku (odpovídá obecné charakteristice křesťanských demokratů, srov. se sekularizovanými konzervativci) a

¹⁵⁹ Např. Budování státu 12/1992, s. 10, Česko–slovenské vztahy (příloha časopisu Budování států), nedat., s. 16

identifikující se s křesťanstvím (též níže), v mezinárodních strukturách se orientující na členství v Evropské lidové straně nebo Evropské demokratické unii ¹⁶⁰.

Podívejme se dále na to, jak se v obou republikách etablovaly *křesťanské* strany. Jak již bylo řečeno, v České republice se díky celkové sekularizaci (kap. 4) prosadila pouze jedna relevantní (a přitom ne příliš volebně silná) strana – KDU-ČSL. K tomu můžeme připočítat již jen některé marginální subjekty (KDS, KSU).

Naproti tomu na Slovensku se z již zmiňovaných důvodů téměř všechny nesocialistické strany hlásí ke křesťanství (větší vliv stran patřících do tábora č. 6, vymezení kategorie č. 9), které přitom můžeme brát jako jednotící identifikační znak tohoto široce pojatého bloku skládajícího se z jinak ostře protikladných subjektů, ať už na konfliktní linii mečiarismus–antimečiarismus (HZDS v. SDKU a KDH), národní nebo etnické (SNS v. SMK atd.) (námi vytvořené tábory č. 10 a 11). Křesťanství také odlišuje širokou kategorii nesocialistických formací od levicových, které jsou spjaté se sekularizací ¹⁶¹. Odkazy na křesťanské hodnoty se významně projevují i v konkrétní politické činnosti. Můžeme v této souvislosti uvést skutečnost, že slovenské křesťanské strany (v tomto případě nebereme v úvahu SMK) se silně hlásí k odkazu a politické filozofii Andreje Hlinky. Na každoročních Hlinkových oslavách v Ružomberku se pravidelně zúčastňují politici SNS, KDH, HZDS, v poslední době i SDKU.

Na druhé straně můžeme souhlasit s tvrzením, že vzhledem k příslušné struktuře konfliktních linií, neměla identifikace s křesťanstvím zatím téměř žádný význam z hlediska kooperačně–konkurenčních interakcí a tvorby vládních koalic ¹⁶². Platí to, co již bylo zmiňováno, tj. že politický tábor

¹⁶⁰ Srov. např. *Politická deklarácia HZDS*, www.hzds.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=31, *Generálna línia SDKÚ. Prejav Mikuláša Dzurindu na Kongrese SDKÚ 17. 11. 2000*, www.sdkuonline.sk/gen_linia.php3?linia=2 a *História KDH*, www.kdh.sk/historyUvod.aspx

¹⁶¹ Např. Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 146

¹⁶² Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 146

liberálně konzervativních a křesťanských stran je na Slovensku značně rozptýlen.

Velká většina politických subjektů na Slovensku věnuje větší pozornost otázkám *národním, křesťanským a sociálním*. Etablování těchto stran je v nemalé míře určováno dlouhodobou tradicí slovenské politiky, která se na jedné straně vyznačovala silnými sklony k paternalismu, ochranářství a sepětím nesocialistických konzervativních stran s rurálním prostředím, na druhé straně pak slabším postavením sociálně demokratických a komunistických stran. Za 1. čsl. republiky byly hlavními nesocialistickými stranami na Slovensku agrárníci a HSĽS. Obě se vyznačovaly silnými sklony k ochranářství. V případě HSĽS to bylo dáno její politikou obhajoby slovenských národních zájmů před českou nadvládou, ale i liberalismem a sekularizací. Agrárníci se zase orientovali na venkov jako reprezentanta tradičnějšího a konzervativnějšího způsobu života ¹⁶³. Významným faktorem pro utváření slovenských ideových táborů je také již zmíněný proces tzv. modernizace a industrializace Slovenska ¹⁶⁴. Proto se i po roce 1989 etablovaly politické strany s podobnými hodnotami. HZDS a SNS ve svých programech shodně vycházejí ze tří principů – národního, křesťanského a sociálního ¹⁶⁵. Také KDĽ klade důraz na sociální politiku a národní otázky (byť v menší míře ve srovnání s HZDS nebo SNS).

Výše uvedené skutečnosti můžeme zasadit i do širšího etnokulturního kontextu. Preference hodnot křesťanství na Slovensku těsně souvisí s větším významem instituce rodiny, pospolitosti (význam solidarity a s tím související pojetí sociální politiky, viz níže), tradičních forem života (zejména rodinného) a duchovní sféry ¹⁶⁶. Tyto skutečnosti se celkem logicky více odrážejí v charakteru ideově heterogennější (konzervativní)

¹⁶³ Více např. in Balko D.: *Tri výzvy pre slovenskú pravicu*, OS 9/1998, s. 3–6

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 5

¹⁶⁵ Srov. *Politický program*, www.hzds.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=31 a *Programové východiská SNS*, www.sns.sk/program.php

¹⁶⁶ O významu rodinné obřadnosti a pospolitosti, konkrétně na východním Slovensku více in Hynčica P.: *Analýza etnických poměrů na severovýchodním Slovensku* (práce k PZK na oboru etnologie), rok zpracování 2004, s. 27–32

pravice, zatímco levice je (v souladu s univerzálním charakterem jejích sociálních záměrů a socioekonomické konfliktní linie) méně spjata s tradicemi dané země ¹⁶⁷ (viz již zmíněný vlašný vztah slovenské levice k náboženství a křesťanství).

Na druhé straně existuje do značné míry shodný rys mezi oběma republikami spočívající v omezeném vlivu vyhraněných křesťanských stran (tábor č. 7). Jistá míra propojenosti mezi vyhraněným křesťanským profilem a (omezenou) relevancí daného subjektu má přitom obecnější platnost ¹⁶⁸. O České republice a postavení KDU-ČSL jsme již hovořili. Zastavme se tedy ještě u KDH. Příčiny jeho omezeného vlivu je třeba hledat opět v některých již zmíněných faktorech (fragmentace stranického systému daná vícerovinnou strukturou konfliktních linií apod.), zároveň je ale v tomto směru nezanedbatelná skutečnost, že politika KDH má značně fundamentální charakter a toto hnutí je i na tradičně křesťanském Slovensku vnímáno značně archaicky ¹⁶⁹.

Tato problematika byla reflektována i v samotném KDH, kde se přibližně od roku 1995 začalo profilovat liberálnější křídlo kolem Mikuláše Dzurindy a Ivana Šimka snažící se oslovit i voliče se slabším nebo žádným vztahem ke katolické církvi. Spor mezi tradicionalisty (Čarnogurský) a pragmatiky (Dzurinda) vyvrcholil v roce 2000 založením SDKU. Právě tuto skutečnost můžeme považovat možná za rozhodující faktor omezeného úspěchu KDH. SDKU jako strana se složenou identitou reflektovala na jedné straně silné tradice křesťanství na Slovensku, zároveň se lépe dokázala přizpůsobit proměnlivým náladám voličů. V tomto směru platí v naší práci několikrát zmiňované pravidlo o tom, že politického úspěchu dosahují strany, které mají na jedné straně jistou míru ideového zakotvení, na druhé straně pak dokážou uskutečňovat pragmatickou a přizpůsobivou politiku (viz příklady ČSSD, ODS i SDKU v příslušných kapitolách).

¹⁶⁷ O této problematice in Tóth R.: *Politické strany...*, s. 75–76 a 84 a Tóth R.: *Nové spory – nové zoskupenia...*, s. 6

¹⁶⁸ Fiala P., Strmiska M.: *Sprízněny volbou?...*, s. 280

¹⁶⁹ Např. osobní rozhovor se Svetozárem Krnem

V souvislosti s křesťanskými, ale do značné míry i národními stranami (tábory č. 6 a 7) je třeba ještě rozebrat problematiku jejich vztahu k *sociální politice*. Strany tohoto typu se hlásí k *sociálně tržnímu hospodářství* (také v souladu s již zmíněným sociálním učením katolické církve), které je však pojímáno jinak, než je tomu u sociálně demokratických a socialistických stran. Podle křesťanů socialisté relativizují vlastnictví a preferují kolektivismus před individuální zodpovědností ¹⁷⁰. Na Slovensku navazovaly křesťanské strany po roce 1989 i v sociální politice ve značné míře na filozofii meziválečné HSES. Ta v oblasti sociální politiky prosazovala v protikladu k socialistům zásady třídního smíření a křesťanského socialismu ¹⁷¹. Také v 90. letech se křesťanské strany vymezovaly vůči SDE a SDSS myšlenkami vzájemné zodpovědnosti jako protikladu k socialistickému kolektivismu ¹⁷².

Důraz na sociální otázky v politice křesťanského a tradicionalistického směru je v jistém protikladu k programům stran vyhraněné liberální ekonomické orientace (tábor č. 5), které se hlásí spíše k tržnímu hospodářství „bez přívlastků“ a prosazují liberální nevázaný individualismus. S tím koresponduje též větší protiklad křesťanských stran k liberalismu (viz např. názory J. Čarnogurského). Jak se to projevuje v postavení příslušných politických formací v českém a slovenském stranickém systému? V českých zemích sehraává KDU-ČSL roli pivotální strany, což odpovídá jednorozměrné struktuře konfliktních linií, kdy rozdíly mezi programy jednotlivých politických subjektů jsou dány mírou podpory sociálním regulacím nebo volného trhu. Na Slovensku existuje korelace národních, křesťanských a sociálních hodnot a v souladu s dlouhodobými historickými tradicemi (větší význam křesťanství a s tím související skutečnosti, tradice ochránářství v ekonomické i duchovní

¹⁷⁰ *Sociálně tržní hospodářství je zákloučkou proti levici, říká Lux*, MF Dnes 2. 5. 1996, s. 4

¹⁷¹ Bartlová A.: *Andrej Hlinka...*, s. 30

¹⁷² Prno I.: *Ako ísť ďalej*, Zvrchované Slovensko. Pravidelná příloha Kresťanskej sociálnej únie, in *Slobodný piatok* 43/1992, s. 10

rovině, nedořešená národní emancipace) platí to, co jsme již říkali – strany preferující tyto hodnoty se byly schopny lépe prosadit.

Relevance vyhraněné křesťanské strany a význam konfliktní linie stát–církev na Slovensku se však projevuje také existencí ideově protikladné strany *sekularizovaných liberálů* (ANO) (tábor č. 4, viz výše). Právě mezi KDH a ANO byly přitom v poslední době nejostřejší konflikty v rámci současné vládní koalice týkající se příslušných problémových otázek (viz pojednání o konfliktní linii stát–církev v kap. 4). V českých zemích není zdaleka tak silný a relevantní protiklad mezi křesťany a sekularizovanými liberály, i když v jisté míře se také projevuje (např. polemiky kolem návrhů některých rigidněji smýšlejících členů KDU-ČSL, zejména Jiřího Karase).

Na druhé straně se však v případě ANO (s ohledem na její rozklad v poslední době) potvrzuje naše výše uvedené tvrzení o značném překrývání stran liberálních a ideově nevyhraněných a jejich značné slabosti a nestálosti dané ideovým neukotvením a primárně mocensko-marketingovým základem (srov. se stabilitou a dlouhodobou existencí KDH, více o této problematice v kap. 5.4).

Zastavme se ještě jednou u tzv. národní otázky (programové agendy *obhajoby národních zájmů*). Shodným rysem v obou republikách je skutečnost, že (jak již bylo řečeno) představuje významnější faktor (mnohdy značně ostré) vnitřní diferenciaci tábora nelevicových stran ve srovnání se sociálně demokratickou levicí. Další aspekty dané problematiky jsou však již v českých zemích a na Slovensku poněkud rozdílné.

V případě České republiky je předmětem sporu v oblasti tzv. národních zájmů rozdílné pojetí evropské integrace a EU. V tomto směru je nesocialistické politické spektrum zřetelně rozděleno na dva bloky – ODS a strany bývalé Čtyřkoalice (KDU-ČSL, US).

Na Slovensku má tato politika dvě dimenze. První se vztahuje k problematice státoprávního postavení Slovenska (samostatnost v. společný stát, po roce 1992 zejména míra akceptace rozdělení Československa), druhou pak (stejně jako v České republice) názory na Evropskou unii. V tomto směru naše klasifikace (viz výše) vychází ze

značného překrývání obou rovin, navíc v případě České republiky počítáme pouze s jednou rovinou (diferenciace názorů českých stran na česko-slovenské vztahy není v tomto směru významná). Toto překrývání však není absolutní. Na jedné straně existuje absolutní korelace u některých stran. Příkladem je SNS, jejíž politika je založena na konzistentní obhajobě národních zájmů ve všech směrech postavené na prioritě státu a národa¹⁷³. Na druhé straně u některých subjektů je to rozdílné. Typickým příkladem je (i když jinak značně marginální) Občanská konzervativní strana (OKS). Tu tvoří bývalí představitelé stran občanské pravice z počátku 90. let. Jedná se tedy o nejskalnější stoupence společného čl. státu. Na druhé straně právě tato strana (podobně jako např. ODS v České republice) zastává mnohá eurorealistická (euroskeptická) stanoviska¹⁷⁴.

V souvislosti s dalšími stranami se už setkáváme spíše s jejich nejednoznačnými pozicemi v těchto záležitostech. Například HZDS můžeme zařadit mezi strany spíše pronárodně orientované (tábor č. 10) vzhledem k tomu, že dlouhodobě klade důraz na národní zájmy a je silně spjato s procesem utváření samostatného slovenského státu. Na druhé straně z hlediska roviny euroskepticismus–europeanismus je HZDS zařazováno spíše do kategorie europeanistické (např. konkrétně kategorie funkčního europeanismu)¹⁷⁵. Tato skutečnost se opírá o oficiální deklarace představitelů hnutí, zejména v poslední době. V souladu s dlouhodobým důrazem na národní otázky se však v prostředí HZDS (především v periodikách blízkých této politické straně) vyskytují i euroskepticky laděné názory¹⁷⁶. Také zařazení dalších stran na konfliktní linii národní–internacionální je značně sporné (a to v obou rovinách). Týká se to například KDH (nejednoznačné názory na státoprávní uspořádání v letech

¹⁷³ Viz např. *Májové memorandum národných a kresťanských síl na Slovensku z roku 2002*, www.sns.sk.html/frames.html

¹⁷⁴ Více např. in www.oks.sk/archiv2004.htm

¹⁷⁵ Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 158

¹⁷⁶ Např. Jánošík P.: *Eurofiasko. Ústava bez podpory občanov*, Extra plus júl 2005, s. 8 nebo Michelko R. F.: *Niet za čím banovať. Neúspešné referendá odhalili slabiny slovenských politikov*, tamtéž, s. 9

1991 a 1992, rezervované postoje k EU, které však nejsou tak zřetelné jako u ODS nebo SNS ¹⁷⁷).

S výše uvedenými skutečnostmi částečně souvisí problematika *zahraničně politické orientace* nelevicových stran. Opět je situace jednodušší v České republice. Zřetelná prozápadní orientace (plná podpora, v tomto případě zejména, členství v NATO) koreluje s celkově výrazně protransformačním profilem těchto subjektů a je chápána jako jeden z protikladů k minulému režimu (NATO v. Varšavská smlouva) (srov. například s návrhem ČSSD z poloviny 90. let na uspořádání referenda ke členství České republiky v této organizaci, což mohlo být chápáno jako projev určité rezervovanosti).

Naopak na Slovensku je situace složitější. Prozápadní orientací se vyznačují především sekularizované formace, zatímco politické síly spjaté s křesťanstvím (a v tomto případě ostře protikladné k liberalismu) jsou ve vztahu k západu značně rezervované. Příkladem je SNS, která odmítala vstup do NATO a zastává euroskeptické postoje ve vztahu k EU. Opět to souvisí s celkovým důrazem politiky strany na obhajobu národních zájmů. Významné jsou ale v tomto směru i (v tomto případě osobní) názory bývalého předsedy KDH Jána Čarnogurského, které jsou velmi rezervované vůči NATO ¹⁷⁸. Postoje národně a křesťansky orientovaných politiků je třeba vnímat v širším kontextu (protiklad tradicionalismu a mýtech o západním konzumním liberalismu šířených v tomto politickém prostředí, vědomí slovanské příslušnosti a s tím související východní vektor historické tradice Slovenska ¹⁷⁹). V zásadě tak tyto skutečnosti odpovídají Balkově rozdělení slovenské politiky na lidově konfesijní tábor příkládající

¹⁷⁷ Také KDH zařazují politologové do skupiny funkčního europeanismu, Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 158

¹⁷⁸ Např. Čarnogurský J.: *Identita Európy*, Literárny týždenník 1/1995, nebo rozhovor s Jánem Čarnogurským in SME 28. 12. 2001, s. 5

¹⁷⁹ Tamtéž

větší význam slovenské neutralitě a úloze Ruska při ochraně evropské civilizace a tábor občanské pravice s jednoznačně prozápadní orientací¹⁸⁰.

Znovu si připomeňme, že téměř pro všechny nesocialistické strany platí, že jsou aktéry konfliktní linie postkomunismus–antikomunismus. Tato problematika má přitom několik dimenzí. První je ostrý ideový protiklad k levicové ideologii komunismu v ekonomické (státní v. soukromé vlastnictví, názory na sociální politiku apod.) nebo duchovní (názory na roli státu, církví) oblasti (platí pro strany jako ODS, SDKU, KDH či SNS). Další skutečností jsou radikální názory nelevicových stran na problematiku vyrovnání se s komunistickou minulostí (lustrace, vztah ke komunistické straně) (vztahuje se k ODS, ODA, KDU–ČSL, KDH, SNS). Posledním aspektem dané problematiky je jejich antisocialistická rétorika zaměřená zejména na ekonomickou oblast (charakteristická hlavně pro tábor vyhraněných ekonomických liberálů, např. ODS a SDKU). Platí přitom, že na Slovensku nikdy nenabyl antikomunismus tak ostré povahy jako v českých zemích, přičemž se to týká i nelevicových stran. Souvisí to opět se slabším významem protikladu pravice–levice, což se projevovalo i častější spoluprací nesocialistických sil s (postkomunistickou) levicí.

Pokud tedy částečně shrneme problematiku formování českých a slovenských nelevicových stran, pak v českých zemích se výrazně prosadily *sekularizované liberálně konzervativní formace* (tábor č. 5) profilující se především na ekonomických tématech. Je to dáno dlouhodobou dominancí socioekonomické konfliktní linie a sekularizovaným politickým prostředím. Tyto strany se hlásí k hospodářskému liberalismu (volný trh, svoboda jedince, minimální stát), konzervativní politiku chápou v souvislosti s důrazem na spontaneitu lidského vývoje a uchováním trvalých a nenahraditelných hodnot vytvořených jejich dlouhodobým vývojem v minulosti¹⁸¹.

Pro Slovensko jsou charakteristické tyto skutečnosti. Nesocialistické spektrum se vyznačovalo značným ideovým a organizačním rozptylem

¹⁸⁰ Balko D.: *Potreba silnej pravice...*, s. 6, 9

¹⁸¹ Např. Klaus V.: *Proč jsem konzervativcem?*, Praha 1992, s. 14, 16

v podmínkách existence několika konfliktních linií (národní, etnická a mečiarismus–antimečiarismus). Slabší význam socioekonomické konfliktní linie se projevoval větším programovým i organizačním prolínáním nesocialistických subjektů se sociálními demokraty a silným obsazením politického středu (SDK, širokospektrální charakter HZDS). V programech nesocialistických formací se vyskytují silnější národní, křesťanské a sociální prvky, i když to neplatí úplně absolutně, což se projevilo (byť velmi slabým) zastoupením bloku stran občanské pravice.

Již několikrát zdůrazňovaná skutečnost, že se na Slovensku etablovaly spíše tradicionalisticky orientované strany s národními, křesťanskými a sociálními prvky má ještě jeden podstatný aspekt. Tyto subjekty jsou ve volbách úspěšné (týká se to především HZDS a KDH) v těch regionech, ve kterých měla před druhou světovou válkou silné zázemí HSĽS (v odborné literatuře se hovoří o tzv. *genu HSĽS*)¹⁸². Ukazuje to na dlouhodobé zakotvení některých hodnotových vzorců v určitých segmentech slovenského elektorátu. Ne náhodou se také národní a křesťanské strany hlásí k části politické filozofie HSĽS (mnohé skutečnostmi jsme již zmínili, viz výše a kap. 4).

Pokud si v protikladu k dlouhodobě se projevujícímu ideovému dědictví HSĽS v části slovenské politiky a společnosti uvědomíme, že hodnotový charakter české politiky je dlouhodobě určován tradicemi sekularizace, pak nám ještě více vystupuje do popředí rozdílný význam křesťanství a tradicionalismu v obou republikách. České společenské prostředí tak bylo více nakloněno modernizačním tendencím. Menší význam křesťanského tradicionalismu je příčinou úspěšnějšího etablování sekularizovaných liberálně konzervativních stran v české politice na úkor stran s křesťanskou identitou.

V souvislosti s územně voličským dědictvím HSĽS si také znovu připomeňme význam regionalismu a jistého regionálního pnutí na

¹⁸² Více in Krivý V.: *Čo prezrádzajú...*, s. 90–101 a Krivý V., Feglová V., Balko D.: *Slovensko a jeho regiony. Sociokultúrne súvislosti volebného správania*, Bratislava 1996

Slovensku, v tomto případě spíše v kulturně politickém a hodnotovém kontextu. Např. v některých regionech (Kysuce, Orava, Liptov, Pováží) dosahují pravidelně vyšších volebních zisků národně orientované strany.

Další významnou skutečností je dlouhodobě proměnlivý charakter slovenské politiky, který značně ovlivnil nesocialistickou část politického spektra. Z hlediska formování nelevicových sil můžeme vymezit dvě základní období. Prvním jsou 90. léta, pro která bylo charakteristické to, že zřetelnější profilace nelevicového bloku byla znesnadněna dominancí konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus. V tomto směru prakticky nebylo možné vymezit sociálně demokratickou levici a liberálně konzervativní/křesťansko-demokratickou pravici jako v českých zemích. Vedle toho se díky vícerovinné struktuře konfliktních linií vyznačovala nelevicová část slovenské politické scény značným programovým rozptylem i organizační fragmentací.

Druhé období po volbách 2002 se vyznačuje posilováním socioekonomické konfliktní linie a s tím souvisejícího pravo-levého dělení politické scény. Dochází ke zřetelnějšímu formování a koncentraci nelevicového bloku skládajícího se z liberálně konzervativních a křesťansko-demokratických subjektů (tábory č. 5 a 6) ¹⁸³. Tento blok představuje programovou alternativu k sociální demokracii, v případě těsnější spolupráce zmíněných stran (např. společný postup před volbami nebo po volbách) bychom ho mohli i považovat i za složený hlavní pól. V tomto směru dochází rovněž (ve srovnání s 90. léty) k ústupu stran středových či širokospektrálních nebo stran – aktérů předcházejících konfliktních linií (srov. např. volební preference HZDS v 90. letech a v současnosti). Také se částečně stírají rozdíly mezi bloky stran občanské,

¹⁸³ Zejména předseda SDKU Mikuláš Dzurinda v poslední době prohlašuje, že by si přál co nejtěsnější spolupráci SDKU, KDH a SMK včetně společného postupu po příštích volbách, např. *Dzurinda: Slovensko potrebuje po volbách kontinuitu*, www.sdkuonline.sk/index.php3?q_kategoria=4&q_id=1896. Tuto trojici stran považoval Dzurinda za programově konzistentní základ možné pravostředové vládní koalice již před volbami 2002.

křesťanské a národní pravice (oslabování polarizovaného charakteru politiky, úvahy o sblížení SDKU a HZDS), i když to neplatí absolutně.

Celkové proměny slovenského politického prostředí se výrazně odrážejí i v profilech jednotlivých stran. Například SDKU klade v poslední době více důraz na sociální a ekonomické problémy a obhajobu liberálních reforem, což v prvních letech existence této strany nebylo tak zřetelné¹⁸⁴.

Poměrně diametrálně odlišný vývoj nesocialistické části politické scény v českých zemích a na Slovensku omezuje možnosti vzájemné komparace. Česká sekularizovaná konzervativní strana neměla v polovině 90. let svého relevantního ideového partnera na Slovensku. Ze skutečnosti, že socioekonomická konfliktní linie byla překryta konfliktem mečiarismus–antimečiarismus, vyplývalo, že české a slovenské nesocialistické strany působily ve značně diametrálně odlišných politických podmínkách. Česká pravice soupeřila téměř výhradně se socialisty a komunisty (ČSSD, KSČM), zatímco slovenské nesocialistické politické spektrum bylo (v podmínkách odlišné a složitější struktury konfliktních linií) obtížné vůbec vymezit. Navíc z těchto odlišností vyplývaly rozdíly v politických prioritách. Značně divergentní politický vývoj v českých zemích a na Slovensku víceméně po celá 90. léta představuje významnou příčinu omezených kontaktů českých a slovenských nesocialistických stran. Již jsme uvedli (kap. 3.2, 5.1), že rozdíly mezi českými a slovenskými nesocialistickými stranami byly větší, než tomu bylo u sociálně demokratických subjektů. Česká a slovenská levice v zásadě kontinuálně prohlubovala vzájemnou spolupráci, která se projevovala pravidelnými kontakty, jasně deklarovanou podporou ve volbách apod. (viz kap. 6.1). To se o pravici a pravém středu tak jednoznačně říci nedá (jistou výjimku představuje v tomto směru tábor křesťanských demokratů, viz kap. 6.4).

K jistému sblížení českých a slovenských nelevicových stran dochází až v posledních letech. Přetrvávající dominance socioekonomické

¹⁸⁴ Srov. *Generálna línia SDKÚ. Prejav Mikuláša Dzurindu na Kongrese SDKÚ 17. 11. 2000, Generálna línia SDKÚ z 24. novembra 2002 a Generálna línia SDKÚ z 22. mája 2004*, příslušné dokumenty in www.sdkuonline.sk

konfliktní linie v českých zemích a její postupné upevňování na Slovensku způsobuje, že se v obou republikách etablojí především strany profilující na sociálně ekonomických tématech, v tomto případě protikladně k socialistům (tábor č. 5, tj. ODS a SDKU). Tyto subjekty charakterizuje především politika radikálních ekonomických reforem, které v praxi uskutečňuje současná slovenská vláda (více v kap. 6.3). Jako vedlejší póly se shodně v obou republikách etablojí strany s vyhraněnou křesťanskou totožností (KDU-ČSL, KDH) přinášející do politiky některá specifická témata.

Dále však formování českých a slovenských nelevicových stran ovlivňuje řada specifických faktorů daného politického prostředí. Díky tomu se na Slovensku místo sekularizovaných liberálně konzervativních formací prosadily spíše křesťanské subjekty se složenou identitou (srov. například ODS a SDKU). Také v současné době můžeme na Slovensku ještě pozorovat vliv minulých konfliktů (i když dnes již jen v reziduální formě), který se projevuje například přetrvávající relevancí HZDS, které přitom stále stojí v jistém napětí vůči pravostředovým stranám (zejména KDH). Výrazně proměnlivý charakter slovenské politiky se projevuje jistým sbližováním dříve zneprátelených stran (HZDS a SDKU) nebo rychlým vznikem a následným kolapsem některých subjektů (ANO). Nelevicové strany také v nezanedbatelné míře dělí etnická otázka (především SNS v. SMK).

Podívejme se ještě alespoň na některé subjektivní faktory úspěchu relevantních nesocialistických formací v dlouhodobější perspektivě. O příčinách úspěšného etablování ODS na české politické scéně jsme již hovořili. Můžeme v souvislosti s ODS hovořit o dlouhodobém úspěchu? Dá se předpokládat, že tato strana bude stabilním a relevantním článkem českého stranického systému i v budoucnu? ODS působí na české politické scéně již 14 let, přičemž přežila všechny své vnitřní otřesy (zejména nejvážnější z let 1997 a 1998) a stále si udržuje vysokou podporu voličů. Její výhodou je, že představuje dominantní českou pravicovou formaci, která nemá v této části politického spektra vážnější konkurenci. Přetrvávání

dominance pravo-levé konfliktní linie bude napomáhat upevňování a „konzervaci“ pozic hlavních pólů. V případě, že nedojde k úspěšnému etablování nových politických subjektů nebo k výrazným vnitřním otřesům na politické scéně, budou těmito póly i nadále ODS a ČSSD.

Jisté otazníky nad budoucností ODS však může vzbuzovat problematika vnitřních poměrů ve straně (mediální diskuse o postavení předsedy *Mirka Topolánka*)¹⁸⁵ i otázka, jakou roli bude mít ODS na české politické scéně po příštích volbách, kdy přitom jak vládní tak opoziční postavení může být pro stranu výhodou i nevýhodou (v opozici například výhoda protestního potenciálu, ale nevýhoda dlouhodobě omezeného vlivu na reálné ovlivňování politiky na vládní úrovni).

Naproti tomu otazníky nad dlouhodobou relevancí SDKU jsou větší. Je to dáno především již zmíněnou větší diferencovaností slovenských nelevicových sil a s tím související konkurencí dalších podobně orientovaných stran (KDH, SMK). Strana nedisponuje tak vysokou voličskou podporou, přičemž v tomto volebním období se její preference několikrát přiblížily hranici 5% (zejména v době vypuknutí tzv. kauzy skupinka¹⁸⁶ a následného odštěpení SF). To vyvolává otazníky nad dlouhodobou budoucností SDKU, tím spíše v podmínkách stále nestabilního a proměnlivého politického prostředí. Popularitě strany nenapomáhají výrazné sociální dopady vládních ekonomických reforem, jejichž realizace je spojena především s SDKU.

Na druhé straně k politickým výhodám SDKU patří především osobnost jejího předsedy *Mikuláše Dzurindy*, který se za poslední roky působení v politice poměrně úspěšně naučil „politickému řemeslu“ včetně způsobu vystupování a prezentace svých názorů. Politika SDKU se vyznačuje organizací výrazných masových kampaní. Tento způsob propagace za

¹⁸⁵ Někteří členové ODS (Jana Rubášová, Martin Špínka) mi v osobních rozhovorech řekli, že ve straně se projevuje jistá míra vnitřních rozporů mezi příznivci Václava Klause a Mirka Topolánka.

¹⁸⁶ Mikuláš Dzurinda obvinil ředitele Národního bezpečnostního úřadu Jána Mojžíše a několik dalších lidí včetně novinářů z organizované kampaně proti vládě.

účelem oslovení co nejširšího okruhu voličů strana s největší pravděpodobností uplatní i před volbami 2006. Tato skutečnost vytváří předpoklady pro dosažení úspěšného volebního výsledku. Připomeňme si v této souvislosti, že reálně dosažené výsledky SDKU ve volbách 2002 (platí to i pro volby do Evropského parlamentu v roce 2004) byly vyšší, než ukazovaly její předvolební preference. Za jednu z příčin můžeme považovat výraznou předvolební kampaň za účasti zahraničních hostů (např. rakouského kancléře Wolfganga Schüssela), přičemž SDKU jako jediná prováděla svou kampaň i v sousední České republice formou inzerátů do významných českých deníků (s ohledem na značný počet slovenských vysokoškolských studentů studujících v českých zemích).

V souvislosti se sociálními dopady ekonomických reforem na obyvatele je však v souvislosti s SDKU podstatná ještě jedna skutečnost. Její voliči se převážně rekrutují z lépe situovaných sociálních vrstev (lidé s vyššími příjmy, podnikatelé, živnostníci) v urbánním prostředí, které tyto nepříznivé dopady nevnímají příliš bolestně. I na tomto příkladě vidíme, jak dochází k postupnému utváření vazeb k politickým stranám na základě sociálního postavení voličů (v kontextu upevňování socioekonomické konfliktní linie). Tato skutečnost vytváří předpoklad zformování pevného voličského jádra SDKU¹⁸⁷. Teprve v další fázi může strana oslovovat další voliče i pomocí populistického politického stylu (například politika „změkčování“ reforem, viz kap. 6.3). Úspěchu SDKU dlouhodobě napomáhají již zmíněné omezené možnosti křesťansky vyhraněného KDĽ, i když zejména v posledním období se volební preference obou stran značně vyrovnávají. Tato záležitost bývá interpretována v souvislosti se sbližováním SDKU a HZDS, což se neseťkává se sympatiemi u antimečiarovských voličů SDKU. I tak je ale etablování SDKU ve srovnání s KDĽ dlouhodobě úspěšnější a je dáno mj. tím, že přes silný křesťansky zabarvený tradicionalismus se Slovensku nevyhýbá vliv univerzalizmu a

¹⁸⁷ To se již dnes částečně projevuje. Ve volbách do EP v roce 2004 i v posledních volbách do VÚC získala SDKU velmi dobré volební výsledky při nízké volební účasti (právě při ní jsou obecně úspěšnější strany s pevným voličským jádrem).

modernizace, na kterou přitom právě SDKU klade silný důraz ¹⁸⁸. To je trochu v protikladu k tradicionalistickému pojetí politiky KDH.

Pro obě strany s vyhraněnou křesťanskou totožností platí do značné míry shodné faktory jejich stability – na jedné straně omezené možnosti oslovit širší vrstvy voličů dané politickou identitou, na druhé straně disciplinovaný elektorát (více v kap. 6.4). Postavení obou stran také ovlivňují další faktory specifické již pouze pro českou nebo slovenskou politiku. Pro KDU-ČSL je podstatná dlouhodobá „konzervace“ její pozice střední síly mezi hlavními póly ODS a ČSSD. Předseda KDU-ČSL Miroslav Kalousek v poslední době prohlašuje, že program českých křesťanských demokratů je kompromisem mezi socialismem v podání ČSSD a programem tzv. Modré šance z dílny ODS ¹⁸⁹. KDH vedle své vyhraněné ideové orientace také do značné míry těží z doznívání minulých konfliktů (zejména mečiarismus–antimečiarismus, též předchozí odstavec) ¹⁹⁰.

Otázkou zůstává, do jaké míry může dále ovlivnit slovenskou politiku vývoj vztahů SDKU a HZDS. Právě tato záležitost je významná z hlediska celkových proměn slovenské politiky v posledních letech. Oba subjekty byly do značné míry hlavními aktéry konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus včetně její ústupové fáze v letech 2000–2002. Na druhé straně se v poslední době v médiích dost často spekuluje o tom, do jaké míry je skutečností jejich sblížování či dokonce občasná (zatím spíše tichá) spolupráce. Bez ohledu na to, zda je toto sblížování opravdové nebo ne, již dnes můžeme i na základě vyjádření představitelů SDKU a HZDS najít styčné programové body, kterými se obě strany (byť každá v jiné míře) vymezují vůči sociálně demokratickému SMERu (podpora pokračování

¹⁸⁸ *Generálna línia SDKÚ z 22. mája 2004*, www.sdkuonline.sk/gen_linia.php3?linia=3

¹⁸⁹ Častá mediální prohlášení Miroslava Kalouska v poslední době

¹⁹⁰ Přestože konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus již nehraje podstatný význam ve slovenské politice, KDH v poslední době zaujalo několik ostrých postojů vůči HZDS, například odmítání koalice s touto stranou po příštích volbách v případě, že jejím předsedou zůstane Vladimír Mečiar, *15. snem KDH v Ružomberku*, www.kdh.sk/news.aspx?News ID=91

ekonomických reforem) ¹⁹¹. Je to také jeden z příspěvků k upevnování socioekonomické konfliktní linie ve slovenské politice na úkor minulých konfliktů. V tomto směru je také čím dál více zřetelné, že HZDS zaujímá v současné konstelaci centristickou pozici mezi sociálně demokratickým SMERem a nelevicovým blokem (odpovídá tak jeho zařazení do přechodových kategorií mezi socialistickými a nesocialistickými stranami).

Shrňme si tedy ještě jednou některé podstatné problémy, které jsme řešili v této kapitole. Na jedné straně můžeme najít mnohé shodné rysy českých a slovenských nelevicových stran dané existencí obdobných problémů (dlouhodobý a univerzální charakter problémů sociálních a ekonomických). Na druhé straně zřetelné odlišnosti jsou dány jednak dlouhodobě rozdílnou mírou stability českého a slovenského stranického systému, a dále specifickými faktory, které utvářejí politické myšlení v obou republikách.

V České republice je dlouhodobě méně proměnlivé politické prostředí než na Slovensku. Tato skutečnost spolu se zjednodušováním politické scény a snižováním počtu relevantních subjektů napomáhá konzervaci příslušných politických stran (ODS, KDU-ČSL) jako aktérů dominantní (ODS) nebo vedlejších (KDU-ČSL) konfliktních linií. Pro český nelevicový blok je charakteristický zřetelný ideový protiklad k sociálně demokratické levici ve srovnání se Slovenskem. Platí to především o ODS. U KDU-ČSL se tato skutečnost výrazněji projevuje v neekonomické sféře, v oblasti ekonomické již méně (s ohledem na sociální politiku strany).

Jednou z mála otázek dalšího vývoje českého nesocialistického tábora zůstává etablování strany s liberální europeanistickou orientací (zaplnění „bílého“ místa po zhroucených stranách ODA a US). I když v poslední době dochází k pokusům o integraci menších liberálních pravostředových stran nebo dokonce k realizaci tohoto procesu (chystané sloučení SNK a ED), budoucnost takového subjektu je nejasná tím spíše, že evropská tematika (alespoň prozatím) příliš neovlivňuje českou politiku (platí to zejména po zhroucení Čtyřkoalice).

¹⁹¹ Např. *Mečiar: SDKU prefers HZDS to SMER*, *The Slovak Spectator* 32/2005, s. 2

Na Slovensku se celkem zákonitě etablují jako nelevicové zejména strany s křesťanskými, národními a sociálními prvky, jejichž profil odpovídá historickému vývoji a tradicím, vyšší religiozitě a významu duchovního a náboženského života, pospolitosti, rodiny a s tím spojené solidarity v křesťansko-sociálním pojetí a dlouho nedořešenému problému národní emancipace slovenského národa.

Vzhledem k diametrálně odlišnému vývoji v 90. letech jsou značně omezené možnosti vzájemné komparace českých a slovenských nelevicových sil. Porovnávat můžeme v tomto směru spíše některé konkrétní segmenty (např. křesťanské strany). Po roce 2002 však přispěly změny ve slovenské politice k tomu, že se svými vzorci politických interakcí značně přiblížila politice české, přičemž současně s tím dochází i ke sblížování profilů českých a slovenských relevantních nesocialistických stran, které nastolují víceméně shodná témata (sociální a ekonomická). To také vytváří lepší možnosti vzájemné komparace (tyto skutečnosti budeme více rozebírat v kapitole 6.3).

5.3 Komunistické a postkomunistické strany

Po listopadu 1989 probíhala v komunistické straně krystalizace názorů na to, jaké postavení bude mít dosud vládnoucí strana v politickém systému pluralitní demokracie. Procesy v KSČ a KSS se v období bezprostředně po roce 1989 vyznačovaly velkou rozmanitostí, pokud šlo o obsah, formy a metody práce i protiřečeními podmíněnými změnami ve společnosti.

V souvislosti s celospolečenskými změnami v Československu se v členské základně komunistické strany stále více projevovaly požadavky na zásadní změny v její politice. Podoba reformních přeměn v KSČ a KSS měla několik odstínů. Na jedné straně zde byl minimální požadavek na výměnu starého vedení a odstoupení nejzkompromitovanějších stranických funkcionářů. Na druhé straně určitá část členů, zejména inteligence, vycházela z toho, že vedle minimálních personálních změn v nejvyšších stranických orgánech jsou nevyhnutelné i hlubší systémové změny v ideové orientaci i organizaci práce.

Právě v souvislosti s diferenciacními a reformními procesy v KSČ a KSS je dnes jedním z předmětů výzkumu v politologii problematika postkomunistických stran a jejich programové transformace. V této souvislosti se setkáváme i s některými klasifikačními schémata politických subjektů, které mají nějaký vztah (ideová nebo organizační kontinuita) k bývalé vládnoucí straně ¹⁹². V zásadě budeme vycházet z dělení těchto stran na tři základní tábory. S touto klasifikací se setkáme v literatuře ¹⁹³ a v zásadě ji považujeme za výstižnou.

1) *ortodoxní komunisté* (používá se rovněž pojem *extrémní nostalgická levice* ¹⁹⁴)

Charakteristika: Jedná se o politické subjekty, které se svým ideovým profilem jen velmi málo liší od předlistopadové KSČ. Tyto strany považují minulý režim z velké části za pozitivní, naopak mají radikálně kritický vztah k období po roce 1989. Ve velké míře jsou reprezentovány bývalými vysokými funkcionáři KSČ (Miroslav Štěpán).

příklady: SČK, KSČ

2) *neokomunisté*

Charakteristika: Politické subjekty tohoto tábora se v zásadě nehlásí k minulému režimu a jsou pro politický systém pluralitní demokracie. Na druhé straně ale neprovedly důslednější změny a reformy ve své politice. V mnoha směrech existuje značná míra kontinuity mezi těmito stranami a bývalou KSČ, například co se týká vnější symboliky (ponechání názvu se slovem komunistická). Zejména ostatními nekomunistickými subjekty jsou změny v neokomunistických stranách považovány za nedostatečné. Proto mají neokomunisté značně nízký nebo nulový koaliční potenciál.

příklady: KSČM, KSS

3) *postkomunistické strany*

¹⁹² Strmiska M.: *Pluralita, polarita...*, s. 23

¹⁹³ Fiala P., Holzer J., Mareš M., Pšeja P.: *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*, Brno 1999, s. 127–149, 223–257, 259–272

¹⁹⁴ Krno S.: *Politické strany krajín východnej Európy...*, s. 60

Charakteristika: Na rozdíl od předcházejícího tábora provedly tyto strany po roce 1989 diskontinuitu s bývalou KSČ a KSS v oblasti programové, systémové i personální. Snaží se prosazovat nekomunistickou levicovou politiku, ideově se hlásí k demokratickému socialismu nebo sociální demokracii. Tento tábor se překrývá s druhou kategorií sociálně demokratických stran (viz kap. 5.1).

příklady: SDL, SDL, LB

Načrtnutá klasifikace je opět orientační. Pokud budeme pozorovat vývoj těchto subjektů v českých zemích a na Slovensku, potom uvidíme, že přechody mezi těmito třemi typy subjektů jsou někdy značně plynulé, o konkrétních skutečnostech se ještě zmíníme.

Podívejme se nyní na základní rysy vývoje (post)komunistického tábora v českých zemích a na Slovensku. Jsou tu zásadní rozdíly. Zatímco česká komunistická strana neprovedla po roce 1989 výraznější programové změny a zachovala si i svůj původní název (nejvíce se prosadil tábor č. 2), slovenská KSS prošla procesem tzv. sociáldemokratizace, kdy její transformací vznikla strana nekomunistické levicové orientace (tábor č. 3).

Příčiny takto rozdílného vývoje je třeba hledat v historii, zejména v souvislosti s událostmi v Československu v letech 1968 a 1969. V tomto směru je užitečné posuzovat vývoj komunistických stran v širším středoevropském kontextu. Tzv. sociáldemokratizace komunistických stran po pádu komunistického režimu představuje zásadní rozdíl mezi Českou republikou na straně jedné a Polskem, Maďarskem a Slovenskem na straně druhé. V českých zemích byla po roce 1970 komunistická strana velmi silně znormalizována a poznamenána stranickými čistkami, které probíhaly velmi radikálně. Z tohoto důvodu se tak na dlouhá léta paralyzovaly jakékoliv zárodky jejích reformních a demokratizačních procesů. Česká komunistická strana byla v období tzv. normalizace jednou z nejrigidnějších komunistických stran v Evropě. S tím koresponduje i celková povaha komunistického režimu v Československu, který byl považován za tvrdší ve srovnání s Maďarskem a Polskem. Například v obou těchto zemích na konci 80. let sami komunisté prováděli jistá liberalizační opatření a následně

došlo k dohodám mezi opozicí a reformně orientovanými představiteli vládnoucí elity o změně společenských poměrů. Naproti tomu v Československu určovali politiku až do listopadu 1989 zastánci tvrdé linie v řadách KSČ. V této souvislosti rozlišoval (námi již zmiňovaný) politolog Herbert Kitschelt dva typy komunistických systémů ve státech střední Evropy ve druhé polovině 20. století. Prvním typem je režim *autoritářsko-byrokratický* (Československo), druhým typem *národně přizpůsobivý* (Polsko, Maďarsko) ¹⁹⁵.

Kam můžeme v tomto směru zařadit Slovensko? Zde jsou podstatné dva aspekty. Prvním je již zmíněná „slabší“ normalizace ve srovnání s českými zeměmi. Čistky v KSČ v roce 1970 nebyly na Slovensku zdaleka tak rozsáhlé a napětí mezi strůjci a odpůrci komunistického režimu nebylo tak silné jako v českých zemích (viz kap. 5.1). To přibližuje Slovensko kategorii národně přizpůsobivého režimu. Při porovnání české a slovenské reality platí přímá úměrnost – čím tvrdší režim, tím silnější a důraznější opozice proti němu a naopak. Na Slovensku se tak po roce 1989 setkáváme se slabšími projevy antikomunismu, na druhé straně zde byly lepší podmínky pro vnitřní reformu KSS než v českých zemích. Silně znormalizovaná česká komunistická strana neměla dobré předpoklady pro svou vnitřní reformu, navíc se díky poměrně silně se projevujícímu antikomunismu (který přitom ovládl i sociální demokracii) ocitla v izolaci. Na Slovensku tyto skutečnosti neplatí.

Druhou záležitostí je hodnotová struktura slovenské společnosti. Odlišná povaha konfliktních linií po roce 1989 měla své zárodky již v době komunistického režimu. Národní linie se před rokem 1989 projevovala úsilím o zrovnoprávnění Slovenska a federalizaci společného státu, přičemž za těmito snahami stála v nemalé míře i část komunistické elity ¹⁹⁶.

¹⁹⁵ Novák M.: *Demokratický přechod a konsolidace: České země ve srovnávací perspektivě bývalých komunistických zemí střední Evropy*, in II. Kongres českých..., s. 118

¹⁹⁶ Více např. in Rychlík J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*, Bratislava 1998

Výstižný je v tomto směru rozdíl v pojmání demokratizačního obrodného procesu v letech 1968 a 1969 v českých zemích (demokratizace) a na Slovensku (vedle demokratizace také federalizace). Tzv. reformní křídlo v KSS se již před listopadem 1989 často vyznačovalo silnější národní orientací¹⁹⁷. I na těchto skutečnosti se ukazuje dlouhodobě jednorozměrná struktura konfliktů v českých zemích, která se projevovala celkem jasným odlišením komunistů a jejich odpůrců, zatímco na Slovensku toto zřetelné rozdělení do značné míry znepráhlednilo jednak nižší napětí mezi komunisty a antikomunisty a dále tzv. národní otázka. To se pak v plné míře projevilo i po roce 1989, kdy velmi brzy přestal být dominantní konflikt mezi „komunisty“ a „nekomunisty“. Např. na národní konfliktní linii zaujímala SDL jakési středové postavení. Na jedné straně se hlásila ke společnému státu, na druhé straně ale usilovala o silnější postavení jednotlivých republik a princip delegování pravomocí od republik směrem k centru¹⁹⁸. Navíc působila v opozici s národně orientovanými subjekty, přičemž s mnohými se částečně shodovala v ideové orientaci (HZDS). Proto bylo postavení SDL ve slovenské politice diametrálně odlišné a v podstatě neporovnatelné s postavením KSČM v politice české. Platí to, co u i jiných typů subjektů – jejich postavení výrazně ovlivňuje celkový charakter formování daného stranického systému.

O příčinách úspěchu SDL jsme již hovořili, zastavme se ještě u KSČM. V zásadě můžeme uvést dvě příčiny úspěšného etablování nereformované KSČM na české politické scéně. Za prvé je to hlubší vazba některých občanů na minulý režim nebo na komunistickou ideologii. S tím koresponduje tvrzení, že voliči se s KSČM identifikují nikoliv pragmaticky a účelově, ale především na základě světonázorové orientace a osobních vazeb¹⁹⁹, díky čemuž je také její voličské jádro pevné a stabilní²⁰⁰. Ke

¹⁹⁷ Rychlík J.: *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989-1992*, Bratislava 2002, s. 62

¹⁹⁸ *Dokumenty prvního zjazdu SDL. Trenčín 14.-15. decembra 1991, Rezolúcia prvního zjazdu SDL k štátoprávnym otázkam*, s. 36

¹⁹⁹ c. d. *Komunismus v České republice...*, s. 189

koncentraci komunisticky orientovaného elektorátu značně přispěl i silný antikomunismus projevující se v českých zemích po roce 1989. Druhou příčinou úspěchu KSČM je to, že strana dlouhodobě disponuje protestním potenciálem. Je to dáno tím, že od roku 1989 se KSČM nepodílela na vládní moci a do značné míry mohla těžit z problémů zejména ekonomického a sociálního charakteru. Možná právě tento druhý faktor je důležitější, neboť popírá mnohé prognózy z počátku 90. let založené na tom, že vzhledem ke zkušenostem z období 40 let komunismu se bude volební síla komunistů pohybovat pouze cca kolem 5–7% a díky řadě dalších faktorů (např. starší elektorát) bude jejich vliv spíše klesat. Naopak mnohé chyby (všech) polistopadových politických reprezentací přispěly k upevnění postavení strany²⁰¹.

Vývoj komunistických stran je třeba analyzovat v těsné souvislosti s formováním sociální demokracie. Skutečnost, že se slovenská komunistická strana přeměnila na stranu se sociálně demokratickou orientací, přispěla k tomu, že etablování nekomunistické sociální demokracie bylo podstatně složitější. Na Slovensku tak byla pozice sociálně demokratické strany (SDSS) ustavené na nekomunistickém základě velmi zanedbatelná. Naproti tomu konzervativní charakter KSČM napomohl úspěšnému etablování ČSSD.

V obou republikách se v postkomunistických formacích vytvořila rozdílně orientovaná většina – v ČR nekomunistická, v SR směřující k sociální demokracii. Vedle toho se vytvářela menšinová křídla opačné orientace, která se oddělila od většinového základu. Na Slovensku, kde došlo k tzv. sociáldemokratizaci komunistické strany, založili členové nespokojení s tímto politickým kursem strany s *komunistickou* orientací

²⁰⁰ Tamtéž

²⁰¹ Srov. např. dřívější a pozdější názory Miloše Zemana, např. Zeman M.: *Jak znemožnit prognostika*, Technický magazín 9/1990 a 1/1991, c. d. Zeman M., Bauer J.: *Zpověď bývalého prognostika*, Praha, nedat., s. 193–196, srov. dále Zeman M.: *Jak jsem se mýlil v politice*, Praha 2005, s. 333, též vystoupení v pořadu České televize *Otázky Václava Moravce* v prosinci 2005, www.ceskatelevize.cz/program/porady/1126672097/text/205411030500020_1.txt

(KSS 91, Svaz komunistů Slovenska). V České republice naproti tomu vznikly odštěpením od KSČM *postkomunistické* subjekty (SDL, Levý blok) na straně jedné a *ortodoxní proud* (SČK) na straně druhé.

Pro všechny tyto formace bylo společné to, že byly značně marginální a výrazněji se na politické scéně neprosadily. Zastavme se alespoň u některých příčin, které i v tomto případě můžeme rozdělit na objektivní (v jakém politickém prostředí se komunistické a postkomunistické subjekty formovaly) a subjektivní (personální, programové ad. vybavení, schopnost efektivní mediální prezentace).

Pro postavení SDL a LB je určující úspěšné etablování KSČM na straně jedné a ČSSD na straně druhé (srov. s lepšími podmínkami pro stranu typu SDE v SR), což znesnadnilo formování dalších subjektů levice. V jisté době (před volbami 1996) však existovaly nadějně vyhlídky na určité prosazení se Levého bloku. Tato strana se snažila etablovat jako třetí síla v ideovém prostoru mezi KSČM a ČSSD ²⁰², která se nehlásila přímo k sociální demokracii (možnost profilovat se jako alternativa pro voliče k těmto dvěma subjektům). K jejím „částečným“ úspěchům můžeme počítat výraznější mediální prezentaci, která byla dána skutečností, že se k LB hlásila většina poslanců ČNR za KSČM (kandidovala pod hlavičkou Levý blok) ve volbách v roce 1992 a stranu tak reprezentovali politici, kteří se postupně stali známými (zejména předseda Jaroslav Ortman). Navíc se k LB postupně přihlásily další významné levicové osobnosti (asi nejznámějším byl jeden z představitelů tzv. pražského jara 1968 Zdeněk Mlynář). V tomto směru existuje určitá analogie k ČSSD, jejímuž úspěchu také napomohly osobnosti. Naproti tomu politika SDL byla v tomto směru naprosto nevýrazná, a také postrádala nosná programová témata.

Marginální postavení stran ortodoxně komunistických opět z velké části souvisí s úspěšným etablováním KSČM. Navíc pro voliče (a to i pro značnou část radikálně levicového elektorátu) byl hlavní představitel této strany Miroslav Štěpán negativním symbolem minulého režimu. Právě

²⁰² *Lidem blíž. Programová východiska LB pro volby 1996*, též Šabata J.: *Mlynářova trojnožka*, Listy 5/1995, s. 33–37

v souvislosti se sociálně orientovanými voliči je zajímavé např. to, že M. Štěpána v roce 1989 (na demonstraci v ČKD) vypískali dělníci (tj. přirozená základna levice). Tyto záležitosti souvisejí také s ostře odmítavým vztahem KSČM k SČK, kterou Grebeníčková strana odmítala více než postkomunistické subjekty SDL nebo LB. Působení SČK bylo ze strany KSČM vykreslováno jako úmyslná provokace nahrávající pravici²⁰³. Na druhé straně (jak již bylo řečeno) mezi jednotlivými kategoriemi postkomunistických stran existuje celkem plynulý přechod. Tuto skutečnost můžeme ukázat mj. na tom, že Štěpánova SČK nebyla jediným reprezentantem ortodoxního proudu komunistů, ale tento proud měl určitý vliv i v KSČM, zejména mezi členskou základnou nebo neorganizovanými komunisty²⁰⁴. Většina členů a sympatizantů KSČM však oceňovala oficiální neokomunistickou politiku Miroslava Grebeníčka především proto, že se mu podařilo úspěšně etablovat KSČM v české politice²⁰⁵, díky čemuž se (jak již bylo řečeno) marginalizoval vliv SČK. A konečně posledním faktorem neúspěchu radikálních komunistů je propuknutí řady vnitrostranických sporů uvnitř SČK ve druhé polovině 90. let²⁰⁶, které zakonzervovaly okrajové a bezvýznamné postavení této strany (o ortodoxním proudu na Slovensku viz kap. 6.6).

Přesuňme se nyní opět na Slovensko. Subjektivní důvody toho, proč se v 90. letech úspěšně neetablovala nereformovaná KSS (jinou skutečností je nárůst vlivu KSS v posledních letech, který souvisí především s přeskupováním na levici a o kterém budeme více pojednávat v kap. 6.6) jsou podobné jako v případě SDL, LB a SČK v českých zemích (nevýrazné osobnosti, slabá prezentace, absence nosného programu, který by vystihl nálady voličů efektivněji než jiné politické strany). Další skutečností bylo počáteční rozdvojení odpůrců oficiálního reformního kursu v KSS (SDL),

²⁰³ KSČM. *Kdo jsme a co chceme. Odpovědi na nejčastěji kladené otázky*, Praha 2002, s. 4

²⁰⁴ Více o této problematice in *Komunismus v České republice...*, s. 224–257

²⁰⁵ Tamtéž, s. 248

²⁰⁶ Tamtéž, s. 240–243

kdy až do roku 1992 existovaly paralelně dva subjekty s (neo)komunistickou orientací – KSS 91 a Svaz komunistů Slovenska (které se poté sloučily do jedné strany KSS).

Podstatné pro formování slovenských komunistů jsou však především objektivní faktory vycházející z celkové struktury utvářejícího se stranického systému Slovenska. Díky vícerozměrnému schématu konfliktních linií nedošlo ke koncentraci ideových bloků komunistů, nekomunistické levice (tj. socialisté a sociální demokraté) a pravicových antikomunistů nacházejících se na jedné ose (pravo-levé, antikomunistické).

Na druhé straně existovaly ve slovenské politice radikálně levicové tendence související s negativními sociálními dopady ekonomických reforem. Jak již bylo řečeno, socioekonomická konfliktní linie silně korelovala s linií národní. Pokud k tomu připočítáme větší proměnlivost a pestrost slovenské politické scény a složitější strukturu konfliktních linií, pak se potenciální radikálně levicoví voliči nezkoncentrovali, ale naopak – pro slovenskou situaci je příznačné ideové a organizační rozptýlení, což je nakonec záležitost všech ideových směrů (srov. např. se sociální demokracií).

Potenciální radikálně levicové (komunistické) voliče mohlo oslovovat více politických subjektů. Část „nostalgiků“ zachytila SDE (viz kap. 5.1). Levicová (i radikálně levicová) orientace je charakteristická pro část elektorátu HZDS²⁰⁷. Zejména však v určité době dosáhla částečných politických úspěchů formace *Sdružení dělníků Slovenska* (ZRS). Tato strana se dokázala prosadit mj. díky problémům v komunikaci mezi SDE a levicovými voliči nebo tendencemi SDE k elitářství²⁰⁸. ZRS se vyznačovalo mnoha radikálně levicovými rysy (program, rétorika čelných představitelů) a je i v odborné literatuře hojně hodnocena jako radikální antisystémová

²¹⁷ Více např. in Bútora M, Bútorová Z. (ed.): *Slovensko rok po...*, s. 6, 27, 31–33

²¹⁸ Krno S.: *Politické strany krajín východnej Európy...*, s. 176. Jedná se do značné míry o zárodky problémů, které se pak v SDE naplno projeví v pozdějším období.

strana nebo přirovnávána ke KSS²⁰⁹. ZRS spolupracovalo na mezinárodní scéně s mnoha radikálně levicovými subjekty, což se projevilo například na kongresu dělnických stran v Banské Bystrici v březnu 1995, na kterém se zúčastnila řada komunistických a trockistických organizací. Tento kongres označil například předseda ČSSD Miloš Zeman za „setkání kryptokomunistů“²¹⁰.

Úspěch ZRS byl však pouze krátkodobý. Příčiny této skutečnosti je třeba hledat v jeho působení ve vládní koalici s HZDS a SNS v letech 1994–1998, ve které bylo spíše slabším politickým partnerem (analogie k SDE po volbách 1998 nebo US po volbách 2002). Díky tomu se projevovaly značné rozpory mezi deklarovanými ideovými záměry (důraz na sociální otázky, oslovování dělníků) a praktickou politikou (zejména podíl na privatizačním procesu)²¹¹. Vstup do vlády znamenal také ztrátu protestního potenciálu ZRS, na kterém byl v podstatné míře založen jeho úspěch ve volbách 1994. A konečně přímo úměrně se složitým postavením ve vládní koalici se prohlubovaly vnitřní rozpory v této straně, jejichž důsledkem byl její úplný rozklad.

V souvislosti s prosazováním se komunistických a postkomunistických stran v české a slovenské politice jsou poměrně významné obecnější zákonitosti jisté setrvačnosti v politice, kdy důsledky mnoha kroků, rozhodnutí atd. se mohou projevit až s určitým časovým odstupem. V tomto směru tak nezanedbatelným faktorem úspěchu KSČM a SDE a neúspěchu dalších subjektů tohoto typu (bez ohledu na ideovou orientaci) je jejich „dobrá startovací pozice“ v roce 1990. Neokomunisté v české KSČM a reformisté ve slovenské KSS (SDE) představovali hlavní proudy v těchto komunistických formacích po roce 1989. Na svou stranu tak (kombinací různých, většinou již zmíněných, faktorů) dokázali získat významnou část voličů (v obou případech kolem 14%). Z této výhody pak obě strany

²⁰⁹ Více např. Kopeček L.: *Radikální levice ve slovenské politice*, Politologický časopis 4/2000, s. 440–460, též Kubín L., Velšic M.: *Kvadratura kruhu...*, s. 57

²¹⁰ Pečínka P.: *Levice nalevo od Moravy*, Listy 5/1996, s. 47

²¹¹ Krno S.: *Politické strany krajín východnej Európy...*, s. 176

dokázaly „těžit“ v průběhu 90. let, v případě KSČM až do současnosti. Etablování dalších subjektů probíhalo již v době ustalování jednotlivých elektorátů.

5.4 Další vybrané složky stranických systémů. Specifické prvky v ČR a SR

Vedle víceméně ideově kompatibilních bloků se v obou republikách formovaly – v kontextu divergentního politického vývoje – také některé politické strany a bloky, které jsou svým programovým profilem i systémovou rolí na politické scéně natolik specifické, že k nim nenalezneme analogii ve druhé republice. Etablování těchto subjektů je dáno především příslušnými konfliktními liniemi, a také některými dalšími skutečnostmi vztahujícími se buď k obecným rysům formování českého a slovenského stranického systému (kooperačně-konkurenční interakce apod.) nebo k subjektivním faktorům politického nebo mobilizačního potenciálu té či oné strany. Proberme si tedy několik takovýchto subjektů.

V prvním případě je to *Hnutí za demokratické Slovensko* (HZDS). Dlouhá léta představovalo suverénně voličsky nejoblíbenější politickou stranu, zároveň prošlo za dobu své existence celou řadou proměn. Pro hnutí jsou charakteristické tyto rysy – širokospektrální ideový profil, etatistické tendence spojené se silnou osobností předsedy, v programové oblasti pak důraz na národní a sociální otázky a přihlášení se ke křesťanským hodnotám. Zajímavé je to, že HZDS působilo na slovenské politické scéně integračně i dezintegračně. Integrační faktor souvisí s již zmíněným ideovým profilem, kdy hnutí ve svých řadách spojovalo sociálně demokratické, liberální, křesťanské, národní aj. tendence. Na druhé straně svou politikou zejména ve volebním období 1994–1998 přispělo k rozdělení společnosti a zformování tábora odpůrců politiky HZDS, který se však vyznačoval stejně širokospektrálním profilem, kdy jeho jednotícím tmelem byl pouze tzv. antimečiarismus. Tato skutečnost souvisí s již zmiňovanou převážně neideovou podstatou tohoto konfliktu.

Ve vývoji HZDS můžeme vymezit několik etap. První se vztahuje k období let 1991 a 1992, kdy se vyznačovalo nejvíce širokospektrálním ideovým charakterem. V HZDS existovalo v této době například poměrně silné sociálně demokratické křídlo. Hnutí bylo primárně aktérem dvou korelujících konfliktních linií – národní a socioekonomické ve slovenském kontextu (viz kap. 4 a 5.2). Tyto skutečnosti byly zároveň příčinami jeho mimořádného úspěchu. Důrazem na národní a sociální otázky vystihlo HZDS nálady velké části slovenských voličů. Na druhé straně však hnutí věnovalo těmto otázkám pozornost pouze do té míry, aby to neodradilo i jinak smýšlející nebo vlažné a nevyhraněné voliče. Vzhledem k nezanedbatelnému počtu příznivců společného čsl. státu se HZDS nepřihlásilo k úplné samostatnosti Slovenska, ale k volnějším soužití Čechů a Slováků na bázi konfederace ²¹². Hnutí zaměřovalo svou pozornost na sociální politiku, ale nehlásilo se jednoznačně k sociální demokracii ²¹³.

Samozřejmě asi dominantní faktor úspěchu HZDS představuje silná osobnost předsedy s výrazným charismatem i mnoha autoritářskými a vůdcovskými sklony. Tato problematika by si jistě vyžádala samostatný rozbor, který není primárně předmětem zájmu naší práce. Osobnost *Vladimíra Mečiara* se po roce 1989 již několikrát stala námětem pro mnohé analýzy a články ²¹⁴. K výjimečným rysům tohoto politika patří vedle výrazného charismatu také pohotovost, bystrost, inteligence, řečnické schopnosti, ale i populismus, vyvinutý smysl pro vládnutí a držení moci a s tím související používání „drsnějších“ a nevybíravých prostředků politického zápasu, a také jisté proměny v politickém stylu a rétorice dané náladám příslušného prostředí. K mimořádné Mečiarově popularitě přispěly ve značné míře také dlouhodobé tvrdé diskreditační (přitom ale značně

²¹² *Program Hnutia za demokratické Slovensko*, s. 6

²¹³ Mečiar V.: *Kalkulácie s občanmi*, Lidové noviny 27. 6. 1991, s. 7 (převzato z týdeníku *Slobodný piatok*)

²¹⁴ Např. Leško M.: *Mečiar a mečiarizmus. Politik bez škrupúl, politika bez zábran*, Bratislava 1996, též např. Mňačko L.: *Fenomén Vladimír Mečiar. Diletantská kampaň vyvolala pravý opak*, Lidové noviny 24. 7. 1992, s. 8

diletantské) kampaně jeho odpůrců (fenomén solidarity s ukřivděným) ²¹⁵. Osobnost Vladimíra Mečiara se v konečném důsledku stala faktorem pro zformování (můžeme říci až) subkultury mečiarismu a antimečiarismu, přičemž je třeba vnímat obě tyto složky vzájemně, neboť v obou případech máme co do činění s jevy značně iracionální a emotivní povahy.

Ve druhém období (polovina 90. let) působilo HZDS v podmínkách polarizovaného charakteru politiky jako aktér dominantní konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus. Hnutí využívalo mnohé své dispozice z období předcházejícího, nadále představovalo hnutí středu, které se snažilo oslovit většinu obyvatel ²¹⁶. Zatímco v prvním období působilo hnutí do značné míry integračně (Vladimír Mečiar byl nejpopulárnějším slovenským politikem, kterého podporovala mj. celá řada známých osobností včetně některých jeho pozdějších odpůrců), pro toto druhé období je charakteristické, že kombinací politiky HZDS a politiky formující se tzv. antimečiarovské opozice došlo k výrazné polarizaci slovenské politiky a rozdělení společnosti. Tato skutečnost však spíše konzervovala silné postavení HZDS. Koncentrací příznivců a odpůrců HZDS docházelo k upevnování dvou hlavních pólů. V tomto zápase HZDS využívalo svůj mobilizační potenciál, jehož součástí bylo prosazování „lidové“ politiky a specificky slovenské cesty transformace. Sílicí antimečiarovská (místy značně demagogická) propaganda v médiích také přispívala k polarizaci politické scény, přičemž do určité míry přispěla k negativnímu vnímání HZDS u nezanedbatelné části občanů, na jiné voliče ale měla spíše opačný vliv a spíše upevňovala jejich sympatie k tomuto subjektu ²¹⁷. Vedle toho se hnutí stále opíralo o výraznou osobnost svého předsedy, který prakticky neměl na slovenské politické scéně svého rovnocenného protihráče.

²¹⁵ Mňačko L.: *Fenomén...*, s. 8

²¹⁶ *Z ľudí sme vyšli a ľuďom musíme slúžiť. Posnemový rozhovor s novozvoleným predsedom HZDS Vladimírom Mečiarom*, Slovensko do toho. Dvojtýždenník Hnutia za demokratické Slovensko, in Slovenská republika 27. 3. 1995, s. I

²¹⁷ Např. *Prečo sympatizujete s HZDS?* (odpověď profesora slovenské filologie na FiF UK Bratislava Šimona Ondruše), Slovenská republika 28. 9. 1994, s. 3

Třetí období po roce 1998 je spojené se snahami o konkrétnější programovou sebedefinici HZDS. Diskuse na toto téma se začaly ve straně rozvíjet od roku 1997 a zejména po volbách 1998. Hnutí v tomto období ztratilo své výsadní postavení na politické scéně, kdy se proti němu zformoval rovnocenný soupeř v podobě SDK. Ve volbách 1998 se sice HZDS opět stalo vítězem, nebylo však schopno sestavit většinovou vládní koalici, což se naopak podařilo jeho odpůrcům. Zejména se však strana musela vyrovnat se svým specifickým ideovým profilem, který sice pro ni představoval nezanedbatelnou výhodu z hlediska mobilizačního potenciálu, na druhé straně ale HZDS trpělo deficitem kontaktů (i díky jednostrannému posuzování vývoje na Slovensku v zahraničí) s mezinárodním společenstvím. Proto se snažilo napojit na některý z etablovaných evropských ideových směrů a tímto krokem více rozvinout kontakty v zahraničí ²¹⁸. Postupně vykrystalizovaly dvě koncepce ideové orientace HZDS – sociálně demokratická strana orientovaná na Socialistickou internacionálu nebo lidová strana pravého středu s orientací na Evropskou demokratickou unii (EDU).

Poměr sil mezi oběma tendencemi byl v letech 1998–2000 velmi nejasný a informace protichůdné. Po VIII. Republikovém sněmu v dubnu 1999 v Dubnici nad Váhom prohlásil nově zvolený místopředseda Vojtech Tkáč, že 70% členů hnutí preferuje sociální demokracii a uznává odkaz Alexandra Dubčeka ²¹⁹.

Postupně však převážila opačná orientace. Na tzv. *transformačním sněmu* v březnu 2000 v Trnavě se HZDS oficiálně přihlásilo k hodnotám lidových a nekolektivistických stran a projevilo zájem o členství v EDU ²²⁰. Vladimír Mečiar v této souvislosti mj. označil HZDS za středopravicovou stranu ²²¹ a také rozvíjel úvahy o spolupráci s podobně orientovanými

²¹⁸ *O ľudovosť sa usilujeme, k ľudovosti sa hlásime. Exkluzívny rozhovor ND s predsedom hnutia V. Mečiarom*, Nový deň 3. 3. 2000, s. 1

²¹⁹ *Národná obroda* 19. 4. 1999, s. 2

²²⁰ *Politická deklarácia HZDS*, www.hzds.sk/dokumenty/deklaracia

²²¹ *Hospodárske noviny* 20. 3. 2000, s. 13

stranami KDH, SDKU a SMK ²²². Novou ideovou orientaci měl demonstrovat i pozměněný název *HZDS–Ľudová strana* (HZDS-ĽS, později ĽS-HZDS).

Zároveň se však nedá hovořit o tom, že by od této chvíle bylo HZDS konzistentní a vyhraněnou nesocialistickou formací. Z dnešního pohledu nepředstavoval tzv. transformační sněm v roce 2000 zásadní zlom ve vývoji této strany. I nadále přetrvává do značné míry její širokospektrální charakter. Přes deklarovanou orientaci na typ lidové strany má stále mnoho společných rysů i se sociální demokracií, a to z několika důvodů. Asi nejvýznamnější je v tomto směru skutečnost, že značná část voličské základny HZDS je orientována levicově. Před tzv. transformačním směrem podporovala sociálně demokratickou orientaci HZDS asi pětina jeho členské základny ²²³. Dále můžeme zmínit skutečnost, že politické smýšlení mnoha významných představitelů HZDS je spíše levicové nebo levostředové (Jozef Kalman, Miroslav Maxon, Vojtech Tkáč) ²²⁴. A konečně další skutečností související s touto problematikou je součinnost HZDS se SMERem v rámci opozice po volbách v roce 2002 a možné úvahy o hlubší spolupráci obou stran ²²⁵.

A konečně můžeme vymezit ještě čtvrté období ve vývoji HZDS vztahující se k současnosti, kdy tato strana působí na politické scéně v podmínkách značných změn oproti 90. létům. S tím je spojen i zřetelný pokles významu HZDS, postupný odliv jeho voličů a ztráta postavení nejsilnějšího subjektu slovenské politiky. Příčinou těchto skutečností je několik vzájemně provázaných faktorů. Prvním je určitá vnitřní krize, která se v HZDS projevuje postupně zhruba od roku 2001 a jejímž

²²² Např. vystoupení Vladimíra Mečiara na Univerzite Mateja Béla v Banské Bystrici v dubnu 2001

²²³ Krajačičivá D.: *Staré bolačky vyliečiť čo najskor*, Slovenská republika 15. 2. 2000, s. 5

²²⁴ V poslední době přešli dva poslanci zvolení ve volbách v roce 2002 za HZDS (Vojtech Tkáč, Dušan Jarjabek) do sociálně demokratického SMERu.

²²⁵ Mnozí politici HZDS preferují vládní koalici se SMERem po příštích volbách, např. poslanec Viliam Soboňa in SME 5. 1. 2006, s. 2

charakteristickým rysem je ztráta zřetelnějšího programového profilu i personálního zázemí. V posledních letech HZDS nerozvíjí svou politiku v těch směrech, ve kterých „získávalo body“. Přihlášením se k pravému středu si strana narušila komunikaci se svými z velké části levicovými voliči. Druhou skutečností je postupná ztráta národního profilu HZDS, což se projevilo mj. před volbami 2002 při sestavování volební kandidátky. Na ní již nefigurovali mnozí vyprofilovaní národně orientovaní politici, kteří se podíleli na formování politiky HZDS v 90. letech ²²⁶.

Na postavení HZDS však měly zřetelný vliv především změny ve slovenské politice po volbách 2002. V kontextu upevňování socioekonomické konfliktní linie přestala být strana jedním z hlavních pólů stranického systému. V politickém prostoru, který se vyznačuje utvářením dvou bloků (pravického na bázi současné vládní koalice a sociální demokracie v podobě SMERu), se HZDS chová v mnoha směrech jako klasická pivotální strana, která může být „jazýčkem na vahách“ mezi těmito dvěma hlavními programovými alternativami. To si uvědomují především představitelé SMERu a SDKU, pro které může HZDS představovat určitý doplněk do pravo- nebo levostředové vlády ²²⁷. Zároveň však v tomto směru nepředstavuje HZDS zřetelný programový pól a do určité míry je tak nevýhodou jeho značná ideová nečitelnost (možná paralela k SDE v 90. letech nebo centristickým stranám v České republice), kterou ještě posiluje již zmíněná skutečnost, že strana zejména v praktické politice značně rezignovala na národní a sociální pilíř nebo na reálnou opoziční politiku

²²⁶ Moran S.: *Prelom. Ale kam? V HZDS-LS sa nepochopiteľne odpratávajú pronárodné osobnosti*, Extra plus 31–32/2002, s. 6, též Michelko R. F.: *Karty rozdá Mečiar. O budúcnosti HZDS je dnes už asi rozhodnuté*, Extra plus 5–6/2003, s. 4.

²²⁷ Například vyjádření místopředsedy SDKU Ivana Mikloše, který uvedl, že HZDS by bylo pro SDKU přijatelnějším partnerem než SMER vzhledem k tomu, že se zásadně nestaví proti pokračování ekonomických reforem, SME 7. 3. 2005, s. 2, též např. častá prohlášení Roberta Fica o tom, že hlavním protivníkem SMERu není HZDS, ale současná pravcová vláda, např. *Reakcia R. Fica na výroky V. Mečiara*, www.strana-smer.sk/tlac_odd/oznamenia/clanok.html?id=1344 nebo rozhovor s Robertem Ficem, Haló noviny 4. 12. 2003, s. 11

(viz úvahy o spolupráci s SDKU). Ve srovnání s HZDS představuje dnes SMER silnější a „populističtější“ alternativu k současné pravicové vládě a je proto atraktivnější pro voliče ²²⁸. Vedle toho je třeba k úpadku HZDS přičíst značnou vyčerpanost jeho lídra a sérii vnitrostranických krizí a rozkolů ²²⁹. Zároveň můžeme krizi v HZDS vidět v určitých širších souvislostech. Česká i slovenská politika se v posledních letech vyznačuje tím, že z ní do určité míry ustupují silné a hodnotově vyprofilované osobnosti 90. let (Klaus, Zeman, Mečiar, Čarnogurský), které nahrazují méně zásadoví pragmatici, například z podnikatelské sféry (viz např. již zmíněná kandidátka HZDS pro volby 2002) ²³⁰.

Na druhé straně, jak jsme již ukázali (kap. 5.3), existují v politice určité zákony setrvačnosti. V tomto směru HZDS ještě stále využívá mnohé z výhod svého minulého dominantního postavení, které ji přes výše uvedené skutečnosti dávají určitou naději na politické přežití, přinejmenším v nejbližších letech.

Přes mnohé proměny představuje HZDS dlouhodobě specificky slovenský fenomén. Objevily se ale pokusy o určitou analogii s dalšími podobnými subjekty v jiných zemích, a to spíše ve východní a jižní Evropě. Nejčastěji bývá HZDS přirovnáváno k *Chorvatskému demokratickému společenství* (HDZ) za předsednictví bývalého chorvatského prezidenta Franja Tudjmana. Mezi HZDS a HDZ můžeme najít řadu shodných rysů. Jedná se o převážně etatistické strany širokého středu se silnými národními a populistickými rysy a silnou osobností v čele. Charakteristika srovnání HZDS a HDZ v literatuře nebo na stránkách tisku může mít několik zabarvení - negativní (nacionalismus, autoritářské rysy a další nedostatky

²²⁸ Již delší dobu se volební preference SMERu pohybují nad hranicí 30%, zatímco HZDS by dnes volilo pouze cca 10–15% voličů.

²²⁹ Před volbami 2002 opustila HZDS část členů kolem Ivana Gašparoviče, která založila HZD, po těchto volbách pak další nespokojení představitelé (Vojtech Tkáč, Oľga Keltošová, Rudolf Žiak) vytvořili Lidovou unii (LU). Prakticky celé volební období po roce 2002 se HZDS potýká s problémem odlivu svých členů, zejména poslanců v NR SR.

²³⁰ Např. Michelko R. F.: *Karty rozdá Mečiar...*, s. 4

v demokratické výbavě)²³¹, neutrální (charakteristika stran širokého etatistického středu)²³², nebo pozitivní (důraz na vlastenectví v politice těchto stran jako protiklad ke kosmopolitismu)²³³.

Dalším specifickým komponentem slovenského stranického systému je *Slovenská národní strana* (SNS). Jedná se primárně o stranu, kterou zařazujeme do tábora národních stran, přestože (jak jsme již uvedli) má zároveň ve svém programu zakomponovány i křesťanské a konzervativní prvky. Její politika je postavena na konzistentní obhajobě národních zájmů. To se projevilo v letech 1990–1992 v souvislosti s jejími názory na budoucí postavení Slovenska. Dlouhodobým charakteristickým rysem SNS je její politika ostře zaměřená proti SMK. A konečně SNS zastává značně rezervované postoje k evropské integraci. Relevance tohoto subjektu je dána konfliktními liniemi ve slovenské politice, ve které hraje svou roli tzv. národní otázka. V tomto směru nenajdeme podobně orientovanou stranu v České republice. Do jisté míry jí mohla být pouze Moravská národní strana (MNS), která se také (stejně jako SNS) vyznačovala nejen národním, ale i konzervativním a křesťanským ideovým profilem.

Diskutabilní je otázka možné podobnosti mezi SNS a SPR-RSČ. Někteří politologové tyto strany řadí do společného tábora (*radikální nacionalisté, národní pravice*)²³⁴. V politice obou těchto subjektů můžeme najít mnohé shodné rysy, které jsou obecně charakteristické pro strany tzv. krajní pravice (důraz na pořádek, rezervované postoje k přistěhovalcům nebo občanům některých ras a národností přinejmenším v rovině rétoriky části jejich představitelů). Jistými shodnými znaky se vyznačovaly voličské základny obou stran. Např. na počátku 90. let volili SNS i SPR-RSČ lidé výrazně kritičtí k polistopadovému vývoji, kteří odmítali ekonomickou

²³¹ Např. Hloušek V., Kopeček L.: *Konsolidace demokracie a hybridní režimy – slovenský a chorvatský případ*, Středoevropské politické studie 4/podzim 2003, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=180

²³² Krno S.: *Politické strany krajín východnej Európy...*, s. 175

²³³ *Komu prekážajú Tudjman a Mečiar. Kosmopolitizmus v strednej Európe proti nezávislým národom*, Slovenská republika 28. 11. 1994, s. 6

²³⁴ Např. Svetozár Krno in Srb V., Veselý T.: ..., s. 186

reformu a byli mj. náchylní k silovému řešení společenských problémů (např. stávkou) ²³⁵. Do značné míry to korespondovalo s jejich opozičním postavením, kdy obě strany disponovaly protestním potenciálem.

Mezi SNS a SPR-RSČ ale existuje řada zřetelných rozdílů. Asi nejvýraznější se vztahuje k jejich postojům ke státoprávním otázkám na počátku 90. let. Zatímco SNS v souladu se svou národní orientací jednoznačně prosazovala vytvoření samostatného slovenského státu, SPR-RSČ byla výrazně pročeskoslovenská, přičemž s rozdělením společného čsl. státu se nemohla smířit ještě dlouho po roce 1992. Tuto skutečnost dokresluje i marginální postavení slovenské odbočky SPR-RSČ, která působila víceméně jen jako „satelitní“ organizace české strany (analogie např. k ODS). Kontakty mezi SNS a SPR-RSČ, které by vyplývaly z programové blízkosti, takřka neexistovaly. Můžeme zaznamenat pouze některé ojedinělé schůzky představitelů obou stran (například soukromé setkání člena SNS Mariána Andela s předsedou SPR-RSČ Miroslavem Sládkem v roce 1997 ²³⁶).

S tím souvisí i otázka, do jaké míry je možné považovat SNS za pozitivní národně orientovanou stranu akceptovatelnou v demokratickém kontextu nebo za nacionalistickou formaci krajní pravice s antisystémovými prvky. Mnohé analýzy politiky SNS jsou v tomto směru značně poznamenány subjektivním přesvědčením příslušných autorů. Zejména odpůrci rozdělení Československa (i v politologické obci) v souladu s negativním hodnocením slovenského národně emancipačního procesu zjednodušeně hodnotí SNS jako krajně nacionalistickou, radikální apod. stranu (analogie k hodnocení HZDS).

Problém určitého radikalismu SNS byl přitom předmětem mnoha sporů i v samotné této straně. Politika SNS byla od počátku charakteristická agresivnější rétorikou některých jejích představitelů a pořádáním

²³⁵ Boguszak M.: *Rok po volbách a rok před volbami (SNS)*, Lidové noviny 16. 7. 1991, s. 1 a *Rok po volbách... (SPR-RSČ)*, Lidové noviny 23. 7. 1991, s. 1

²³⁶ Bútora M., Ivantýšyn M. (ed.): *Slovensko 1997...*, s. 70

„bojovných“ mítinků²³⁷. Na druhou stranu se však jiná část členů snažila distancovat od radikálních projevů, prosazovat nekonfliktní přístupy k řešení problémů a orientovat se mj. na voliče z řad inteligence (např. tzv. Demokratická platforma v roce 1990)²³⁸. Vycházíme-li z oficiální stranické linie, pak se SNS dlouhodobě deklaruje jako pozitivní vlastenecká strana založená na křesťanských hodnotách²³⁹. Považuje se za standardní národní formaci s mezinárodním ukotvením snažící se o spolupráci s mnoha vlivnými evropskými (i vládními) politickými subjekty, jako je polská Právo a spravedlnost (PiS) nebo italská Národní aliance (AN)²⁴⁰, které přitom těžko můžeme považovat za extrémní nebo antisystémové. Strany tohoto typu se hlásí k evropské skupině národně orientovaných stran *Unie pro Evropu národů*, která se však distancuje od extremismu²⁴¹.

Na druhé straně hodnocení SNS jako strany s extrémními prvky se může opírat o již zmíněný agresivnější politický styl spojený mj. i s mnoha kontroverzními výroky jejich představitelů (zejména Jána Sloty)²⁴² nebo jejich občasnými kontakty s politiky typu J. M. Le Pena (např. návštěva tohoto politika na Slovensku v roce 1997 na pozvání SNS). Jisté problematické rysy v politice SNS můžeme najít v souvislosti s jejími postoji k politickému režimu Slovenského státu z let 1939–1945²⁴³.

Vzhledem k tomu, že SNS za dobu své existence prochází takřka permanentně vnitrostranickými rozkoly, je její přesnější charakteristika značně obtížná. Uvedme si ještě některé další příklady dokazující, že obviňování z extremismu je dlouhodobě součástí vnitrostranických zápasů v této straně. Týká se to například období po rozkolu v SNS v říjnu 2001 a

²³⁷ Rychlík J.: *Rozpad Československa...*, s. 103

²³⁸ Více in Rychlík J.: *Rozpad...*, s. 145 nebo Kubín Ľ a kol.: *Dva roky...*, s. 54–58

²³⁹ Např. *Programové východiská SNS*, www.sns.sk/program.php

²⁴⁰ www.sns.sk/europartneri.php

²⁴¹ Více in Papírníková P.: *Unie pro Evropu národů*, Středoevropské politické studie 2–3/jaro–léto 2005, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=238

²⁴² Např. Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní demokracie...*, s. 150 nebo Bútora M., Ivantyšin M. (ed.): *Slovensko 1997...*, s. 69

²⁴³ Rychlík J.: *Rozpad...*, s. 110, 111

následné krátké existence dvou národních subjektů (SNS a Pravá SNS) ²⁴⁴. Také v současné době připravuje část bývalých členů SNS projekt nové národně orientované strany, která chce prosazovat národní politiku „kultivovanějšími“ prostředky ²⁴⁵.

Jisté problémy s programovou profilací SNS se táhnou přinejmenším od roku 1992 a jsou dány tím, že vytvořením samostatného Slovenska se naplnil hlavní bod jejího programu. Poté strana složitě hledala smysl své další existence. Zejména v roce 1993 se reálně rýsovala varianta strany pravého středu s orientací na EDU a s programem vycházejícím z tezí britských konzervativců ²⁴⁶. Bylo to období předsednictví Ludovíta Černáka, který však později stranu opustil a založil vlastní umírněnou Národně demokratickou stranu (NDS), která se posléze sloučila s DU. Po odchodu Černáka liberálního křídla se SNS (předseda Ján Slota) dlouhodobě profiluje především na ostré kritice politiky SMK ²⁴⁷. Na druhé straně však tato skutečnost není v rozporu s pravicovou nesocialistickou orientací SNS, která je v zásadě v souladu s obecnými rysy národně orientovaných stran ²⁴⁸.

Navíc také na SNS má značný vliv proměnlivé prostředí slovenské politiky. S tím souvisí pro stranu poměrně složitý proces hledání partnerů na slovenské politické scéně. Poslední období vnitrostranických rozkolů ²⁴⁹ značně souvisí se štěpením v HZDS. Současné Slotovo vedení SNS se snaží

²⁴⁴ Např. Kuchyňková P.: *Volby 2002 a jejich historicko-politické souvislosti z hlediska integrace Slovenska do EU*, in Šedo J (ed.): *Evropská otázka ve volebních kampaních*, Brno 2003, s. 64

²⁴⁵ *Národné strany sa chcú opäť zjednotiť*, spravy.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A051129_160512_sk_domace_p23

²⁴⁶ Česko–slovenské vztahy (příloha časopisu Budování států), nedat., s. 16

²⁴⁷ Např. *PSNS chce zaviesť trest smrti a zakázat SMK*, SME 15. 7. 2002, s. 2 nebo *SNS chce vo voľbách eliminovať vplyv SMK*, www.sns.sk/vyhlasenie.php?id=133

²⁴⁸ Tóth R.: *Nové spory – nové zoskupenia...*, s. 6, o prolínání identity konzervativních a národně orientovaných stran též in Papírníková P.: *Unie...*

²⁴⁹ Po volbách 2002 se opět sloučily SNS a PSNS. S tímto procesem však nesouhlasila část členů, která založila dvě nové strany (Zjednotená SNS, Pravá SNS), které se chtějí nyní sloučit (viz pozn. 245).

prosazovat politiku nezávislou na HZDS, které obviňuje ze „zrady“ národních zájmů a své konkurenty (ZSNS) pak z toho, že jsou „satelity“ právě Mečiarovy strany s cílem oslabit národní síly²⁵⁰. Na slovenské politické scéně dnes působí dva národně orientované bloky – „mečiarovský“ Národní blok (HZDS, ZSNS, PSNS) a „antimečiarovská“ Konfederace národních sil (Slotova SNS, HZD). Další vývoj těchto uskupení a jejich vzájemných vztahů je zatím těžké předvídat (neustálené preference SNS, pokles preferencí HZDS, otázka etablování dalšího národně orientovaného subjektu, problém formování těchto subjektů v kontextu celkového vývoje na slovenské politické scéně).

V každém případě je z výše uvedených skutečností zřejmé, že v případě SNS není příliš schématické posuzování stran z hlediska jejich systémovosti, antisystémovosti, standardnosti apod. dostatečně výstižné pro reflexi mnoha složitějších problémů.

Dalším velmi specifickým prvkem slovenského stranického systému je *Strana maďarské koalície* (SMK). Jedná se o klasickou stranu etnické menšiny a produkt etnické konfliktní linie na Slovensku. Opět k tomuto subjektu nemůžeme najít stranu ideově kompatibilní v České republice, a to nejen proto, že maďarská menšina na Slovensku je početná a územně koncentrovaná, ale problém maďarské menšiny na Slovensku je mnohem hlubší. Tato problematika se odvíjí od tzv. trianonského traumatu, kdy se velká část maďarského národa po první světové válce ocitla mimo hranice svého mateřského státu. Maďaři se obecně vyznačují silným národním uvědoměním, dějiny a politika jsou součástí maďarské kultury v širším slova smyslu. Etnická otázka je přitom důležitá jak v samotném Maďarsku, tak i za jeho hranicemi. Dokazuje to například programové prohlášení vlády Jozsefa Antalla z let 1990–1994, které kladlo důraz na duchovní, kulturní a politickou jednotu všech Maďarů bez ohledu na státní příslušnost

²⁵⁰ Např. SNS: *Za opětovným vznikom Pravej SNS stojí Mečiar*, www.sns.sk/vyhlasenie.php?id=180

a propojenost zahraniční a vnitřní politiky s otázkou menšin ²⁵¹. Symbolicky to dokresluje Antallův výrok, že chce být premiérem patnácti (a nikoliv deseti) miliónů Maďarů ²⁵².

Přestože SMK vznikla podobně jako SDK integrací více různých politických subjektů díky novele volebního zákona v roce 1998, nakonec byl osud obou formací po volbách 1998 diametrálně odlišný. V protikladu k postupné fragmentaci SDK se jednota SMK postupem času spíše upevňovala. Souvisí to především s význam etnického faktoru. Mezi SMK a maďarským elektorátem se vytvořila poměrně pevná vazba. Příslušnost k maďarské menšině představuje dominantní (možná i jediný) motiv volby SMK občany této národnosti ²⁵³. Tato skutečnost představuje zásadní faktor stabilního a relevantního postavení této strany na slovenské politické scéně. Homogenizace maďarského etnického tábora (v protikladu k roztržitosti slovenské politiky) také značně souvisí s již zmíněným větším významem národního uvědomění u Maďarů.

Pokud jde o artikulaci požadavků maďarské politické reprezentace, pak se jednotlivé původní formace vyznačovaly různou mírou radikalismu a i v současné SMK vidíme určité difference v tomto směru. Na jedné straně je politika bývalé Maďarské nezávislé iniciativy (MNI, později Maďarská občanská strana – MOS) vyznačující se liberálním a občanským přístupem k řešení etnických problémů. Jistým protikladem k tomu je Soužití, které se zformovalo jako politické hnutí, jehož prvořadým zájmem bylo prosazování práv národnostních menšin žijících na Slovensku. Jeho bývalý předseda a dnes významný reprezentant SMK Miklós Duray v této souvislosti pronesl několik výroků, které vyvolaly řadu rozporuplných reakcí na slovenské straně, a to i mezi liberálnějšími politiky nebo intelektuály ²⁵⁴. Duray

²⁵¹ Morvay P.: *Maďarské politické strany a řešení otázky národnostních menšin po roce 1989*, Mezinárodní vztahy 3/1996, s. 50, 51

²⁵² Tamtéž

²⁵³ Osobní rozhovory se studenty maďarské národnosti z Univerzity Karlovy v Praze a Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře

²⁵⁴ Např. Chmel R.: *Moja maďarská otázka. Zo zápiskov posledného česko-slovenského veľvyslanca v Maďarsku*, Bratislava 1996, s. 219, 220

například otevíral pro Slováky citlivou otázku možné autonomie jižního Slovenska a zdůrazňoval myšlenku svornosti příslušníků maďarské menšiny na Slovensku s celým maďarským národem ²⁵⁵.

S tím souvisí i problematika komparace SNS a SMK. Obě strany bývají jako aktéři etnické konfliktní linie považovány za srovnatelné protipóly. V politice SNS i SMK můžeme najít prvky nacionálního radikalismu, což koresponduje s tím, že tyto strany kladou důraz na problémy emocionální povahy (identita, národní cítění), které mohou být v rámci politického zápasu i předmětem značné manipulace. Spektrum názorů na SNS a SMK je velmi pestré. Opět to záleží na osobním přesvědčení konkrétních autorů, přičemž se to týká politiků, občanů i politologů. Ve slovenském politickém prostředí se objevují názory, že SMK je radikální nacionalistickou stranou, která navíc ohrožuje územní integritu Slovenska ²⁵⁶. Podle umírněnějších názorů na slovenské straně představuje politika SMK o něco větší nebezpečí pro Slovensko než politika SNS ²⁵⁷. Zejména tzv. antimečiarovskými slovenskými politiky, politology a publicisty je zase pro změnu SNS hodnocena jako extrémně nacionalistická, zatímco SMK jako standardní demokratická formace ²⁵⁸. Všechny tyto přístupy jsou značně subjektivní, bylo by chybné přijmout laciná zjednodušování a „nálepkování“. Charakter politiky obou stran (včetně prvků radikalismu) je dán tím, že etnická konfliktní linie se na Slovensku projevuje velmi intenzivně a přispívá k polarizaci a konfrontaci. Souvisí to s historickými reminiscencemi. Na slovenské i maďarské straně existují pocity křivdy (utlačování Slováků Maďary v době uherské nadvlády versus utlačování maďarské menšiny na Slovensku atd.), přičemž skutečnost, že politici (ať

²⁵⁵ Leško M.: *Masky a tváre novej elity. Čítanie o dvanástich politikoch z piatich vládnych strán*, Bratislava 2000, s. 307, 308

²⁵⁶ Např. *Slota: Priority SMK nie sú slovenskými, ale maďarskými prioritami*, www.sns.sk/vyhlasenie.php?id=97

²⁵⁷ Např. vystoupení místopředsedy SMERu Dušana Čaploviče na sněmu SNS v březnu 2005, www.sns.sk/vyhlasenie.php?id=113

²⁵⁸ Viz názory politologů G. Mesežnikova, M. Kusého, články v periodikách typu Dominofórum apod.

již vedeni jakýmikoliv motivy) rozehrávají tyto problémy, přispívá ke konzervaci mnoha historických stereotypů.

Druhou rovinou analýzy politiky SMK je problematika dalších složek (vedle etnické) její programové identity. Strana vznikla integrací tří poměrně odlišných subjektů. Prvním je liberální MOS, která má své kořeny ve VPN a která se neorientovala pouze na řešení národnostní problematiky. Můžeme ji také zařadit do tábora slovenských občanských stran pravého středu (viz kap. 5.2). Druhý subjekt MKDH představoval klasickou křesťansko-demokratickou stranu, jakousi obdobu slovenského KDH, v rámci kterého se také tato strana zformovala. Soužití bylo primárně etnickou stranu, která ve srovnání s MOS a MKDH byla nejméně vyhraněná ve smyslu pravice–levice ²⁵⁹.

Přes tuto různorodost se však SMK zkonsolidovala, přičemž její identitu charakterizuje kombinace *etnického* a *pravického liberálně konzervativního/křesťansko-demokratického* profilu. Tato kombinace je výslednicí ideových profilů těch proudů, které se v rámci této formace integrovaly. SMK je ve slovenské politice primárně aktérem etnické konfliktní linie (protiklad k SNS). Vedle toho se však jako liberálně konzervativní formace profiluje i na linii socioekonomické, což dokládá její členství v pravicové vládní koalici po volbách 2002 a v poslední době také kritické vymezování se vůči sociálně demokratickému SMERu (podobně jako SDKU) ²⁶⁰. Abychom zasadili problematiku programové identity SMK do širšího (středo)evropského kontextu, podívejme se ještě na to, s jakými stranami bychom ji mohli – i přes její značně specifický charakter – porovnávat. V České republice považuje SMK jako nesocialisticky se profilující strana za své politické partnery strany liberálně konzervativní ideové orientace ²⁶¹. V souladu s kombinací

²⁵⁹ Morvay P.: ..., s. 58

²⁶⁰ Např. *Bugár: Program SMERu znamená návrat k socialistickému státu*, spravý.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A051227_142741_sk_domace_p23

²⁶¹ SME 1. 10. 2005, s. 2

etnického a liberálně konzervativního charakteru však udržuje kontakty především s maďarskou stranou FIDESZ.

Jistou zajímavou skutečností je, že v SMK není zastoupeno sociálně demokratické křídlo. To do určité míry popírá etnicky všezahrnující charakter této strany, ve které by přirozeně měly být zastoupeny všechny významné ideové proudy. Během roku 1995 se vytvořila levicově orientovaná Strana maďarských socialistů, která byla všeobecně považována za „satelit“ HZDS²⁶². Neměla však žádné zázemí a nedosáhla významnějšího úspěchu. Problematika ideově omezeného a současně etnicky všezahrnujícího charakteru SMK by si zasluhovala samostatný a podrobnější rozbor, kterému zatím příliš velká pozornost věnována nebyla.

Na české politické scéně byla v 90. letech jistým specifickým jevem existence již zmíněné politické formace *Sdružení pro republiku–Republikánská strana Československa* (SPR-RSČ). Hojně bývá považována za stranu *radikální pravice*²⁶³. Politické síly tohoto zaměření se koncentrovaly v letech 1990–1992 v mimoparlamentním prostředí, přičemž určující byla v tomto směru osoba předsedy SPR-RSČ *Miroslava Sládka*, politika se značnými autoritářskými sklony. Toto politické uskupení se od počátku své politické činnosti orientovalo na hlásání nespokojenosti s polistopadovými poměry. Podle republikánů se období po roce 1989 vyznačovalo téměř novou totalitou, pouze nadvládu KSČ nahradil mocenský monopol OF. Radikálně pravicová orientace SPR-RSČ korelovala s jejím militantním antikomunismem. Republikáni měli být protiváhou liberálních a socialistických stran reprezentovaných (podle SPR-RSČ) lidmi s komunistickou minulostí. Dalším aspektem politiky SPR-RSČ bylo hlásání nenávisti k zahraničním dělníkům²⁶⁴.

²⁶² Morvay P.: ..., s. 58

²⁶³ Krno S.: *Politické strany krajín východnej Európy...*, s. 57

²⁶⁴ Více in Mareš M.: *Konstituování krajní pravice v českém stranicko-politickém systému. Vývoj SPR-RSČ od přelomu let 1989/1990 do parlamentních voleb 1992*, Politologický časopis 2/2000, s. 159, 161

SPR-RSČ můžeme zařadit také do tábora *republikánských* stran, které celkově doplňují spektrum konzervativních politických formací ²⁶⁵. V oblasti zahraničních kontaktů se Miroslav Sládek snažil mj. navázat kontakty s americkými republikány, i když spíše jen na nižších stranických úrovních ²⁶⁶. Republikánsky orientovaných stran vzniklo v letech 1990–1992 více (Republikánská unie, Radikální republikánská strana). Jejich význam byl však zcela marginální. V případě SPR-RSČ bychom však měli uvažovat spíše o velmi specifické variantě republikánské strany.

Strana dosáhla úspěchu ve volbách 1992. Následovalo šest let činnosti SPR-RSČ v parlamentu. V něm se profilovala jako výrazně antisystémová síla s mnoha extrémními prvky v její politice. Působení SPR-RSČ bylo spojeno s mnoha excesy ve sněmovně i mimo ní, včetně rasistických projevů. Po roce 1992 se politika strany poněkud posunula oproti předcházejícímu období. Namísto radikálního antikomunismu začala SPR-RSČ klást více důraz především na projevy nespokojenosti s ekonomickou a sociální situací v zemi a politikou vlád Václava Klause. Touto politikou strana oslovovala především sociálně slabší vrstvy obyvatel a její elektorát se značně posunul k levici (též níže). Například předseda ČSSD Miloš Zeman mj. často označoval republikány za zdivočelé sociální demokraty.

Politický styl SPR-RSČ se vyznačoval značně autoritářskými rysy, ve vnitřním životě strany se moc koncentrovala v rukách předsedy Miroslava Sládka a jeho nejbližších spolupracovníků. To přispělo k mnoha vnitrostranickým sporům a odchodům několika skupin nespokojenců ze strany. Například z původních 14 poslanců SPR-RSČ zvolených do ČNR ve volbách 1992 jich na konci volebního období 1992–1996 zůstalo v poslaneckém klubu strany pouze 5. V roce 1998 se strana nedostala do parlamentu a od té doby je její význam marginální.

Z dnešního pohledu můžeme SPR-RSČ považovat především za široce založené protestní hnutí bez pevnější ideologie (viz posun od vyhraněné

²⁶⁵ Tóth R., Krno S., Kulašik P.: *Stručný politologický slovník*, Bratislava 1991, s. 36, 59

²⁶⁶ Mareš M.: *Konstituování krajní pravice...*, s. 164

antikomunistické pravici k důrazu na sociální politiku), které svou politiku opíralo především o výrazný protestní potenciál v kombinaci s charismatickou osobou jejího předsedy.

SPR-RSČ oslovila v zásadě dva druhy voličů – na počátku 90. let pravicové antikomunisty (kritika sametového průběhu revoluce), později pak levicové nespokojence se sociální situací a politikou vlád Václava Klause²⁶⁷. Nezanedbatelným zdrojem popularity strany bylo to, že pracovala s některými společensky citlivými problémy (romská otázka, kriminalita)²⁶⁸. Vzhledem ke stále většímu důrazu SPR-RSČ na sociální problémy tato strana čím dál více čelila konkurenci levicových stran ČSSD a KSČM, pokud šlo o oslovování nespokojených voličů. Navíc tomu napomáhalo společné postavení všech těchto tří stran v opozici, v případě KSČM a SPR-RSČ pak ještě společně sdílený osud ostrakizovaných subjektů, se kterými ostatní strany nechtěly spolupracovat (jedním ze shodných rysů KSČM a SPR-RSČ byla jejich silná protiněmecká rétorika a s tím související spolupráce s Kluby českého pohraničí²⁶⁹). Díky všem těmto faktorům se velká část voličů SPR-RSČ postupně přesunula k levicovým stranám, zejména ČSSD²⁷⁰.

Další nezanedbatelnou příčinou odlivu voličů od SPR-RSČ bylo prohlubování její vnitřní krize, která skončila faktickým rozkladem strany, přičemž průběh vnitrostranických sporů nabýval značně dramatických podob. Stále více nespokojených členů SPR-RSČ poukazovalo na pochybné praktiky předsedy Miroslava Sládka a jeho nejbližšího okolí²⁷¹.

V obou republikách jsme se mohli setkat s několika politickými formacemi v podobě koalic, které sdružovaly politické subjekty s často velmi odlišnou identitou. Podívejme se alespoň na čtyři nejvýznamnější.

²⁶⁷ Mareš M.: *Konstituování...*, s. 164

²⁶⁸ Tamtéž

²⁶⁹ Mareš M.: *Konstituování krajní pravice...*, s. 164 a *Komunismus v České republice...*, s. 202, 212–214

²⁷⁰ Večerník J. a kol.: *Zpráva...*, s. 252

²⁷¹ Více např. in Cerqueirová A.: *Republikáni: šokující odhalení*, Praha 1999

V českých zemích to byla *Liberálně sociální unie (LSU)* a *Čtyřkoalice*, na Slovensku pak *Společná volba* a *Slovenská demokratická koalice (SDK)*. Shodným rysem všech těchto formací je to, že do značné míry vznikly ve značně nestandardních podmínkách. Jistou výjimku může v tomto případě představovat pouze Společná volba, kterou můžeme v zásadě považovat za přirozené spojení programově blízkých subjektů, v tomto případě byly v rámci tohoto uskupení zastoupeny všechny tři typy sociálně demokratických stran (postkomunisté, autentická sociální demokracie a levicoví zemědělci a zelení).

U dalších tří subjektů najdeme několik společných rysů. Vznik SDK a LSU byl shodně motivován snahami vyhnout se účinkům volebního zákona, v případě SDK tzv. Mečiarova zákona z roku 1998, v případě LSU uzavírací 5% klausule. Čtyřkoalice vznikla jako reakce na uzavření tzv. *opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS po volbách 1998*.

Všechny tři subjekty se vyznačovaly značnou programovou heterogeností, i když v tomto směru mezi nimi existovaly určité rozdíly. Nejvíce heterogenní byla SDK, v rámci které sahal ideový rozptyl od sociálních demokratů (SDSS) a zelených (SZS) přes liberály (DU) až po občanskou (DS) a křesťanskou (KDH) pravici. SDK byla protipólem HZDS v rámci konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus a její širokospektrální charakter odpovídá již zmiňovanému neideovému charakteru tohoto rozporu. SDK byla přitom ještě více heterogenní než HZDS, rámcově programově vymezené na platformě národní, křesťanské a sociální politiky. V tomto směru je ale zajímavé i to, že jak v SDK (viz výše), tak i v rámci mečiarovského tábora existovaly politické formace s určitou programovou identitou (Strana sociální demokracie, Slovenská zelená alternativa), které byly vesměs malými „satelitními“ spojenci HZDS.

Naproti tomu Společná volba (viz výše), LSU a Čtyřkoalice byly více ideově homogennější. LSU je klasickým příkladem (z hlediska naší klasifikace, viz kap. 5.1 a 5.2) přechodového pásma mezi socialistickými a nesocialistickými subjekty (zastoupení středolevých socialistů, levicově orientovaných zemědělců z řad bývalých členů JZD a zelených). Jednalo se

o politický subjekt snažící se o oslovení voličů nespokojených s liberálně konzervativní vládou, ale zároveň neochotných se přihlásit ke standardní levici ²⁷². Profilace LSU jako hnutí levého středu dokládá i skutečnost, že tato formace byla politickým spojencem ČSSD ²⁷³. Čtyřkoalice pak byla subjektem, jejíž složky (KDU-ČSL, US, ODA, DEU) deklarovaly své liberálně konzervativní nebo křesťanské zakotvení ²⁷⁴.

Větší prolínání levicových a pravicových proudů ve slovenských koaličních formacích je třeba opět vnímat i v kontextu slabšího významu levice a pravice na Slovensku ve srovnání s českými zeměmi a významem jiných konfliktů.

Shodným rysem těchto složených uskupení byla jejich malá soudržnost, která byla dána ideovou heterogenitou, v případě Společné volby pak jejím neúspěchem ve volbách 1994 a zejména v případě SDK a Čtyřkoalice také převážně negativním vymezováním se. Proto byla existence všech těchto formací pouze krátkodobá, kdy po dosažení jistých úspěchů poměrně rychle následoval jejich rozpad. V rámci SDK a LSU se však shodně vyprofilovala křídla, jejichž představitelé se natolik ztotožnili s projektem takto koncipované jednotné formace, že se snažily o její přeměnu na klasickou politickou stranu. V případě LSU skutečně došlo ke vzniku strany se stejným názvem (zejména na bázi členů Zemědělské strany a Hnutí zemědělců), která chtěla reprezentovat politický střed (posléze se sloučila s ČMSS a ZS do jednoho středového uskupení ČMUS). Snaha přeměnit SDK v politickou stranu byla spojena především s Dzurindovým křídlem v KDĤ ²⁷⁵. Nakonec tyto snahy vyústily do vzniku SDKU, strany s liberální a křesťanskou programovou identitou.

²⁷² Fiala P., Mareš M., Pšeja P.: *Vývoj politických stran...*, s. 278

²⁷³ Více in Hynčica P.: *Komparace...*, s. 32

²⁷⁴ Např. vystoupení Martina Plíška (KDU-ČSL), Ivo Hartmanna (US) a Petra Jančálka (DEU) na konferenci *Konzervativně-liberální a křesťanské strany v Evropě* pořádané Mezinárodním politologickým ústavem MU v Brně v říjnu 2001, zachyceno na základě mých poznámek

²⁷⁵ Více in Kopeček L.: *Slovenská demokratická koalice – vznik, geneze, charakteristika*, *Politologický časopis* 3/1999, s. 248–270

Rozdíly mezi těmito čtyřmi formacemi byly v jejich postavení na politické scéně. SDK představovala hlavní pól reprezentující dominantní konfliktní linii. Čtyřkoalice zaznamenala největší úspěchy v podmínkách existence tzv. opoziční smlouvy, kdy v tomto směru disponovala značným protestním potenciálem. Společná volba pak reprezentovala levicový vedlejší pól ve stranickém systému. LSU představovala subjekt s omezenou politickou relevancí.

Poslední kategorii, které budeme věnovat pozornost v rámci této kapitoly, představují politické subjekty, které je velmi obtížné definovat, najdeme však u nich několik shodných rysů. Jedná se o strany vznikající zejména v poslední době. Vyznačují se *ideovou nezakotveností* a *pragmatickým přístupem* k politice, který spočívá v odmítání ideologických definic. S tím souvisejí jejich neurčité a všeobjímající názvy (strany občanského porozumění, naděje apod.). Dále se jedná o strany velmi slabě institucionalizované. Jejich politické úspěchy jsou pouze krátkodobé, což je dáno absencí dlouhodobého utváření stabilnějších ideových a organizačních vazeb nebo orientací na jeden zájem (odtud jejich v publicistice zaužívaná charakteristika jako stran na jedno použití). S tím také souvisí vysoká personalizace jejich politiky, kdy na čele těchto stran stojí silné a vlivné osobnosti, které představují významný (případně i dominantní) zdroj jejich úspěchu. Další skutečností je spojení těchto subjektů s vlivnými sdělovacími prostředky, což je v souladu s jejich převážně *mediálně marketingovou* strategií. Tyto strany často vznikají na bázi nespokojenosti s etablovanými stranami, což je také jednou z příčin jejich (spíše ale krátkodobého) úspěchu. Ve vývoji těchto subjektů dochází po počáteční fázi existence k jejich postupnému rozkladu (SOP, ANO, Cesta změny) nebo transformaci na stranu s ideovým ukotvením (SMER–sociální demokracie). Potvrzuje se tak námi již několikrát zmiňované tvrzení, že předpoklad dlouhodobějšího etablování a úspěchu politické strany je založen na dvou faktorech – pragmatismus a ideové zakotvení (společný rys stran jako SDKU, ČSSD, ODS nebo SMERu), přičemž je třeba klást patričný důraz na obě tyto složky. Naopak vyhraněná

programová ideologie je předpokladem jisté stability daného subjektu, ale na druhé straně spíše jen jeho omezené relevance (KDU-ČSL, KDH).

Podívejme se ještě krátce na některé tyto subjekty jednotlivě. *Strana občanského porozumění* (SOP) byla klasickou nevyhraněnou stranu, která velmi rychle po svém založení (na počátku roku 1998) vešla do povědomí voličů díky výrazné osobnosti v čele (pozdější slovenský prezident Rudolf Schuster) a spojenectví s TV Markíza. Jednalo se však pouze o úspěch krátkodobý. Odchod Rudolfa Schustera z čela SOP, programová nečitelnost a vnitřní rozpory přispěly postupně k rozkladu tohoto uskupení. Ukázalo se tak, že SOP chyběly dlouhodobě budované organizační a ideové vazby.

SMER představoval na svém počátku (vznik v roce 1999) podobnou stranu protestu ideově nezakotvenou (viz kap. 6.2). Tyto dispozice však nestačily k jejímu dlouhodobějšímu úspěchu, přičemž nejednou byl představitelům strany připomínán právě osud SOP²⁷⁶. Postupnému etablování tohoto subjektu na politické scéně napomohl značný protestní potenciál, výrazná osobnost v čele, a také můžeme poznamenat, že na rozdíl od jiných „narychlo“ založených subjektů (srov. s SOP a ANO) za SMERem nestálo žádné významné médium. V poslední fázi napomohlo hlubší institucionalizaci strany její ideové zadefinování, navíc v podmínkách upevňování socioekonomické konfliktní linie.

Aliance nového občana (ANO) se profilovala jako strana liberální ideové orientace, ale s přihlédnutím k okolnostem jejího vzniku i nedávného osudu (rozpad strany po odvolání jejího předsedy Pavla Ruska z vlády) se nabízí otázka, do jaké míry je možné tento subjekt považovat za ideově konzistentní. Také ANO vykazuje řadu znaků spíše krátkodobě se etablujících „výtahových“ formací, tím spíše, když si uvědomíme značné překrývání stran liberálních a ideově nevyhraněných (viz kap. 5.2). Zdroje politického a mobilizačního potenciálu ANO byly založeny především na jejím velmi silném spojenectví s TV Markíza.

²⁷⁶ O této problematice např. diskuse předsedy SMERu Roberta Fica se studenty politologie FF UKF Nitra konané v rámci studentské exkurze do NR SR v listopadu 2000, zachyceno na základě mé osobní účasti

A konečně se ještě zastavme u jednoho subjektu, tentokrát na české politické scéně. *Cesta změny* měla na počátku celkem dobré vyhlídky na dosažení jistých úspěchů v politice. Bylo to dáno především mohutnou kampaní Děkujeme, odejděte a nespokojeností s tzv. opoziční smlouvou i s politickou situací obecně. Na druhé straně rozpad jejího přípravného výboru ještě před vznikem strany, absence jakéhokoliv pozitivního programu a změny v uspořádání české politické scény po volbách 1998 přispěly nakonec ke krachu tohoto projektu. I v tomto případě se potvrzuje platnost některých obecnějších výše uvedených konstatování.

Pokud jde o úspěchy tohoto typu politických subjektů, je evidentní, že se úspěšněji prosazují na Slovensku. Tuto skutečnost je třeba opět vidět v širším kontextu. Podstatným rozdílem mezi českou a slovenskou politikou, na který jsme v naší práci již několikrát narazili, je větší proměnlivost slovenské politiky. Můžeme dokonce říci, že permanentní proměny jsou jejím dlouhodobým charakteristickým rysem. Je to dáno složitější strukturou konfliktních linií na Slovensku a z toho vyplývajícími složitými kooperačně-konkurenčními vztahy mezi politickými subjekty. Dalším faktorem častých změn je časově limitovaný charakter některých konfliktů (viz kap. 4). V tomto směru se jednotlivé strany vyznačují různou mírou schopnosti úspěšné adaptace na politické změny, což může buď přirozeně vyplývat z jejich programového charakteru nebo to může být dáno některými subjektivními příčinami. I v tomto případě přitom platí, že na jednotlivé procesy probíhající v rámci slovenského stranického systému má zároveň vliv celkový charakter politické scény. Už jsme se několikrát zmínili, že existují jisté tendence k bipolaritě a posilování hlavních pólů a naopak k ústupu pólů vedlejších a hlavně programově nezřetelných (srov. zisky SMERu a SDKU a ztráty HZDS v kontextu upevňování socioekonomické linie, nevýhoda postavení SDE v 90. letech ad.). V případě značné proměnlivosti stranických systémů však také (uvažujeme spíše o krajní variantě) žádné zákonitosti nemusejí platit a formování politické scény může být poznamenáno mnoha nevyzpytatelnými a nepředvídatelnými skutečnostmi. V takto proměnlivém prostředí se pak

snadněji etablojí nové a ideově nevyhraněné strany, což je na druhé straně doprovázeno proměnami v postavení stávajících subjektů, které mohou mít několik podob (proměna systémové role, ztráta pozice hlavního pólu, přechod na vedlejší nebo nezřetelný pól apod., opět srov. příklady HZDS, SDE a zároveň krátkodobé úspěchy nových stran). Změny ve složení stranického systému se pak odrážejí i v jeho celkovém fungování.

6. DÍLČÍ KOMPATIVNÍ STUDIE. ČESKÉ A SLOVENSKÉ IDEOVĚ SPŘÍZNĚNÉ POLITICKÉ STRANY

Jak již bylo řečeno (kap. 3.2, 5.2), ideově blízké strany z různých zemí mezi sebou spolupracují a zároveň se sdružují v mezinárodních stranických svazech - sociální demokraté a socialisté v Socialistické internacionále, křesťanští demokraté v Evropské lidové straně apod.

Také současné české a slovenské politické strany se snaží zařadit k některému evropskému stranicko-politickému uskupení podle své programové orientace. Z toho pak vyplývá i vzájemná spolupráce ideově blízkých subjektů z obou republik.

Situace však není zdaleka tak jednoduchá. Jak již bylo řečeno, probíhal proces formování českého a slovenského stranického systému po roce 1989 výrazně divergentně. Rozdíly mezi politickými stranami v České republice a na Slovensku značně ovlivňují jejich vzájemnou spolupráci na programové bázi. V podmínkách složitého formování a zároveň značně divergentního vývoje mezi oběma republikami je velmi obtížné najít nejen samotné programově spřízněné strany, ale i kritéria pro jejich určení. Vzhledem k odlišné struktuře konfliktních linií v českých zemích a na Slovensku nemají mnohé relevantní subjekty svého ideového partnera ve druhé republice.

Také ideově blízké politické strany vykazují v každé z obou republik mnohé rozdíly, a to v několika směrech. Prvním z nich je otázka původu stran (například sociálně demokratické strany ustavené na nekomunistickém základě nebo vzniklé transformací komunistické strany). Další skutečností jsou mnohé programové rozdíly (více v dalších kapitolách). Vztah ideově

blízkých subjektů je také ovlivňován jejich postavením a rolí na politické scéně (relevance, rozdíly ve volební síle, vliv struktury konfliktních linií v dané politice). A konečně je v tomto směru významná i otázka míry rozdílů mezi vnitřními poměry příslušných stran. Spolupráce vnitřně stabilních formací bude mít kvalitativně jinou úroveň než spolupráce, ve které bude jeden partner vykazovat známky vážné vnitrostranické krize. Také značně rozdílné formování politických stran v rámci určitého ideového tábora se bude odrážet v kvalitě vzájemné spolupráce jednotlivých stran. Celkově je limitujícím faktorem pro ideové sblížování českých a slovenských politických stran jejich působení ve specifickém prostředí daného státu.

Tato kapitola má za úkol vymezit takové strany z obou republik, které můžeme považovat za ideově spřízněné, a to na základě jejich deklarované politické orientace (a z toho vyplývajících faktorů, více v kap. 3.2 a 3.4) a konkrétní (reálně uskutečňované) vzájemné spolupráce, kterou budeme také podrobněji mapovat. Druhou tématickou rovinou této kapitoly bude hlubší komparace jednotlivých politických stran v rámci takto vymezených dvojic. Zmíněné postupy sledují základní pravidla a záměry v naší práci, o kterých pojednáváme v úvodních teoreticky zaměřených kapitolách, tj. nemá smysl porovnávat výrazně odlišné nebo jinak nezajímavé a nepodstatné jevy, ale naopak rozvíjet analýzu komparace českého a slovenského stranického systému tam, kde existuje určitá společná základna, ale mnohé dílčí výše zmíněné faktory mohou být rozdílné.

6.1 ČSSD – SDE

Jak již bylo řečeno (kap. 5.1), vyvíjela se sociální demokracie v České republice a na Slovensku po roce 1989 diametrálně odlišně. I když v obou republikách vznikly po roce 1989 sociálně demokratické strany navazující na svou kontinuitu z období před rokem 1948 (ČSSD, SDSS), jejich vývoj byl posléze značně odlišný. ČSSD se zejména po roce 1993 stala významnou stranou, zatímco SDSS se právě v tomto období dostala do vážné krize doprovázené řadou vnitřních rozporů a rozkolů, které vyústily

v její marginální postavení na slovenské politické scéně. Vzhledem k odlišnostem v postavení a významu obou těchto subjektů je jejich komparace značně obtížná, navíc tato tematika nepředstavuje z hlediska rozboru relevantních faktorů utváření českého a slovenského stranického systému tak významnou a přínosnou kapitolu.

Významnější je porovnání dvou subjektů, které se během 90. let staly dominantními formacemi sociálně demokratické orientace v příslušných republikách – v České republice na historických základech vzniklá ČSSD a na Slovensku postkomunistická SDE. Obě strany byly významné takřka po celá 90. léta. Po vnitřní transformaci KSS na SDE se staly přirozenými ideovými partnery.

Vzhledem k odlišné historické identitě však proces vedoucí ke vzájemné kompatibilitě obou stran nebyl od samého počátku úplně lineární. Do roku 1992 byly vztahy mezi oběma subjekty poměrně rezervované. Souviselo to se silnými projevy antikomunismu v ČSSD i v české společnosti obecně. Reformní komunisté z roku 1968 nebo levicově orientovaní představitelé OF vnímali rozdíly mezi SDE a KSČM, ale zakládající a antikomunisticky orientovaní členové ČSSD včetně předsedy Horáka byli ke spolupráci mezi ČSSD a SDE výrazně zdrženliví a čekali na další vývoj²⁷⁷. S SDE kompatibilnější stranou na české politické scéně byla v této době spíše Demokratická strana práce (DSP). Druhým důvodem zdrženlivosti ve vztazích mezi ČSSD a SDE byla ještě poměrně relevantní pozice SDSS, která stále představovala alternativu k SDE, pokud šlo o slovenského ideového partnera ČSSD. Tato skutečnost platila zejména po vstupu Alexandra Dubčeka do SDSS. Právě v této souvislosti vyslovil předseda ČSSD Jiří Horák naději, že po Dubčekově vstupu zruší SDSS již hotovou dohodu s SDE uzavřenou před volbami 1992²⁷⁸.

Po roce 1993 se situace proměnila. Antikomunismus v ČSSD ustupoval do pozadí, SDSS přestávala být významným subjektem díky svým nízkým

²⁷⁷ Horák J.: *Levý střed bude silný*, Právo lidu 3. 6. 1992, s. 4

²⁷⁸ *Závěry z jednání zástupců předsednictva ČSSD a představenstva SDSS v Brně dne 7. 3. 1992* nebo Horák J.: *Levý střed...*, s. 4

volebním preferencím a vnitřním rozporům a v SDE pokračovaly sociálně demokratizační trendy. Postupně se vyvinula situace do takové podoby, že ČSSD a SDE se staly formacemi, které je možné považovat za ideově kompatibilní.

Obě strany přímo úměrně s těmito trendy upevňovaly svou vzájemnou spolupráci. Ta se projevovala například v pravidelných účastích zástupců SDE na sjezdech ČSSD a naopak (místopředseda ČSSD Pavel Novák se zúčastnil sjezdu SDE v roce 1993, předseda SDE Peter Weiss byl hostem sjezdů ČSSD v letech 1995, 1997 apod.).

Další forma spolupráce spočívala ve vzájemné podpoře ve volbách. SDE podporovala v českých parlamentních volbách v letech 1996 a 1998 ČSSD, zástupci SDE (Peter Weiss, Jozef Migaš) se například zúčastnili některých jejích předvolebních mítinků. Miloš Zeman setkáním s Jozefem Migašem před slovenskými volbami 1998 podpořil SDE. V těchto volbách také SDE napodobila volební kampaň ČSSD tím, že si představitelé strany opatřili pro účely setkání s voliči automobil MIG-Mobil (po vzoru autobusu Zemák).

Stále více se sbližoval ideový profil obou stran, a to i v rovině konkrétních témat. V programové agendě ČSSD a SDE se shodně vyskytovala taková témata, jako boj proti ekonomické kriminalitě, korupci, praní špinavých peněz nebo nedostatečně právně zajištěné a nespravedlivé privatizaci, důraz na sociální a mezilidskou solidaritu, odmítnutí fetišizace tzv. neviditelné ruky trhu, podpora nadstandardním česko-slovenským vztahům ²⁷⁹. Obě strany také spojovala bezvýhradná podpora procesu evropské integrace ²⁸⁰.

Přesto přetrvávaly mezi ČSSD a SDE jisté rozdíly, dané především odlišnou kontinuitou. SDE si jako postkomunistická strana uchovávala jisté stereotypy z minulosti, mnozí politologové či komentátoři jí přirovnávaly

²⁷⁹ Vystoupení předsedy SDE Petra Weisse na sjezdu ČSSD v roce 1997, Protokol XXVIII. sjezdu ČSSD, s. 49, 50

²⁸⁰ Setkání Miloše Zemana a Jozefa Migaše na XXX. sjezdu ČSSD

více k české SDL a Levému bloku než k ČSSD ²⁸¹. SDE o sobě mluvila více jako o straně socialistické, nikoliv sociálně demokratické ²⁸². Rozdíly byly v oslovování mezi členy. Zatímco v ČSSD platí oslovení *přítel*, SDE používala oslovení *soudruh*. V programu SDE se obvykle operuje s pojmem *demokratický socialismus*, zatímco ČSSD více hovoří o *sociálně tržní ekonomice* ²⁸³.

Samozřejmě přetrvával zásadní rozdíl ve skladbě a rozsahu členské základny obou stran, což se odráželo i ve struktuře a relevanci jejich vnitřních rozporů. Poměrně homogenní členskou základnu SDE tvořili především bývalí členové KSS. Naproti tomu členská základna ČSSD je mnohohrstevnatější, přičemž vedle bývalých členů KSČ jsou v jejích řadách i lidé perzekuovaní v době komunismu. Dlouhodobě vyšší počet členů SDE (zpočátku strana uváděla 47 tisíc, později kolem 20 tisíc) ve srovnání s ČSSD (13–17 tisíc) byl zapříčiněn tím, že SDE jako nástupnická organizace KSS měla z minulé doby fungující síť svých stranických aparátů.

Mnohé výše zmíněné rozdíly skutečně vytvářejí předpoklad k tomu, abychom slovenskou SDE porovnávali v některých aspektech spíše s českou postkomunistickou levicí.

Podívejme se nyní na postavení ČSSD a SDE na politické scéně. Značnými proměnami prošel vývoj jejich volební síly. Pro ČSSD je charakteristické zmnohonásobení jejich volebních preferencí v letech 1992–1996, kdy její podpora stoupla ze 7% na úroveň 25–30%. Stala se tak jednou ze dvou hlavních formací na české politické scéně. Volební síla SDE se naproti tomu (s občasnými výkyvy) téměř neměnila v období let 1990–1998 (10–15%). S analýzou vývoje volebních preferencí úzce souvisí i průběh vnitřních sporů. V ČSSD existovaly rozpory především na počátku 90. let, kdy se ve straně hledal především způsob soužití lidí se značně

²⁸¹ Např. Pečínka P.: *Levice...*, s. 59

²⁸² *Politický program SDL. Schválené 4. zjazdom SDL v Nitre*, s. 1, 2

²⁸³ Pečínka P.: *Levice...*, s. 59

rozdílnými životními osudy. Poté se ČSSD relativně zkonsolidovala. SDE byla vnitřně stabilní do roku 1998.

Postavení ČSSD v 90. letech bylo dlouhodobě silnější než postavení SDE. Tuto skutečnost můžeme interpretovat v kontextu jednodušší struktury konfliktních linií, kdy dominance jedné linie v českých zemích přispívala k již zmíněnému upevnování dvou hlavních pólů a aktérů této linie (socialistická ČSSD a nesocialistická ODS). Naproti tomu na Slovensku nepředstavovala v podmínkách struktury konfliktních linií SDE nikdy hlavní pól a z toho vyplývající zřetelnou alternativu. V podmínkách narůstající polarizace slovenské politiky zejména před volbami 1998 bylo tzv. středové postavení SDE (již zmíněná samostatná opoziční politika) spíše slabostí a nevýhodou.

K příčinám rozdílného postavení ČSSD a SDE můžeme dále připočítat větší integrační potenciál ČSSD, která dlouhodobě měla ambici sjednotit celou nekomunistickou levici, zatímco spolupráce SDE s dalšími podobně orientovanými subjekty měla vždy jen podobu koalic (například Společná volba v roce 1994).

Slabší postavení slovenské SDE bylo dáno také přítomností širokospektrálních středových stran (HZDS, SOP), které představovaly pro tuto stranu konkurenci rozhodně více než relevantní nesocialistické strany v České republice ve vztahu k ČSSD. Připomeňme jen skutečnost, že velkou část slovenských levicových voličů dlouhodobě oslovovalo HZDS.

Oba výše uvedené faktory spolu přitom vzájemně souvisejí.

V souvislosti s voličskou podporou obou stran je také třeba poznamenat, že SDE neměla ve své elitě dominantní výraznou osobnost jako ČSSD Miloše Zemana.

Po roce 1998 se problematika vzájemného vztahu a komparace ČSSD a SDE dostává do výrazně odlišné polohy, a to především díky vývoji slovenské levice. Na jedné straně přetrvávalo v zásadě neměnné postavení ČSSD, která jako vládní strana zůstávala významnou silou na české politické scéně. Z pozice vládní strany ČSSD zvítězila ve volbách v roce 2002. Naproti tomu postavení SDE se značně změnilo. Strana se dostala

v letech 1998–2002 do hluboké vnitřní krize. Za její první příčinu můžeme považovat vznik strany SMER, která odčerpala SDE značnou část voličů. Další skutečností bylo složité působení strany v širokospektrální vládní koalici a prohlubování vnitřních rozporů, které vyvrcholily rozštěpením strany (část představitelů nespokojených s politikou předsedy SDE Pavla Koncoše založila krátce před volbami v roce 2002 *Sociálně demokratickou alternativu*). Podstatná pro prohlubování vnitrostranické krize SDE byla souhra všech těchto faktorů. SMER představoval silnější alternativu, SDA měla na jedné straně „atraktivnější“ mediální prezentaci (udržování image reformátorů), na druhé straně se svým intelektualismem, výjimečností a distancí od zbytku levice nemohla úspěšněji prosadit v tomto ideovém prostředí. SDE se tak ve volebních preferencích propadla hluboko pod hranici 5% a volební síla ČSSD a SDE již byla neporovnatelná.

Vnitrostranická krize SDE měla značný vliv na vzájemné vztahy mezi ČSSD a SDE. Na jedné straně spolupráce mezi oběma stranami stále pokračovala a mnozí jejich představitelé ji považovali za dobrou a bezproblémovou²⁸⁴. Na druhé straně před volbami 2002 se zástupci ČSSD nemohli shodnout, kterou ze dvou nástupnických stran SDE podpořit. Předseda české vlády Miloš Zeman vyjádřil podporu SDA, přičemž politiku SDE podrobil značné kritice²⁸⁵. SDA podpořil také Bohuslav Sobotka. Naproti tomu místopředseda ČSSD Zdeněk Škromach podpořil SDE.

Ve volbách 2002 se oba nástupnické subjekty SDE nedostaly do parlamentu a od té doby je jejich význam zanedbatelný. Spolupráce mezi ČSSD a SDE sice formálně přetrvávala (setkání předsedů Vladimíra Špidly a Lubomíra Petráka v roce 2003), byla však již limitována jejich značně odlišným postavením.

Po volbách 2002 propukla i v ČSSD vážná vnitrostranická krize. Podobně jako v případě SDE ji prohlubovalo složité postavení na politické scéně a vnitřní rozpory v otázkách personálních, programových i

²⁸⁴ Osobní rozhovor s organizační tajemnicí RV SDE Eleonorou Fogelovou v roce 2001

²⁸⁵ Pravda 18. 9. 2002, s. 2

strategického směřování. Tato krize se však zastavila nástupem Jiřího Paroubka a v současnosti je ČSSD opět na vzestupu (více v kap. 5.1).

Naproti tomu SDE již nikdy svého předcházejícího postavení nedosáhla, v listopadu 2004 se integrovala s preferenčně několikanásobně silnějším SMERem, a tím úplně zanikla.

Diametrálně odlišný osud ČSSD a SDE v posledních třech letech představuje v konečném důsledku nejzásadnější rozdíl mezi oběma stranami. Příčiny je v tomto případě třeba vidět především v kontextu celkového vývoje obou stranických systémů – již zmiňovaná proměnlivost a nestabilita slovenské politiky, nevyprofilovaná politická scéna, nižší míra institucionalizace politických stran, jejich časté přeskupování apod.

ČSSD zůstává dlouhodobě v pozici jednoho ze dvou hlavních pólů ztělesňujících dominantní konfliktní linii české politiky. Strana má na jedné straně pevné ideové zakotvení (sociálně demokratická orientace mající značnou tradici v české politice a představující relevantní ideový směr v evropské politice), na druhé straně dokáže uskutečňovat pragmatickou politiku s mnoha populistickými rysy a tím upevňovat svou popularitu mezi voliči. ČSSD napomáhají silné osobnosti v jejím čele (především Miloš Zeman v 90. letech a Jiří Paroubek v současné době).

Naproti tomu v SDE se po roce 1998 prohlubovala krize programová i personální, straně neprospívalo složité postavení ve vládní koalici v letech 1998–2002, ve které působila jako slabší partner (analogie k US po roce 2002). Znovu si připomeňme, že ve vztahu k potenciálnímu levicovému voličskému zázemí (na rozdíl od ČSSD v českých zemích) čelila SDE dlouhodobě konkurenci ideově blízkých stran, mnohdy schopných se úspěšněji prosadit (SDK, HZDS, SOP a zejména SMER).

Pro ČSSD i SDE shodně platí, že k jejich oslabování docházelo vždy v souvislosti s vnitřními rozpory. S ohledem na rozdílný osud ČSSD a SDE můžeme připomenout, že tyto rozpory nevedly v případě ČSSD – na rozdíl od SDE – k rozštěpení strany (tato skutečnost je u ČSSD dlouhodobá). V SDE docházelo přímo úměrně s prohlubováním vnitřních rozporů k tomu, že se strana zabývala stále více jen svými problémy. S tím navíc souviselo

již zmíněné (pro stranu) nepříznivé postavení ve vládní koalici a neschopnost provádět zřetelnou a srozumitelnou politiku. Naproti tomu konsolidaci ČSSD napomáhají tři vzájemně spolu související faktory – snaha o překonání vnitřních rozporů, zřetelné strategické směřování dané osobností již zmíněného silného lídra.

Výše uvedené skutečnosti můžeme vnímat jako zásadní pro analýzu příčin vnitrostranické krize a následného zániku SDE. Nebylo by správné vidět jako jednu z příčin krize SDE její komunistický (postkomunistický) původ na straně jedné nebo tzv. sociáldemokratizaci na straně druhé (v porovnání s nekomunistickou identitou ČSSD a komunistickým ideovým profilem KSČM). Že v tomto případě převládají vnější faktory (nebo povaha vnitřních rozporů nezávislá na ideových faktorech), dokládá skutečnost, že SDE byla relevantní formací po celá 90. léta a její krize se prohlubovala až v přímé souvislosti s celkovými proměnami slovenské politiky po roce 1998. Také můžeme v této souvislosti poukázat na odlišné osudy postkomunistických stran v dalších zemích (srov. vývoj a postavení polské SLD a maďarské MSZP zejména v současné době).

6.2 ČSSD – SMER

Strany, které budou předmětem analýzy v této kapitole, představují v současné době hlavní reprezentanty sociálně demokratické politiky v České republice a na Slovensku. Cesta k tomuto stavu však (v případě SMERu) nebyla od počátku jednoznačná. Následující kapitola bude víceméně jakýmsi pokračováním kapitoly předcházející.

Jak již bylo řečeno, vznik SMERu značně souvisel s politickým vývojem a postavením SDE (člen SDE Robert Fico jako zakladatel, přechod značné části voličů). Od svého založení se SMER deklaroval jako strana, která se snažila prosadit některé nové nestandardní postupy a metody práce (symbolizuje to již název). Především odmítla levo-pravé dělení jako nevěcné a překonané. Oproti tomu kladla důraz na řešení konkrétních věcných problémů, které nejsou ani levicové, ani pravicové. Odmítla se

proto jednoznačně ideologicky deklarovat²⁸⁶. Zároveň se prezentovala jako třetí "neutrální" síla v kontextu dominantní konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus. Postupně si SMER vytvořil pozici druhé voličsky nejsilnější politické strany.

Výše uvedené skutečnosti platily především na počátku existence strany. Postupně však sílily tendence po jejím jasnějším ideovém profilu. Proto můžeme zhruba od konce roku 2001 hovořit o procesu „sociáldemokratizace“ tohoto původně ideologicky nevyhraněného subjektu. Na sněmu v prosinci 2001 se SMER přihlásil k tzv. *třetí cestě* a odkazu T. Blaira a G. Schrödera²⁸⁷.

Na sociálně demokratickou orientaci SMERu měl však zásadní vliv především politický vývoj na Slovensku po volbách 2002 (viz kap. 4 a 5.2). Představitelé strany cítili, že by bylo dobré zaplnit prázdné místo po nástupnických stranách SDL, které se nedostaly do parlamentu a zároveň se profilovat jako alternativa k liberálně konzervativní vládní koalici.

Proto následovaly další kroky a prohlášení potvrzující „sociáldemokratické“ trendy ve SMERu. Příkladem může být úsilí o vstup do Socialistické internacionály. V posledních dvou letech již zástupci SMERu zcela otevřeně hovoří o své straně jako o sociální demokracii²⁸⁸. Od druhé poloviny roku 2004 začal SMER také vést rozhovory s představiteli SDL, SDA a SDSS, které vyvrcholily integrací sociálně demokratických sil na Slovensku do jednoho politického subjektu *SMER–sociální demokracie* (SMER–SD). Ten se také snaží o další prohloubení spolupráce s evropskými sociálně demokratickými politickými strukturami.

V kontextu vývoje slovenské politiky v poslední době je sociálně demokratická orientace SMERu celkem logická vzhledem k tomu, že zakládá svou politiku především na ostré kritice ekonomických reforem

²⁸⁶ SMER. *Program. Programové tézy*, www.strana-smer.sk/program/

²⁸⁷ *Tretia cesta – programový dokument na rokovanie II. snemu 16. 12. 2001*, www.strana-smer.sk/program/dokumenty/tretia_cesta.html

²⁸⁸ Např. rozhovor s Robertem Ficem, *Haló noviny...*, s. 1, 11, více též in www.strana-smer.sk

uskutečňovaných vládou Mikuláše Dzurindy (odpovídá tak již zmíněnému upevňování pravo-levé, socioekonomické, konfliktní linie).

Dalším znakem (podstatným z hlediska tématu naší práce) sociálně demokratické orientace SMERu je navázání spolupráce s ČSSD jako politickým partnerem s kompatibilní ideovou orientací v České republice. Tyto kontakty se rozvíjejí především v poslední době a víceméně představují období spolupráce mezi ČSSD a SDE v 90. letech. V průběhu roku 2005 se několikrát setkali čelní politici obou stran (Jiří Paroubek, Zdeněk Škromach, Robert Fico). Ve společném prohlášení ČSSD a SMERu z října 2005 se uvádí, že obě strany chtějí realizovat sociálně demokratickou politiku, odmítají neoliberální pravicové přístupy a deklarují svůj zájem prohlubovat spolupráci před volbami ²⁸⁹. Další skutečností jsou setkání Roberta Fica s bývalým předsedou ČSSD Milošem Zemanem. Ten vyjadřuje svou podporu Ficovi a přání, aby se po příštích volbách stal slovenským premiérem ²⁹⁰. Robert Fico byl hostem posledního sjezdu ČSSD na jaře 2005, kde v reakci na politiku Dzurindovy vlády uvedl, že sociální demokraté by měli provádět sociálně citlivé reformy v intencích *evropského sociálního modelu* ²⁹¹. Jiří Paroubek byl hostem posledního sněmu SMERu (prosinec 2005). Podle něj je SMER (ve srovnání s SDE a SDSS) zatím nejnadějnějším projektem silné středo-levé strany na Slovensku ²⁹².

Pro obě strany je charakteristické v zásadě shodné postavení na politické scéně. ČSSD i SMER jsou dnes jedinými reprezentanty sociálně demokratické politiky v České republice a na Slovensku. Jejich postavení je určováno dlouhodobou dominancí pravo-levé konfliktní linie v České republice a jejím upevňováním na Slovensku po volbách 2002. Shodné rysy

²⁸⁹ www.socdem.cz/vismo/dokumenty2.asp?u=422010&id_org=422010&id=566150&p1=0&p2=&p3=

²⁹⁰ Např. společná tisková konference R. Fica a M. Zemana v červnu 2005

²⁹¹ Protokol XXXII. sjezdu ČSSD, s. 20, 21

²⁹² *Za hlubší evropskou integraci. Rozhovor s premiérem Jiřím Paroubkem o cestách*, Trend 5–6/2005, s. 17

mezi ČSSD a SMERem je tak třeba vnímat v kontextu přibližování charakteru české a slovenské politiky v poslední době ve srovnání s 90. lety (viz též dále a kap. 5.2 nebo 6.3).

Obě strany se profilují na shodných programových tématech. K nim patří zejména sociální politika a provádění sociálně únosných ekonomických reforem při zachování *sociálního státu*²⁹³. ČSSD i SMER kritizují pravicové ekonomické reformy současné slovenské vlády a chystané obdobné záměry tzv. Modré šance v podání ODS. Oba subjekty silně zdůrazňují problém ekonomické kriminality a korupce. Příkladem může být tzv. akce Čisté ruce, kterou chtěla prosazovat vláda Miloše Zeman po svém nástupu v roce 1998 nebo skutečnost, že Robert Fico zakládá svou politiku mj. na důrazném poukazování na problém korupce v současné době. Dalším shodným programovým rysem mezi oběma stranami je to, že přikládají velkou důležitost vzdělání. Připomeňme si, že vize politiky ČSSD byla shrnuta pod heslem *Společnost vzdělání, spoluúčasti a solidarity*²⁹⁴. Robert Fico se na svých setkáních s občany mj. často dotýkal problematiky slovenských vysokoškolských studentů studujících v cizině (především v České republice), kteří se po skončení studií většinou nevracejí na Slovensko²⁹⁵. Je to příznačné proto, že jistá míra odlivu inteligence ze Slovenska zejména v posledních letech není jinak slovenskými politiky příliš reflektována. ČSSD i SMER také kladou ve své politice důraz na bezplatné vzdělání.

ČSSD i SMER se vyznačují poměrně vysokou voličskou podporou, která je v případě ČSSD dána především již uvedenými skutečnostmi (viz kap. 5.1 a 6.1), v případě SMERu pak mj. to, že jako opoziční strana disponuje

²⁹³ Srov. např. Škromach Z.: *Rozvoj moderního sociálního státu. Poznámky adresované delegátům XXXII. sjezdu ČSSD. březen 2005 a Návrat k lidskej dôstojnosti. Prvé kroky k realizácii sociálneho státu. Schválený dokument výročného snemu*, www.strana-smer.sk/strana/snemy/2005-12/clanok.html?id=1406

²⁹⁴ *Volební program České strany sociálně demokratické „Lidskost proti sobectví“*, s. 2–4

²⁹⁵ Osobní účast na několika setkáních Roberta Fica se studenty a občany v Nitře v letech 2000 a 2001 ad.

protestním potenciálem, což je zvlášť podstatné v kontextu bolestivého dopadu reforem uskutečňovaných současnou slovenskou vládou.

Pro obě strany je charakteristické, že jejich úspěch je vázán na silné osobnosti v čele, které také těmto stranám dávají zřetelné strategické směřování. Tak tomu bylo v ČSSD v případě Miloše Zemana v 90. letech, podobně významná je i role Jiřího Paroubka v současnosti. Pokud jde o SMER, zde je určující to, že hlavní „tón“ udává v politice této strany její předseda *Robert Fico*. Vzhledem k míře jeho dominance ve stranické elitě bývá někdy SMER označována za stranu „jednoho muže“. V případě všech tří zmiňovaných osobností patří k jejich přednostem výrazné vystupování, schopnost srozumitelně a výstižně formulovat myšlenky a poukázat na problémy, intelektuální potenciál, ale také pragmatismus nebo jistá míra populismu vedená snahou oslovit voliče.

Úspěšné etablování ČSSD a SMERu na politické scéně je dáno na jedné straně jejich jistým ideovým zakotvením, na druhé straně pak prováděním takové politiky, která může být zárukou dosažení politického úspěchu. V určitých vrstvách voličů dlouhodobě nachází ohlas politika zohledňující sociální otázky (problémy s poplatky ve školství, zdravotnictví, otázka deregulace nájemného). Také další témata, se kterými obě strany pracují (ekonomická kriminalita, vymahatelnost práva) přispívají k jisté míře úspěchu vzhledem k tomu, že se jedná o velmi významné a citlivé problémy společenského života.

ČSSD i SMERu také napomáhá jejich poměrně vysoký integrační potenciál. Obě strany víceméně shodně prosazují politiku integrace nekomunistické levice (v tom se liší například od SDE, která v této politice příliš úspěšná nebyla). Připomeňme si, že ČSSD postupně integrovala do svých řad členy reformně komunistického klubu Obroda, některé členy malých středových stran a KSČM. SMER dokázal úspěšně „pohltnout“ malé levicové a středové strany (Stred, SOP, SDE, SDSS, SDA).

V kontextu celkového charakteru české a slovenské politiky je třeba poznamenat, že vedle upevňování spolupráce ČSSD a SMERu dochází i k prohlubování kontaktů českých a slovenských nesocialistických stran (viz

kap. 6.3). Vzhledem ke stále více shodným rysům v politickém vývoji obou republik (ve srovnání s 90. léty) a přetrvávající geografické, kulturní či jazykové blízkosti se tak čím dál zřetelněji setkáváme s fenoménem vzájemného ovlivňování české a slovenské politiky, který je zvláště zajímavý v situaci, kdy v českých zemích a na Slovensku jsou u moci vlády s opačnou politickou orientací. V poslední době jsme svědky toho, že zástupci stran ČSSD, SMER, ODS a SDKU vzájemně reagují na svá vyjádření. Příkladem může být návštěva českého premiéra Jiřího Paroubka na Slovensku v červnu 2005. Součástí jeho programu bylo i setkání s lídrem SMERu Robertem Ficem a následné společné vystoupení obou politiků na tiskové konferenci. Na ní Paroubek a Fico kritizovali ekonomické přístupy pravicové slovenské vlády. To se následně stalo předmětem kritiky slovenského premiéra a předsedy SDKU Mikuláše Dzurindy ²⁹⁶. Představitelé ODS chválí politiku Dzurindova kabinetu a považují ji za vzor hodný následování ²⁹⁷. Naproti tomu politici ČSSD vyjadřují přání, aby se na Slovensku spíše uplatňovala politika SMERu ²⁹⁸ (další příklady uvedeny v kap. 6.3).

Na těchto skutečnostech můžeme vidět postupné oslabování divergentního charakteru politického vývoje mezi oběma republikami v 90. letech, které se projevuje tím, že v obou republikách se na politické scéně zvyšuje vliv vzájemně ideově kompatibilních politických stran, které se profilují především na ekonomických a sociálních tématech.

Mezi ČSSD a SMERem však existuje celá řada rozdílů. Jsou dány již okolnostmi vzniku obou stran, kdy ČSSD se ustavila jako strana sociálně demokratické orientace, zatímco SMER se k této orientaci propracoval postupně (viz výše). V této souvislosti přetrvávají stále otazníky nad tím,

²⁹⁶ *Dzurinda: Fico dehonestuje Slovensko*, www.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A050607_190627_sk_domace_p02

²⁹⁷ Např. vystoupení předsedy ODS Mirka Topolánka na výroční konferenci SDKU v listopadu 2005, www.sdkuonline.sk/vk_topolanek.php3

²⁹⁸ Viz např. již zmíněné společné prohlášení ČSSD a SMERu z října 2005, www.socdem.cz/vismo/dokumenty2.asp?u=22010id_org=422010&id=566150&p1=0&p2=&p3

zda je ideové směřování SMERu výrazem hlubšího přesvědčení jeho členů, nebo spíše povrchní a pragmatickou záležitostí. Tzv. sociáldemokratizaci prosazovali ve straně především bývalí členové SDE nebo SDSS (Robert Fico, Boris Zala). Ještě přinejmenším do roku 2002 existovala reálně i možnost liberální orientace SMERu. Tuto skutečnost můžeme však v podmínkách slovenské politiky vnímat v kontextu krátkodobého úspěchu ideově nevyhraněných subjektů založených na „marketingovém“ základě. Připomeňme si, že SMER vznikl za podobných okolností jako liberální ANO (více v kap. 5.4). Ne všichni členové SMERu podporovali sociálně demokratickou orientaci strany. Například na sněmu v roce 2003 prohlásil jeden delegát, že se o této otázce nevedla hlubší diskuse v členské základně. Dále bývají (zejména v žurnalistických kruzích) připomínány majetkové poměry některých představitelů strany, které nemusejí příliš korespondovat se sociálními aspekty sociálně demokratické politiky.

Samostatnou kapitolou je určitý *národní rozměr* v politice SMERu, který je ve značném protikladu k převážně internacionálnímu charakteru sociální demokracie (včetně samotné ČSSD). SMER ve své politice klade důraz na vlastenectví²⁹⁹. Dále můžeme v této souvislosti zmínit skutečnost, že mezi představiteli strany jsou mnozí národně orientovaní politici, například Dušan Čaplovič (který hojně publikuje v národně orientovaných periodikách) nebo Boris Zala (bývalý představitel národně orientovaného křídla SDSS). SMER také spolupracuje s národními stranami. Jednu z nich – HZD, které je spolu se SNS členem uskupení Konfederace národních sil Slovenska – označil Fico dokonce za strategického partnera SMERu³⁰⁰. Strana také spolupracuje se SNS (například četné regionální koalice pro poslední volby do VÚC). Na dokreslení této problematiky můžeme uvést i pohledy z opačné strany. SNS v poslední době často označuje SMER za

²⁹⁹ Např. *Učme deti vzťahu k vlastnej štátnosti*, www.strana-smer.sk/tlac_odd/oznamenia/clanok.html?id=1185

³⁰⁰ *Fico: HZD je náš strategický partner*, www.hzd.sk/phprs/view.php?cislocianku=2005121201

stranu, se kterou by chtěla více spolupracovat, například i na úrovni vládní koalice ³⁰¹.

Také v politice ČSSD se zejména na počátku 90. let objevovaly určité rysy politiky obhajoby národních zájmů (zejména v otázce česko-německých vztahů). Jinak je ale programová linie ČSSD v poměrně zřetelném protikladu k politice národně orientovaných formací. Strana například na počátku 90. let vystupovala jednoznačně za společný čl. stát a dlouho se nemohla smířit s vytvořením samostatné České a Slovenské republiky ³⁰². Dále je zajímavé, že v tzv. bohumínském usnesení přijatém na sjezdu ČSSD v roce 1995 byla mezi stranami, se kterými odmítala ČSSD spolupracovat, uvedena i Moravská národní strana (MNS) ³⁰³. Zejména se však ideový protiklad české sociální demokracie a stran prosazujících programovou agendu obhajoby národních zájmů projevuje v poslední době polemikami mezi ČSSD a ODS v otázce postojů k EU a evropské integraci.

V České republice tak ve srovnání se Slovenskem existuje zřetelnější ideový protiklad mezi sociální demokracií a stranami hájícími národní zájmy. Tato skutečnost vyplývá ze složitější struktury konfliktních linií na Slovensku, jejich vzájemného křížení, kdy tzv. národní otázka měla vliv i na formování politiky sociální demokracie. Naproti tomu se v protikladu k národně orientované politice profilovaly na Slovensku mnohé pravicové strany (deklarace tzv. proevropské orientace v kontextu konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus, viz též kap. 6.3).

Zřetelné rozdíly mezi ČSSD a SMERem jsou v míře jejich institucionalizace. ČSSD působí na politické scéně nepřetržitě od roku 1989 a v podmínkách postupné stabilizace vzorců mezistranické soutěže. SMER představuje spíše slabě institucionalizovanou stranu působící na politické scéně ne příliš dlouho (6 let). Z toho vyplývá její mělká zakořeněnost, navíc v podmínkách proměnlivého politického prostředí

³⁰¹ Např. *SNS chce vo voľbách eliminovať vplyv SMK*, www.sns.sk/vyhlasenie.php?id=1

³⁰² Např. Zeman M., Bauer J.: *Zpověď bývalého prognostika*, Praha, nedat., s. 65

³⁰³ Protokol XXVII. sjezdu ČSSD, s. 169, 170

zvětšujících riziko, že její současné postavení nemusí být dlouhodobé (připomeňme si v této osudy SOP a ANO). SMER se také od počátku své existence vyznačoval slabou členskou základnou (asi 7 tisíc členů) a jeho politika je (jak již bylo řečeno výše) značně personifikována přes osobu předsedy Roberta Fica.

K jistému posunu, pokud jde o míru institucionalizace, došlo po integraci SMERu s dalšími levicovými subjekty. Jeho členská základna se podstatně rozšířila zejména díky silným organizacím SDC (dnes SMER uvádí asi 16 tisíc členů, tj. zhruba stejně jako ČSSD v České republice s dvakrát větším počtem obyvatel). Postavení SMERu upevnilo také jeho sociálně demokratické ideové a s tím související mezinárodní ukotvení nebo přetrvávající vysoké volební preference.

Přes skutečnost, že SMER vznikl za podobných okolností jako již zmíněné „výťahové“ strany (SOP, ANO), tak nemusí být jeho osud stejný. V tomto směru si znovu připomeňme, že výhodou jak ČSSD, tak SMERu je zřetelná vazba na určitý relevantní ideový proud, přičemž tato skutečnost je významnější (v případě slovenského SMERu) v podmínkách upevňování pravo-levé konfliktní linie a dominance jedné strany v levicové (nekomunistické) části politického spektra.

S tím souvisí i perspektiva obou subjektů a vývoj jejich vzájemných vztahů. Dá se očekávat, že spolupráce mezi ČSSD a SMERem se bude prohlubovat s vědomím přibližování charakteru české a slovenské politiky a s ohledem na jasné zadefinování politických aktérů a vymezení politických protivníků (zejména ČSSD a SMER na straně jedné a ODS a SDKU na straně druhé, též kap. 6.3). Pokud jde o hlubší ideový smysl vzájemné spolupráce (důležitá je v tomto směru i vnější symbolika), pak dominantní bude v tomto směru myšlenka zachování sociálního státu v protikladu ke snahám o jeho demontáž a realizaci radikálních ekonomických reforem po vzoru politiky současné slovenské vlády. Tato skutečnost je přitom významná i v celoevropském kontextu (viz např. setkání Jiřího Paroubka s Gerhardem Schröderem před posledními volbami v Německu).

6.3 ODS – SDKU

Dlouhodobě nejsilnější česká nesocialistická formace ODS považovala na počátku 90. let za své politické partnery na Slovensku strany občanské pravice ODU-VPN, Demokratickou stranu a slovenskou ODS³⁰⁴. Tyto subjekty spojovala stejná ideová orientace a shodná programová témata. Jednalo se o nekonfesijní občanské strany, které usilovaly o zachování společného česko-slovenského státu a prosazovaly radikální koncepci ekonomické reformy s minimálními zásahy státu do ekonomiky. V letech 1991 a 1992 měly strany tohoto typu jakožto významné články vládních koalic poměrně silné zastoupení v českých zemích i na Slovensku.

Po volbách 1992 však spolupráci mezi českou ODS a slovenským občanským táborem silně determinovalo zcela odlišné postavení těchto subjektů v obou republikách. Zatímco v českých zemích se ODS v roce 1992 stala vítězem voleb, na Slovensku se ODU-VPN a koalice ODS–DS ani nedostaly do parlamentu. Následovalo jejich složité přeskupování, které vyvrcholilo integrací všech složek slovenské občanské pravice do jednoho subjektu *Demokratické strany* (DS). Tento integrační proces však nevedl k výraznějšímu posilování pozic občanského tábora na slovenské politické scéně. I když Demokratickou stranu stále považovali zástupci ODS za svého ideového partnera na Slovensku³⁰⁵, dlouhodobou a trvalou kooperaci obou subjektů limitovalo jejich zcela odlišné postavení a z toho vyplývající rozdíly v politických prioritách a cílech. Zatímco ODS představuje na české politické scéně silnou a relevantní formaci, slovenská DS byla dlouhodobě slabá a dnes je již zcela marginální.

V 90. letech byl výrazně limitujícím faktorem prohlubování spolupráce českých a slovenských nesocialistických politických subjektů značně divergentní politický vývoj v obou republikách (viz kap. 5.2). Situace se

³⁰⁴ Více např. in Klaus V.: *Proč jsem konzervativcem...*, s. 37

³⁰⁵ Zástupci DS byli například v 90. letech zvaní na kongresy ODS, též např. vystoupení předsedy Mladých konzervativců Davida Rýce na ideové konferenci ODS v roce 1999, *Ideová konference ODS. „Co dělat se zemí, kde se již dlouho nevládne“*. Praha 29.–30. května 1999. Sborník.

v tomto směru změnila po volbách 2002. V českých zemích i na Slovensku došlo k posílení pravo-levé konfliktní linie. V ČR vstoupily slabší nesocialistické strany KDU-ČSL a US do vlády se silnější levicovou ČSSD. ODS se tak stala v opozici jedinou relevantní pravicovou alternativou na české politické scéně. Na Slovensku došlo oproti volebnímu období 1998–2002 k vytvoření programově konzistentní vládní koalice postavené na nesocialistickém liberálně konzervativním základě. V roce 2002 se SDKU na základě volebních výsledků stala na Slovensku nejsilnější nesocialistickou formací. Vytvořil se tím významný předpoklad pro to, aby se vývoj stranického systému v obou republikách (zejména co se týče nesocialistické části politického spektra) začal vyvíjet podobně.

V září 2002 se uskutečnila v Praze konference středo-pravicových stran ze států střední a východní Evropy *Center Right*, na které se společně zúčastnili zástupci české ODS a slovenské SDKU.

Cesta k upevnování vzájemné spolupráce těchto dvou stran však nebyla jednoznačná. Na prvním kongresu SDKU v listopadu 2000 byli jako hosté přítomni zástupci KDU-ČSL (Jan Kasal) a Unie svobody (Karel Kühnl)³⁰⁶, pozvána byla i ODS. SDKU spojovala s KDU-ČSL a US orientace na členství v Evropské lidové straně, a také shodná programová identita (křesťansko-liberální) SDKU a tehdejší Čtyřkoalice. Jistá míra kooperace mezi SDKU a KDU-ČSL přetrvává do současnosti.

Postupně se však začala rozvíjet především spolupráce mezi SDKU a ODS, která se zejména v poslední době značně prohlubuje. Vedoucí představitelé obou stran si čím dál více uvědomují, že politické priority a cíle ODS a SDKU jsou velmi podobné. Předseda ODS Mirek Topolánek vystoupil na výroční konferenci SDKU 17. listopadu 2005, kde označil SDKU za přirozeného ideového spojence ODS a chválil program ekonomických reforem uskutečňovaný Dzurindovou vládou³⁰⁷. Mikuláš Dzurinda byl hostem posledních dvou kongresů ODS (2004, 2005). Na nich vyzdvihoval politické přístupy liberálně konzervativních stran na

³⁰⁶ SME 18. 11. 2000, s. 2

³⁰⁷ www.sdkuonline.sk/vk_topolanek.php3

Slovensku i v dalších evropských zemích (prosazování rovné daně, efektivního sociálního systému atd.) a kritizoval programové recepty socialistů³⁰⁸.

Spolupráce mezi oběma stranami se projevuje také společnou účastí odborníků z některých resortů na přípravě stranických programových dokumentů v příslušné oblasti. Například na politice ODS v oblasti zdravotnictví se podíleli slovenští experti spolupracující s ministrem Rudolfem Zajacem.

Na prohlubování spolupráce a sblížování ideového profilu ODS a SDKU mají značný vliv celkové vývojové trendy ve formování českého a slovenského stranického systému v poslední době. Týká se to především již zmíněného upevnování pravo-levé konfliktní linie v obou zemích. Obě strany vycházejí z velmi podobných ideových východisek a prosazují podobná programová témata³⁰⁹. V konkrétní rovině je spojuje podpora programu *radikálních ekonomických reforem* (prosazování rovné daně, liberalizace trhu, privatizace bývalých státních monopolů, částečné privatizace sociálního a zdravotního zabezpečení, finanční spoluúčast občana v oblasti zdravotnictví a školství, odpor vůči zadlužování státu), které provádí současná slovenská vláda. Tuto politiku považuje v českých zemích v současné době opoziční ODS za svůj vzor hodný následování³¹⁰. ODS slibuje, že v případě vstupu do vlády po příštích volbách bude uskutečňovat obdobnou politiku, která je ve značném protikladu k politice současné vládní ČSSD v ČR a opozičního SMERu na Slovensku.

Připomeňme si znovu, že dvojice stran ODS a SDKU představuje v současné době jasný protipól socialistickým stranám ČSSD a SMERu. Upevnování spolupráce mezi těmito subjekty je třeba vnímat v kontextu značného vzájemného ovlivňování české a slovenské politiky, které nabývá

³⁰⁸ Např. Mikuláš Dzurinda na Kongrese ODS, Modré správy. Pravidelný tematický, diskusní a informační bulletin členov a sympatizantov SDKÚ 4/2004, s. 2

³⁰⁹ Více srov. např. ODS. *Svoboda a prosperita* nebo *Volební desatero. ODS 2002. Vstříc novému osudu a Volební manifest SDKÚ. Volby 2002*

³¹⁰ Např. již zmíněný projev předsedy ODS Mirka Topolánka na konferenci SDKU

na významu přímo úměrně s oslabováním divergentního vývoje obou stranických systémů (též kap. 6.2). České a slovenské liberálně konzervativní subjekty mají také stále větší vůli pomáhat svým spřízněným stranám ve druhé republice, což bylo dříve spíše záležitostí hlavně sociální demokracie (viz kap. 6.1). Například předseda SDKU Mikuláš Dzurinda na posledním kongresu ODS připustil možnost, že se zapojí do předvolební kampaně v České republice před volbami v roce 2006 na straně ODS ³¹¹. Obě strany tak charakterizuje v zásadě shodná politická orientace, podpora stejných programových témat a podobné zájmy.

Dalším společným rysem ODS a SDKU je na jedné straně jistá míra ideového zakotvení, na druhé straně pak značně pragmatický přístup k politice, který je veden snahou o dosažení maximálních zisků a úspěchů (ve volbách, při prosazování konkrétních záměrů), často i za cenu značných ústupků nebo odklonu od vytyčených zásad (v tomto směru platí do jisté míry to samé, co o ČSSD a SMERu). ODS bývá například vytýkáno, že v 90. letech nedostatečně prosazovala mnohé hlubší reformy, což je dávano do protikladu k její vyhraněné pravicové rétorice ³¹². Předseda SDKU Mikuláš Dzurinda bývá zase svými politickými oponenty označován za pragmatického politika bez pevnějších zásad ³¹³. V poslední době může být příkladem jistého přizpůsobování politického kursu náladám části voličů to, že si zástupci obou stran uvědomují nepříznivé sociální dopady pravicových ekonomických reforem na určité skupiny obyvatel a shodně

³¹¹ SME 28. 11. 2005, s. 1

³¹² Na kritice ODS z „pravých“ pozic postavila svou politiku například ODA, např. vystoupení Michaela Žantovského na semináři *Aktuální politické problémy* pořádaném Ústavem politologie FF UK Praha v prosinci 1997, zachyceno na základě mých poznámek.

³¹³ Na zdůrazňování hodnot proti účelovému pragmatismu postavilo svou politiku KDĽ, a to i ve sporu s pozdějšími představiteli SDKU, např. rozhovor s Františkem Mikloškem, *Dominofórum* 33/2002, s. 6, 7

slibují, že budou věnovat více pozornosti jejich sociálním aspektům a s tím souvisejícím korekturám ³¹⁴.

ODS a SDKU se snaží výrazně prezentovat své úspěchy v politice. Z dlouhodobého hlediska je pro ně charakteristické úsilí o integraci pravice. Obě strany se víceméně shodně považovaly a považují za hlavní reprezentanty nesocialistické politiky v ČR a SR a z tohoto hlediska vystupují vůči menším ideově blízkým politickým partnerům ³¹⁵. Nedá se však jednoznačně říci, zda tyto snahy byly úspěšné. Obě strany „pohltily“ spíše marginální politické subjekty (integrace ODS a KDS v roce 1995, chystaná integrace SDKU a DS), zatímco významnější strany návrhy politiků ODS a SDKU na integraci nesocialistických sil většinou nevyslyšely (ODA, KDH).

Obě formace naproti tomu prošly za dobu své existence diferenciačními procesy. Z ODS se odštěpila *Unie svobody* (US), odštěpením z SDKU vzniklo *Svobodné fórum* (SF). V obou případech byl přítom rozchod části představitelů s vlastní stranou zdůvodňován snahami uplatňovat slušnější a transparentnější politický styl ³¹⁶. Pro US i SF je charakteristické, že zatímco původní strany ODS a SDKU zůstaly relevantními subjekty na politické scéně (o této problematice v kap. 5.2), nově vzniklé US a SF mají velmi slabé postavení (preferencie obou stran se dlouhodobě pohybují pod hranicí 5%). Stabilizaci ODS a SDKU shodně napomáhají již zmíněné důvody (na jedné straně jistá míra ideového zakotvení, na druhé straně pragmatický přístup k politice). US a SF naproti tomu charakterizuje politická nezakotvenost, která se projevuje rozporem mezi deklarovanou pravicovou orientací a značnou závislostí na levicových stranách, v obou

³¹⁴ Např. *Česká pravica nastavuje voličom ľudskú tvár*, SME 28. 11. 2005, s. 13 nebo *Reformy sa budú pred vollbami korigovať, vyhlásil Dzurinda*, www.sdkuonline.sk/index.php3?q_kategoria=4&q_id=1757&q_day=0&q_month=0&q_year=0

³¹⁵ Např. *ODS navrhuje integraci pravice...*, Právo 1. 7. 1996, s. 1, *Generálna línia SDKU z 24. novembra 2002*, www.sdkuonline.sk/gen_linia.php3?linia=1

³¹⁶ Srov. volební heslo US pro volby 1998 *Normální je nelhat, více in Volební program. Nová volba. Unie svobody a příčiny založení Svobodného fóra, Založenie SF*, www.slobodneforum.sk/zoznam.html?cast=13-3981&

případech politicky mnohem silnějších (koalice US s ČSSD po volbách 2002, jistá míra spřízněnosti SF a SMERu daná současným postavením obou stran v opozici a jejich kritikou vládní koalice).

Politickým úspěchům ODS i SDKU napomáhaly výrazné a mobilizační kampaně a setkávání čelných politiků obou stran s občany, a to před volbami i mimo volební kampaň. V případě ODS můžeme tomto směru připomenout pravidelné mítinky jejího bývalého předsedy Václava Klause (například v pražském Edenu v 90. letech) nebo tzv. *mobilizační kampaň* ODS v roce 1998. Pro SDKU jsou charakteristické především cyklistické akce po Slovensku uskutečňované jejím předsedou Mikulášem Dzurindou (na této formě založila svou kampaň již SDK před volbami 1998). Z poslední doby můžeme připomenout například akci SDKU *Modré léto* v letních měsících roku 2005.

I přes křesťansko-demokratickou orientaci SDKU nejsou obě strany – na rozdíl od vyhraněných křesťansko-demokratických stran KDU-ČSL a KDH – v zásadním ideovém protikladu k sekularizovanému liberalismu, nejsou proto aktéry sporů v kontextu konfliktní linie stát–církvev (otázka potratů, legalizace sňatků osob stejného pohlaví atd.). Obě strany se tak profilují především na již zmíněných ekonomických tématech, a to v protikladu ke stranám sociálně demokratickým.

Součástí mobilizačního potenciálu ODS i SDKU v zápase s levicí je antikomunistická rétorika. ODS takřka po celá 90. léta „strašila“ návratem socialismu a politických poměrů z období před listopadem 1989 v případě převzetí moci ČSSD. Asi nejvýraznějším příkladem této skutečnosti je již zmíněná tzv. *mobilizační kampaň* před volbami v roce 1998. Antikomunismus ODS se projevuje dlouhodobě a je charakteristický pro politiku této strany i v současnosti, kdy ODS poukazuje zejména na údajnou prohlubující se spolupráci mezi ČSSD a KSČM³¹⁷.

Velmi podobnou rétoriku dnes používá SDKU proti sociálně demokratickému SMERu. Také v tomto případě se snaží zástupci SDKU

³¹⁷ *Usnesení V XI. Kongresu ODS*, www.ods.cz/akce/kongresy/16.kongres/stranka.php?page=150

dokazovat, že sociální demokraté (SMER) spolupracují s komunistickou stranou (KSS) ³¹⁸. Na posledním kongresu ODS uvedl Mikuláš Dzurinda mj., že socialisté obecně v zájmu dosažení svých politických cílů spolupracují s komunisty ³¹⁹. A v reakci na poslední sněm SMERu Dzurinda prohlásil, že programové recepty SMERu jsou návratem k socialismu ³²⁰.

Mezi ODS a SDKU je však i celá řada odlišností. Vztahují se především k jejich působení v rozdílných politických prostředích. ODS byla od počátku své existence pravicovou stranou s konzistentní liberálně konzervativní programovou orientací. V tomto směru byla vždy jasně ideově protikladná k sociálně demokratické a postkomunistické levici. Tuto skutečnost je třeba chápat v kontextu dominance socioekonomické a většího významu s ní korelující antikomunistické konfliktní linie v české politice, na kterých se ODS jako jeden z jejích hlavních aktérů profilovala.

Naproti tomu SDKU vznikla na půdě širokospektrální formace SDK, která byla ve druhé polovině 90. let jedním z hlavních aktérů dominantní slovenské konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus. Na této linii se (i přes její ústupovou fázi) profilovala také SDKU po svém vzniku v roce 2000. Dominance konfliktu mečiarismus–antimečiarismus přispívala ke zmírňování rozporů mezi pravíci a levíci a s tím souvisejícího protikladu postkomunismu a antikomunismu. Proto byla SDKU přinejmenším do roku 2002 méně vyhraněná na ose pravice–levice ve srovnání s ODS (též níže). Připomeňme si, že politici SDKU (rozuměj bývalí členové KDĽ, DU a SDK) neměli v 90. letech, tj. v době, kdy ODS „mobilizovala“ proti ČSSD, problém spolupracovat s postkomunistickou levicí (SĽĽ). Prioritou strany byl v kontextu příslušné struktury konfliktních linií na Slovensku politický zápas s jinými typy subjektů než sociálně demokratickými ³²¹. Teprve

³¹⁸ Např. vystoupení Mikuláše Dzurindy na mimořádné schůzi NR SR (28. 6. 2005), na které se projednával návrh SMERu na vyslovení nedůvěry vládě, www.sdkuonline.sk/index.php3q_kategoria=1&q_id=1752

³¹⁹ www.ods.cz/akce/kongresy/16.kongres/projev.php?id=467&page=143

³²⁰ *SDKÚ: SMER chce socializmus*, www.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A051205_114846_sk_domace_p02

³²¹ *Volebný manifest SDKÚ. Voľby 2002*, s. 3

v souvislosti s upevňováním socioekonomické konfliktní linie dochází k programovému vyhraňování SDKU jako liberálně konzervativní strany ideově protikladné k sociální demokracii.

Vzhledem k tomu, že SDKU založili členové SDK působící předtím ve více mateřských stranách (KDH, DU) této koalice, kteří navíc byli s ideou SDK nejvíce spjati (snahy o přeměnu SDK v jednu stranu), vyznačovala se i v roce 2000 vzniklá SDKU méně jednoznačným ideovým profilem, kdy její ideové spektrum sahalo od konzervativců a křesťanských demokratů (bývalí členové KDH a DS) až po sociální liberály a sociální demokraty, často bývalé komunisty (bývalí členové DU a SDSS). V tomto směru nebyla SDKU až do roku 2002 tak ideově vyhraněná jako ODS a v nemalé míře převzala některé rysy SDK.

Rozdíly mezi oběma stranami najdeme v jejich ideových kořenech. ODS se od svého vzniku profilovala jako pravicově orientovaná liberálně konzervativní strana, zatímco SDKU vznikla integrací liberálně centristické DU a liberálnějšího křídla křesťansko-demokratického KDH. ODS můžeme jednoznačně považovat za sekularizovanou liberálně konzervativní formaci, SDKU pak za křesťansko-demokratickou stranu se složenou identitou (liberální, konzervativní a křesťansko-demokratická složka). Dokreslují to i názvy obou stran. Tyto skutečnosti můžeme vnímat i v kontextu sekularizovaného českého prostředí na straně jedné (etablování sekularizované konzervativní formace na úkor křesťansko-demokratické strany) a hlubšího významu křesťanství na Slovensku na straně druhé (přihlášení se ke křesťanství u víceméně všech slovenských nelevicových stran).

Rozdíly mezi ODS a SDKU jsou v míře jejich institucionalizace. Slabší institucionalizace SDKU ve srovnání s ODS zapadá do celkového charakteru slovenského politického prostředí vyznačujícího se nízkou stabilitou vzorců mezistranické soutěže, mělkou zakotveností stran a jejich slabou organizací. ODS se vyznačuje větší členskou základnou (asi 20 tisíc členů), svým charakterem představuje typ subjektu, pro který se v literatuře

používá označení *strana voličů*³²². SDKU se počtem členů (asi 7 tisíc) blíží elitní straně.

Zřetelné rozdíly mezi oběma stranami jsou pak v jejich volebních preferencích a volebních výsledcích. Slabší postavení SDKU ve srovnání s ODS souvisí s nižší mírou její zakotvenosti a systémovou rolí na politické scéně. ODS je v české politice dlouhodobě v pozici hlavního pólu, což se o SDKU říci nedá, a to i přes upevňování pravo-levé konfliktní linie. Nesocialistická část slovenské politické scény je daleko více fragmentovaná. V českých zemích je v posledních letech ODS dominantní nesocialistickou stranou, přičemž možnosti KDU-ČSL jsou v sekularizovaném českém prostředí dlouhodobě omezené. Naproti tomu na Slovensku čelí SDKU významné konkurenci v podobě KDĽ, SMK nebo ANO. Sociologické výzkumy dokazují, že zejména SDKU a KDĽ se orientují na podobně orientované voliče, což vytváří předpoklad vzájemného přelévání³²³.

Mezi ODS a SDKU je několik významných rozdílů v programových otázkách. Především se to týká postojů k Evropské unii. Zatímco ODS se profiluje jako strana, která má výhrady k některým aspektům evropské integrace a klade větší důraz na politiku obhajoby národních zájmů³²⁴ (odmítá např. ratifikaci vypracovaného návrhu Smlouvy o Ústavě pro Evropu). SDKU se naproti tomu profiluje jako strana, která se víceméně bezvýhradně ztotožňuje s procesem evropské integrace a mj. podporuje další prohlubování evropského integračního procesu³²⁵. Tuto skutečnost je třeba vidět jako jistý důsledek předcházejících konfliktů ve slovenské politice, kdy SDKU jako nástupce SDK se ve sporu s Vladimírem Mečiarom profilovala jako strana deklarující se jako *proevropská*.

³²² Novák M.: *Systémy...*, s. 34

³²³ Podobnost dokládá např. to, že mezi voliči SDKU a KDĽ existuje vysoká míra vzájemné vazby důvěry, Bútorová Z., Gyarfášová O.: *Slovensko na prahu volebného roku*, www.ivo.sk/vyskum_slovensko2005.pdf

³²⁴ *Volební desatero...*, s. 14, 15

³²⁵ *Volebný manifest SDKÚ...*, s. 5

Výše uvedené odstavce potvrzují, že řada rozdílů mezi ODS a SDKU je dána především celkově rozdílným charakterem české a slovenské politiky. V tomto směru můžeme ve vývoji SDKU (a jejího vztahu k ODS) vymezit v zásadě tři období. V prvním se politici SDKU ještě jakožto členové SDK profilovali na konfliktní linii mečiarismus–antimečiarismus. Ve druhém období (2000–2002) docházelo k ústupu této linie a zároveň k ujasňování liberálně konzervativní identity SDKU. A konečně ve třetím období (po volbách 2002) se SDKU v podmínkách upevňování pravo-levé (socioekonomické) konfliktní linie na Slovensku profiluje především jako strana radikálních ekonomických reforem.

Vedle posunů v programových otázkách ³²⁶ dochází v posledních letech i k jistým proměnám v personální skladbě SDKU. Ve straně došlo ke značné eliminaci jejích liberálních (případně až liberálně sociálních) elementů (bývalí představitelé DU). Na druhé straně se v SDKU více prosazují bývalí členové stran občanské pravice z počátku 90. let (Ivan Mikloš, Ľudovít Kaník, Peter Miššik).

Všechny výše uvedené skutečnosti přispívají k pravicovému vyhraňování SDKU a její větší ideové spřízněnosti s ODS. Dochází ke stírání rozdílů mezi oběma stranami v oblasti programové i personální. Dotvrzuje to i chystaná integrace SDKU s DS – bývalým ideovým partnerem ODS v první polovině 90. let.

Jak již bylo řečeno, SDKU se vyznačuje slabší institucionalizací a nižší volební silou ve srovnání s ODS. S tím souvisí otázka, do jaké míry je možné předpokládat dlouhodobou relevanci obou subjektů v české a slovenské politice. V tomto směru je ODS v jisté výhodě, i když ani v případě SDKU se nedá předpokládat vážnější vnitrostranická krize, která by vedla k marginalizaci nebo dokonce k úplnému zániku strany, přinejmenším ne v blízké době (viz kap. 5.2). Pokud jde o vývoj vzájemných vztahů, dá se předpokládat, že ODS a SDKU budou dále prohlubovat svou spolupráci a že tato skutečnost se projeví v blížící se volební kampani před volbami 2006 v obou republikách (analogie ke stranám sociálně demokratickým).

³²⁶ Srov. jednotlivé Generální linie SDKU, viz pozn.184

Jaký smysl může mít tato vzájemná pomoc? Již jsme uvedli, že v případě levicových stran byla jedním z hlavních motivů těsné vzájemné spolupráce podpora nadstandardním česko–slovenským vztahům (viz kap. 6.1) nebo společná myšlenka zachování sociálního státu v Evropě (kap. 6.2). Pokud jde o ODS a SDKU, zde bude především vystupovat silně do popředí fenomén radikálních ekonomických reforem a s tím související prezentace Mikuláše Dzurindy jako úspěšného nesocialistického premiéra a významného oponenta levicových vlád v Evropě ze strany ODS³²⁷. Nezanedbatelným faktorem, který ovlivní vzájemný vztah obou stran, bude politická konstelace po příštích volbách.

Kapitola o vzájemné komparaci ODS a SDKU je zajímavá tím, že na rozdílech mezi oběma stranami si můžeme zřetelně ukázat mnohé obecné rysy české a slovenské politiky. Dlouhodobě neměnná liberálně konzervativní ideová orientace ODS, její zřetelný protiklad k socialistické levici a postavení jednoho ze dvou hlavních pólů odpovídá větší stabilitě a jednorozměrné struktuře konfliktních linií české politiky. Naproti tomu složitější formování SDKU zapadá do celkového obrazu nestabilního a rozporuplného vývoje slovenské politiky. Na vzájemné komparaci ODS a SDKU po stránce programové se nám ukazují mnohé rysy divergentního vývoje české a slovenské politiky v 90. letech na straně jedné a tendence po jeho oslabování zejména po volbách 2002 na straně druhé.

6.4 KDU-ČSL – KDH

Jak již bylo řečeno, představují KDU-ČSL a KDH shodně v obou republikách reprezentantky stran s *vyhraněnou křesťanskou totožností*. Celkem přirozeně a snadno tak můžeme utvořit další dvojici stran ideově spřízněných, přičemž v tomto případě se jedná o záležitost dlouhodobou vzhledem ke stabilní a neměnné ideové orientaci obou těchto subjektů i jejich postavení na politické scéně. KDU-ČSL a KDH dnes představují jedny z mála politických stran, které působí v (české a slovenské) politice nepřetržitě od roku 1990. Již při prvních polistopadových volbách

³²⁷ SME 28. 11. 2005, s. 13

v Československu v roce 1990 bylo jejich shodným rysem to, že představovaly značnou konkurenci souborným formacím OF a VPN. Vzhledem ke značně kompatibilní programové orientaci českých a slovenských křesťansky orientovaných uskupení existovala v této době myšlenka jejich společného působení pod hlavičkou jedné politické formace Křesťansko-demokratická unie (KDU), která by byla koalicí stran ČSL, KDS a KDH (nakonec vznikla pouze v českých zemích a KDH mělo samostatnou kandidátku³²⁸). Také byly zvažovány (i když jen čistě teoreticky) možnosti proniknutí českých lidovců na Slovensko a KDH do českých zemí³²⁹. Nakonec ale obě strany působily jako dva nezávislé politické subjekty, které se v zásadě dohodly na rozdělení „sfér vlivu“³³⁰.

Od počátku existence KDU-ČSL a KDH probíhá mezi nimi nepřetržitá spolupráce, která se podobně jako v případě stran sociálně demokratických vyznačuje pravidelnými kontakty, které mají několik podob – společné schůzky poslaneckých klubů obou stran dvakrát do roka, pravidelné vzájemné návštěvy předsedů jako hostů na sjezdech partnerské strany ve druhé republice, kontakty v rámci evropského křesťansko-demokratického hnutí na konferencích, kongresech apod.³³¹. Spolupráci obou stran můžeme vnímat i v širším kontextu. Již před rokem 1989 se rozvíjely četné kontakty mezi českými a slovenskými katolíky, které byly součástí aktivit protikomunistické opozice³³².

Předseda KDU-ČSL Josef Lux uvedl při příležitosti šestého sněmu KDH v roce 1993, že spolupráce obou stran je založena na hodnotách křesťanské morálky, preferování svobody zarámované zodpovědností proti anarchii, prosazování konzervativní politiky proti účelovému pragmatismu, rozvíjení

³²⁸ Tomeš J.: *Slovník k politickým dějinám Československa 1918–1992*, Praha 1994, s. 101

³²⁹ Rychlík J.: *Rozpad...*, s. 94, 95

³³⁰ Tamtéž, s. 95

³³¹ Vystoupení předsedy KDH Jána Čarnogurského na tiskové konferenci KDU-ČSL 28. září 1997 konané v rámci sjezdu KDU-ČSL v Hradci Králové, Hlas (konzervativní týdeník) 42/1997, s. 13

³³² Čarnogurský J.: *Videné od...*, s. 257

česko-slovenských vztahů, přičemž podle Luxe by si křesťané měli uvědomit, že kořeny evropské tradice se nacházejí mj. i na území českých zemí a Slovenska (Nitra, Velehrad) ³³³.

KDU-ČSL i KDH shodně v obou republikách představují doplněk v nesocialistické části politického spektra ke stranám liberálně konzervativním profilujícím se především na ekonomické bázi (ODS, SDKU). V tomto směru se jejich politika vyznačuje prosazováním specifických programových hodnot, přičemž na prvním místě je podpora rodiny jako nejdůležitějšího společenství ve státě ³³⁴.

K dalším shodným rysům KDU-ČSL a KDH patří to, že se jedná zcela zřetelně o strany programového typu. Ideová orientace je také zásadním faktorem sepětí těchto stran s jejich voliči. Obě křesťanské formace se přitom vyznačují tím, že mají poměrně pevná voličská jádra, která tvoří věřící lidé pravidelně navštěvující bohoslužby v kostele, občané starších věkových kategorií, z menších měst a obcí a s nižším vzděláním, konkrétně například zemědělstí dělníci ³³⁵.

S tím souvisí i to, že politika KDU-ČSL i KDH nemá tak silně personifikující charakter jako např. ČSSD, SDKU nebo HZDS. Na jedné straně i politiku a strategické směřování těchto subjektů zásadně ovlivňovaly silné osobnosti v jejich čele. V této souvislosti můžeme připomenout význam *Jána Čarnogurského* v KDH a zejména *Josefa Luxe*, jehož předsednictví můžeme považovat téměř za dominantní faktor úspěšného etablování KDU-ČSL v české politice na počátku 90. let. Na druhé straně však vliv silných osobností není třeba přeceňovat, což koresponduje právě s již zmíněným převážně programovým charakterem

³³³ *Jediná otázka Josefovi Luxovi, ministrovi poľnohospodárstva a predsedovi ČSL*, Slovenský denník 25. 10. 1993, s. 2

³³⁴ *Z volebního programu KDU-ČSL. Klidná sila – jistota, bezpečí*, kap. *Rodina a Hrušovský P.: Rodina. Podpora rodiny je dobrou investíciou*, Budúcnosť KDH jún 2002, s. 1, 5

³³⁵ Např. výzkumy agentury AISA z roku 1991, Boguszak M.: *Rok po volbách a rok před volbami (ČSL, KDS)*, Lidové noviny 15. 7. 1991, s. 1 a Boguszak M.: *Rok po volbách... (KDH)*, Lidové noviny 18. 7. 1991, s. 1

těchto stran. Ukazuje se to zejména v posledních letech, kdy již ani v čele KDU-ČSL ani KDH nestojí příliš výrazné nebo mediálně atraktivní osobnosti. Míra dominance Jana Kasala, Cyrila Svobody a Miroslava Kalouska v KDU-ČSL nebo Pavla Hrušovského v KDH není taková jako postavení Jiřího Paroubka, Vladimíra Mečiara nebo Mikuláše Dzurindy v jejich stranách. I přes odchod nejvýraznějších osobností (Lux, Čarnogurský) z čela obou stran mají KDU-ČSL i KDH stále svou pevnou voličskou základnu, která jim zajišťuje relevantní postavení na politické scéně. Jak již bylo řečeno, svou roli zde hrají především pevná ideová pouta, přičemž obě strany bývají často pojímány jako „stmelená bratrstva“. S tím souvisí i jejich široká členská základna. V obou případech je dána snahami budovat masovou stranu, což je v souladu s obecnými rysy křesťansko-demokratických a lidových stran³³⁶. V případě KDU-ČSL hraje v tomto směru roli i její působení v Národní frontě před rokem 1989, kdy strana má zděděné fungující organizace z minulosti (podobně jako u KSČM). Právě síla členské základny je mj. jedním z podstatných faktorů úspěchů, které obě strany dosahují ve volbách krajských nebo komunálních. KDU-ČSL i KDH náležitě zdůrazňují svou organizační i programovou stabilitu, přičemž ji často dávají i do protikladu k tzv. mediálním a narychlo založeným politickým stranám³³⁷.

Ideové ukotvení KDU-ČSL a KDH probíhalo v obou stranách cestou postupného vyhraňování a stabilizace politické orientace spojené s patřičným ujasňováním strategického směřování a role na politické scéně. Tento proces nebyl ani v KDU-ČSL ani v KDH jednorázový a byl spojen s odchody těch členů, kteří danou orientaci nepodporovali. Vnitřní konfliktní linie však byly v každé z obou stran poněkud odlišné a odrážel se v nich celkový charakter české a slovenské politiky. V KDU-ČSL znamenal nástup Josefa Luxe do jejího čela posun politiky strany směrem k pravici (projevilo se to součinností se stranami tzv. občanského tábora

³³⁶ Tóth R., Krno S., Kulašík P.: *Stručný politologický slovník...*, s. 37

³³⁷ Např. *Máme šanci být pevným bodem* (rozhovor s Josefem Luxem), Hlas (konzervativní týdeník) 39/1997, s. 8, 9 a Hrušovský P.: *Rodina...*, s. 5

v letech 1991 a 1992 a následným příklonem k vládní koalici po volbách 1992), následkem čehož došlo k tomu, že z ní odešli stoupcí *křesťansko-sociální* orientace, kteří založili nové strany (KSU, KSH), které však nedosáhly významnějšího vlivu. Od KDH se postupně odčlenilo *maďarské* (MKDH), *sociálně národní* (KSU) a *liberální* (SDKU) křídlo. Je zajímavé, že odchody těchto skupinek z dlouhodobého hlediska nedestabilizovaly KDU-ČSL a KDH, naopak přispěly spíše k jejich programové konzistenci i organizační stabilitě. Také došlo k jejich vzájemnému ideovému sblížení na bázi pravostředové orientace, koncepce sociálně tržního hospodářství a některých tradičních témat. Na bázi především sociálního programu se v letech 1992 a 1993 krátce rozvíjela spolupráce dvou odštěpeneckých subjektů – české KSU (předseda Josef Bartončík) a slovenské KSU (předseda Ján Klepáč). Jistou míru analogie můžeme najít mezi existencí dvou již zmíněných křídel v KDH (Čarnogurský v. Dzurinda) a jistými diferencemi v KDU-ČSL, zejména ve druhé polovině 90. let (Kasal v. Svoboda). V obou případech vystupovala do popředí problematika míry ideologické rigidity a tradicionalismu a s tím související snahy o otevření těchto stran liberálnějším voličům, i když na druhou stranu se nedá hovořit o stejných konfliktních liniích. I v tomto případě je vnitřní rozpory v KDU-ČSL a KDH třeba chápat v příslušném (českém nebo slovenském) kontextu.

Rozdíly mezi oběma stranami jsou dány především jejich existencí v odlišných politických podmínkách. V tomto směru působí KDH v politickém prostředí charakteristickým větším významem a vlivem křesťanství. Proto může mít jeho politika i fundamentalističtější charakter, který se projevuje například větším protikladem k liberalismu a který může v jistém směru symbolizovat určitou zásadovost nebo ideovou „čistotu“. Naproti tomu politická filozofie KDU-ČSL naráží v sekularizovaném prostředí České republiky na své limity. Proto tato strana v zájmu zvýšení svého vlivu pracuje i s některými dalšími tématy (ekologie, problematika venkova, důraz na právo a pořádek) a jejich předsedové (zejména Cyril Svoboda a Miroslav Kalousek) se více profilují jako pragmatičtí politici ³³⁸.

³³⁸ Hloušek V., Kopeček.: *Konfliktní demokracie...*, s. 93, 94

Formování KDU-ČSL a KDH probíhalo v podmínkách rozdílné struktury konfliktních linií v české a slovenské politice. KDU-ČSL představuje v českém stranickém systému pivotální centristickou stranu sehrávající roli „jazýčku na vahách“ mezi hlavními póly ODS a ČSSD. S tím souvisí i strategie zejména předsedy strany Josefa Luxe založená na nekonfliktních přístupech k řešení problémů (odtud přívlastek *klidná síla*)³³⁹. Na Slovensku bylo v 90. letech KDH hlavním aktérem konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus. V tomto směru působilo v podmínkách polarizovaného charakteru slovenské politiky, čemuž odpovídala i volba prostředků v politickém boji vyznačujících se větším radikalismem a emocionalitou³⁴⁰.

Vzhledem k již poměrně dlouhotrvající existenci obou stran můžeme zaznamenat i proměny v jejich rolích na politické scéně v závislosti na celkovém formování obou stranických systémů. KDU-ČSL se na počátku 90. let hlásila k „proreformnímu“ pravicovému bloku, poté je pro ni dlouhodobě charakteristická stabilní pozice pivotální strany. Jistou výjimkou bylo v tomto směru pouze volební období 1998–2002, kdy jako hlavní složka Čtyřkoalice představovala alternativu k ODS a ČSSD, tj. stranám tzv. opoziční smlouvy. V tomto období také KDU-ČSL poněkud netradičně působila v opozici (stranu mj. dlouhodobě charakterizuje šrámkovské heslo „být u toho“, tj. být ve vládě).

KDH můžeme (vedle role v rámci konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus) také považovat za hlavní ideový protipól levice (SDL), a to zejména v letech 1991 a 1992. V současné době zase představuje KDH jistý doplněk a tradicionalističtější alternativu k SDKU v pravé části politického spektra.

Obě strany kladou rozdílný důraz na národní otázky. V tomto směru můžeme KDU-ČSL celkem jednoznačně zařadit mezi strany národně neutrální a europeanistické (tábor č. 11 v kap. 5.2). Do voleb 1992 byla jednoznačně pro společný stát a v současné době se staví v zásadě

³³⁹ Fiala P., Mareš M., Pšeja P.: *Vývoj politických stran...*, s. 282

³⁴⁰ Již zmíněná tisková konference Jána Čarnogurského, Hlas 42/1997, s. 13

pozitivně k evropskému integračnímu procesu. Naproti tomu u KDH je to složitější, přičemž danou problematiku je třeba vnímat v kontextu již zmíněných korelací hodnot národních, křesťanských a sociálních ve slovenské politice a s tím souvisejícího úspěchu stran preferujících tyto hodnoty (viz kap. 5.2). Ne náhodou si tak představitelé KDH s odstupem času uvědomili skutečnost, že omezenost vlivu jejich strany může být dána i tím, že se v letech 1991 a 1992 nepřihlásila zřetelně k myšlenkám samostatného Slovenska a přenechala tuto agendu HZDS³⁴¹. Podle místopředsedy KDH Vladimíra Palka by se KDH mělo profilovat jako lidová konzervativní strana s výraznějšími národními akcenty³⁴². K evropské tématice přistupovalo KDH především se zdůrazněním problematiky identity, duchovního a kulturního rozměru Evropy, preferovalo tradiční křesťanské hodnoty, jejichž význam měl být vyjádřen i v evropské ústavě³⁴³. KDH kritizovalo i některé nedostatky EU a mj. odmítalo federalistický model sjednocené Evropy³⁴⁴. Rozdílný význam národních hodnot u KDU-ČSL a KDH v zásadě odpovídá již zmíněné skutečnosti, že zatímco na Slovensku platí značná míra korelace mezi národní a křesťanskou ideovou orientací, v České republice nikoliv. Je to dáno hlubšími historickými příčinami (viz kap. 4).

Na základě výše uvedených skutečností můžeme z hlediska Fialovy a Strmiskovy klasifikace³⁴⁵ považovat KDU-ČSL celkem jednoznačně za pivotální *křesťansko-demokratickou* stranu. KDH se pak blíží *křesťansko-nacionální* straně s *tradicionalisticko-konzervativními* prvky, i když je pravda, že z několika důvodů nemusí být označení nacionální a tradicionalistická zcela vystihující, navíc v kontextu rozdělení široce

³⁴¹ *Musíme sa zjednotiť a otvoriť širokým vrstvám* (rozhovor s Pavlom Hrušovským), Práca 26. 6. 2000, s. 1

³⁴² *V. Palko: KDH sa musí výraznejšie presadzovať ako národná a ľudová strana*, Národná obroda 14. 4. 1999, s. 2, též např. již zmíněný manifest *KDH-Lidová strana* z prosince 1998

³⁴³ Kuchyňková P.: ..., s. 47

³⁴⁴ Tamtéž, s. 47, 48

³⁴⁵ Fiala P., Strmiska M.: *Spřízněny volbou?...*, s. 284

pojatého křesťanského tábora na Slovensku na křesťansko-demokratický a národně lidový směr ³⁴⁶ (srovnání s HZDS, SNS a KSU, existence liberálního křídla do roku 2000 nebo postavení lidí typu Jána Figeľa).

Obě strany se liší svým původem. KDU-ČSL je (podobně jako třeba ČSSD) tzv. *historickou formací*. Počátky křesťansky orientovaných stran v českých zemích sahají až do 19. století, Čsl. strana lidová byla součástí stranického systému 1. čsl. republiky i tzv. třetí republiky po roce 1945. V letech 1948–1989 byla součástí politického systému Národní fronty. Po roce 1989 vznikla transformací „národněfrontovní“ ČSL dnešní KDU-ČSL. Naproti tomu KDH představuje nově založenou stranou vzešlou z prostředí slovenského katolického disentu ³⁴⁷. Odlišný genetický původ však neznamenal žádnou překážku ve vzájemné ideové kompatibilitě. Obě strany po roce 1989 velmi rychle našly společnou programovou platformu včetně podpory antikomunistických tendencí ve společnosti.

KDU-ČSL i KDH se vyznačují výraznou (především) programovou stabilitou a pevnými voličskými jádry. Z těchto skutečností se dá předpokládat, že na postavení obou stran se toho ani do budoucna nemusí příliš mnoho změnit.

6.5 KSČM – SDE

Jak již bylo řečeno, hlavní proudy v české a slovenské komunistické straně se po roce 1989 orientovaly jinam. Přesto považujeme KSČM a SDE shodně za organizační nástupkyně bývalé KSČ a KSS. Stojí za to, zastavit se ještě u některých charakteristických rysů obou těchto stran a porovnat je. Analýze postavení KSČM a SDE jsme se již dostatečně věnovali, spíše se teď podívejme na vývoj vzájemných vztahů těchto dvou subjektů, a to právě v souvislosti s divergentním vývojem českých a slovenských

³⁴⁶ Balko D.: *Potreba silnej pravice...*, s. 7

³⁴⁷ Odpovídá tak Fialově a Strmiskově zařazení KDU-ČSL mezi *historické* strany s nepřerušenu organizační kontinuitou a KDH mezi *nové* strany s vyhraněnou křesťanskou totožností, Fiala P., Strmiska M.: *Spřízněny volbou?...*, s. 281

komunistů. Tato kapitola je zajímavé také proto, že (jak již bylo řečeno) KSČ byla jedinou významnější stranou s federální působností.

Po roce 1989 docházelo přímo úměrně s nárůstem míry ideové diferenciace k rozvolňování organizačních vazeb a s tím související programové spolupráce mezi českou a slovenskou komunistickou stranou. První změnou ve vztazích obou republikových subjektů bylo odstranění asymetrické struktury, kdy vedle celostátní KSČ existovala pouze na Slovensku republiková odnož strany – KSS. V Čechách a na Moravě se vytvořila územní organizace KSČ, ze které se zformovala *Komunistická strana Čech a Moravy* (KSČM) jako politická strana s působností v České republice.

Vytvoření nového symetrického vztahu KSČM–KSS reflektovalo snahy slovenské části federace po větší suverenitě, čemuž by odpovídalo i pojetí KSČ jako společného svazku dvou rovnoprávných národních komunistických stran. Druhým aspektem značně souvisejícím s touto symetrií byla postupující ideová diferenciace mezi českými a slovenskými komunisty, kdy komunisté slovenští byli orientováni více reformně.

Na 18. sjezdu KSČS v listopadu 1990 byla dohodnuta nová podoba federální strany. KSČS se stala federací dvou samostatných formací – KSČM a KSS (SDL). Jejich zastřešujícím orgánem byla Federální rada. Ta nebyla nadřízeným orgánem vůči oběma stranám, ale plnila spíše koordinační funkci v oblastech společných zájmů KSČM a KSS ve vztahu k federálním státním institucím a otázkám celostátního významu³⁴⁸. Ve funkci předsedy a místopředsedy federální rady KSČS se měl po roce střídát zástupce KSČM a KSS.

Po listopadovém sjezdu docházelo ke stále většímu rozvolňování ve vztazích mezi KSČM a KSS. Bylo to dáno především ideovým vývojem obou stran. Zatímco KSČM setrvala u své komunistické identity, slovenská KSS se postupně začala reformovat a snažila se stát nekomunistickou levicovou formací, což měl symbolizovat i nový název – nejprve KSS-SDL, poté již jen SDL.

³⁴⁸ *Komunismus v České republice...*, s. 109 nebo Rychlík J.: *Rozpad...*, s. 105

V září 1991 se ve Federálním shromáždění ČSFR rozdělil poslanecký klub a došlo k ustavení samostatného Klubu levicových poslanců KSČM a Klubu SDE.

Přímo úměrně s ideovou diferenciací mezi KSČM a SDE docházelo k rozvolňování spolupráce mezi oběma subjekty a úpadku jejich federální rady. Představitelé SDE postupně začali interpretovat účast v radě především důvody majetkovými³⁴⁹. Rozpory mezi oběma stranami byly stále silnější a představitelé SDE hovořili v případě KSČM o propásnutí historické šance na reformu³⁵⁰.

Trenčínský sjezd SDE nakonec rozhodl o vystoupení z Federace KSČS. Strana tak přerušila veškeré organizační propojení s KSČM a stala se zcela samostatnou stranou. Představitelé SDE přitom počítali s další spoluprací s KSČM, která by vycházela především ze vzájemných osobních vazeb mezi členy obou stran³⁵¹.

Porovnávat KSČM a SDE po definitivním ukončení federace zejména po stránce ideové je již poměrně obtížné. Obě strany po roce 1991 působily již v odlišných podmínkách a měly své svébytné postavení a roli na české a slovenské politické scéně. Stále více se prohlubovala rozdílnost jejich politických priorit a cílů.

KSČM v ČR zůstává až dosud produktem zbytku dominantní konfliktní linie z období změny politického systému na přelomu let 1989 a 1990 (komunismus–antikomunismus). Na jedné straně si svou nedůslednou proměnou zachovala (neo)komunistickou identitu a vazby ke komunistickému elektorátu, na druhé straně působila KSČM v atmosféře sílících projevů antikomunismu v části české politické scény a společnosti. Tyto skutečnosti přispívají k zesílené polarizaci mezi KSČM a nekomunistickými subjekty.

Na Slovensku si SDE svou reformou a ideovou diskontinuitou vytvořila podmínky pro získání koaličního potenciálu ke stranám nekomunistickým

³⁴⁹ *SDE – sme strana nového typu*, Lidové noviny 28. 8. 1991, s. 2

³⁵⁰ Tamtéž

³⁵¹ *Dokumenty prvního zjazdu SDE...*, s. 14, 15

(v prvních fázích především sociálně demokratickým). K odstraňování bariéry mezi postkomunistickou SDE a nekomunistickými stranami přispívala i nižší intenzita antikomunismu na Slovensku, což vyplývalo z historicky daných podmínek.

S diferenciací mezi KSČM a SDE souvisí i vývoj vzájemné spolupráce mezi postkomunistickými subjekty i vývoj vztahů těchto stran k dalším subjektům nekomunistickým. Postupně se upevňovala spolupráce v rovině KSČM–KSS. Slovenská SDE po vzniku českých LB a SDL navázala kontakty s těmito stranami, vzhledem k jejich slabé pozici však prohlubovala spolupráci především s ČSSD. Spolupráce KSČM a SDE postupně přestala být významná a relevantní.

Pro obě strany byla v 90. letech shodně charakteristická postupná vnitrostranická konsolidace a ideová stabilizace na bázi neokomunismu (KSČM) a sociální demokracie (SDE). KSČM i SDE se staly relevantními subjekty na politické scéně (o příčinách jsme již hovořili), přičemž dosahovaly zhruba stejných volebních výsledků a preferencí (10–14%). Zejména na počátku 90. let existovaly do značné míry shodné rysy mezi voličskými základnami obou stran. KSČM i SDE se opíraly v nemalé míře o starší populaci a občany ostře odmítající změny po roce 1989³⁵², což částečně koresponduje s již uvedenou skutečností, že SDE i přes svou reformu oslovila část takto orientovaných lidí (kap. 5.1 a 5.3). Na druhé straně však kontrast mezi voliči KSČM a zbytkem populace v České republice byl přece jen větší, než tomu bylo v případě rozdílů mezi voliči SDE a ostatních slovenských politických stran³⁵³.

Právě struktura elektorátu byla jedním z mála blízkých rysů obou stran. I tato skutečnost se však vztahuje pouze k období počátku, případně první poloviny 90. let. Od roku 1998 se však postupně prohlubují rozdíly ve volební síle KSČM a SDE dané vnitřními poměry obou stran a jejich postavením na politické scéně. A tak díky řadě faktorů dodnes z obou

³⁵² Boguszak M.: *Rok po volbách a rok před volbami (KSČM, SDE)*, Lidové noviny 11. 7. 1991, s. 1

³⁵³ Tamtéž

hlavních nástupnických organizací bývalé KSČ (a KSS) existuje již pouze její česká odnož (příčiny jsme již rozebírali).

6.6 KSČM – KSS

Po rozchodu KSČM a SDL se přirozeným ideovým partnerem české KSČM stala na Slovensku *Komunistická strana Slovenska* (KSS). Tato spolupráce vyplývá ze širší kooperace komunistických stran v Evropě a ve světě³⁵⁴. Mezi oběma stranami existují pravidelné kontakty, které spočívají ve vzájemné účasti na sjezdech, společenských akcích apod. Přirozenou společnou základnou KSČM a KSS jsou v zásadě shodné programové cíle. Na druhé straně jsou ale mezi oběma subjekty – mnohdy i značné – rozdíly. Prvním z nich je jejich postavení na politické scéně a volební síla. O příčinách těchto jevů jsme již v zásadě hovořili (kap. 5.3). Zastavme se alespoň u některých dalších skutečností. Zatímco postavení KSČM je dlouhodobě neměnné, ve vývoji KSS došlo k zásadní změně v souvislosti s volbami 2002, po kterých se tato dosud spíše marginální strana dostala do parlamentu. Příčiny této změny je třeba vidět především v celkovém kolapsu nejprve radikální (rozklad ZRS) a poté sociálně demokratické (krize SDL) levice. KSS zvyšovala svůj vliv v podmínkách, kdy levicové strany byly před zánikem a SMER – přestože na svou stranu získal značnou část zejména bývalých voličů SDL – ještě neměl vyhraněnou sociálně demokratickou orientaci. Další (částečně) levicový pilíř slovenské politiky HZDS se zase posouval spíše doprava (viz kap. 5.4 a 6.7).

Na druhé straně se nedá hovořit o hlubších faktorech napomáhajících dlouhodobému upevnování postavení KSS. Vzhledem k výrazné proměnlivosti a nestabilitě slovenské politiky můžeme za příčiny úspěchu KSS považovat spíše souhrn několika krátkodobých faktorů (již zmíněná krize levice, ale též štěpení v HZDS a SNS, tj. stranách, které se – přes diametrálně odlišný ideový profil – také orientovaly na oslovování voličů

³⁵⁴ KSČM. *Kdo jsme...*, s. 1, též *Program Komunistickej strany Slovenska. Schválený 1. zjazdom KSS 15. mája 1994 v Leviciach*, www.kss.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=35

nespokojených s vládou Mikuláše Dzurindy apod.). Právě s tím souvisí v současné době poměrně „křehké“ postavení KSS, která se v tomto volebním období potýká s poklesem svých preferencí pohybujících se kolem 5% (o subjektivních příčinách tohoto poklesu viz níže).

Jisté rozdíly mezi KSČM a KSS jsou v jejich ideovém profilu. Často se setkáme s názorem (který má do značné míry racionální jádro), že KSS je ortodoxnější a radikálnější než KSČM. Této skutečnosti si všímají (zejména levicoví) politici ³⁵⁵ a s podobným tvrzením se můžeme setkat i na stránkách odborné politologické literatury ³⁵⁶. Nechceme se uchýlovat ke zjednodušenému černo-bílému vidění již s ohledem na to, že stále vycházíme z toho, že přechod mezi třemi námi vytýčenými tábory komunistických a postkomunistických stran (kap. 5.3) není vždy úplně zřetelný. Dnešní KSČM je i s ohledem na svou velikost a rozsah členské základny ideově poměrně širokou stranou, přičemž tato skutečnost je zřetelná zvláště v posledním období. Spektrum názorů v KSČM dnes sahá od tzv. reformátorů snažících se více o rozchod s minulostí, otevření strany dalším voličům a hlubší spolupráci se sociální demokracií (Miloslav Ransdorf, Jiří Dolejš) až po zastánce ortodoxního proudu (viz kap. 5.3).

Na druhé straně na Slovensku nedošlo nikdy k organizační rozluce neokomunistů a ortodoxních komunistů (vytvoření strany typu SČK). Přitom i v KSS měli zastánci dogmatické orientace své příznivce. Již v souvislosti s vytvořením platformy *Za socialismus* v KSČM na počátku roku 1993 (předchůdce pozdější SČK) jsme se mohli setkat s tvrzením, že tato platforma měla své příznivce i v KSS, zejména na východním Slovensku ³⁵⁷. Další skutečností, která může dokládat charakter KSS, je například její vztah k ortodoxně komunistickým subjektům. Předseda KSS Jozef Ševc mj. pozdravil sjezd SČK v prosinci 1999 ³⁵⁸, což kontrastuje

³⁵⁵ Např. rozhovor s Robertem Ficem, *Haló noviny...*, s. 11

³⁵⁶ Např. Balík S., Kopeček L.: *Slovenské volby 2002 – Překročení Rubikonu?*, Středoevropské politické studie 4/podzim 2002, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=27

³⁵⁷ Pečínka P.: *Levice...*, s. 58

³⁵⁸ c. d. *Komunismus v České republice...*, s. 241

s ostře odmítavým vztahem KSČM k této straně, alespoň co se týče oficiální linie jejího vedení. Zejména je však příznačné porovnání postojů a výroků zástupců KSČM a KSS. Na nich je zřetelně vidět, že KSČM více zdůrazňuje to, že se nehlasí k předlistopadové KSČ (opět přinejmenším z hlediska oficiálního stranického směřování)³⁵⁹. Naproti tomu z programu KSS i z prohlášení jejích vedoucích představitelů je silně cítit značná míra kontinuity ve vztahu k ideovému dědictví KSČ před rokem 1989. KSS sice na jedné straně nechce omlouvat chyby a omyly minulosti, na druhé straně ale říká, že je marxistickou stranou hlásící se k pokrokovým tradicím dělnického hnutí včetně politiky bývalé KSČ a KSS³⁶⁰. Předseda KSS Jozef Ševc například prohlašuje, že okupace Československa v roce 1968 byla bratrskou pomocí, o J. V. Stalinovi říká, že měl nejen záporné, ale i kladné stránky³⁶¹, listopad 1989 hodnotí KSS jako zničení všeho, co socialismus „krvopotně budoval 40 rokov“³⁶². To jsou jen některé faktory naznačující, že zatímco oficiální politika KSČM na úrovni vedení se více vyznačuje distancí od ortodoxních projevů komunismu, které jsou spíše vedlejší záležitostí části strany, v případě KSS tyto skutečnosti nejsou tak zřetelné. Nedá se však hovořit o takto vymezených protikladech mezi oběma stranami jako celky.

Další zřetelné odlišnosti mezi KSČM a KSS jsou v jejich intelektuálním zázemí. Poměrně výrazné a mediálně známé osobnosti s vysokým intelektuálním potenciálem rekrutující se z akademické sféry (Grebeníček, Ransdorf) zřetelně kontrastují s málo výraznými představiteli KSS, jejichž prezentace v parlamentu i v médiích není zrovna na vysoké úrovni. S tím navíc souvisí značně nevýrazná politika KSS, která je pro širší okruh voličů příliš pasivní, nezřetelná a nesrozumitelná a na které se ukazuje jistá

³⁵⁹ Např. *KSČM. Kdo jsme...*, s. 14–17 nebo *Volební program KSČM 2002. S lidmi pro lidi*, s. 16

³⁶⁰ *Program Komunistické strany Slovenska...*

³⁶¹ *Ševc: Komunisti by presadzovali zoštátnenie*, spravy.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A031019_141958_sk_domace_p04

³⁶² *Program Komunistické strany Slovenska...*

politická nezkušenost daná zatím krátkým působením strany v parlamentu. Také to jsou příčiny její současné krize. Jejím dalším faktorem jsou vnitrostranické rozpory (část členů nespokojených s vedením založila v květnu 2005 stranu *Úsvit*). Není zrovna jednoduché interpretovat jejich příčiny. Do značné míry jsou motivovány právě nespokojeností části členů s praktickou politikou, kterou provádějí poslanci za KSS na půdě parlamentu ³⁶³. Zároveň ale mají také charakter osobních a mocenských zápasů, a to více než charakter programový. V ideové výbavě obou stran není příliš velkých rozdílů. Také *Úsvit* se hlásí k socialismu oprostěnému od chyb minulosti, na druhé straně chce navazovat na všechno pozitivní, co se odehrálo před rokem 1989 ³⁶⁴.

V případě KSČM můžeme počítat s tím, že bude nadále relevantním subjektem české politiky. Otázkou však zůstává vývoj jejích vnitřních poměrů, zejména poměr mezi jednotlivými ideovými proudy, a také vývoj vztahů s ČSSD (přelévání voličů, možná hlubší spolupráce obou stran). Pokud jde o KSS, z výše uvedených skutečností se nabízí otázka, zda její současné parlamentní zastoupení bude dlouhodobé, navíc z hlediska kooperačně-konkurenčních interakcí nemá KSS příliš velký vliv na ovlivňování slovenské politiky.

6.7 HZDS a české politické strany

Jak již bylo řečeno (kap. 4 a 5.4), představuje HZDS jako hnutí širokého středu a produkt konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus specifický fenomén slovenské politiky. Vzhledem k této skutečnosti je obtížné porovnávat toto hnutí s politickými stranami v České republice. Přesto můžeme zmínit několik momentů, které ukazují, že určité shodné programové a zájmové průniky i modely spolupráce (i když ne příliš

³⁶³ *Hopta chce zjednotiť ľavicové strany*, sprav.y.pravda/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A060110_171849_sk_domace_p23

³⁶⁴ *Poslanec Ivam Hopta zakláda stranu Úsvit*, sprav.y.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A050430_154342_sk_domace_p12

relevantní) mezi HZDS a některými českými politickými subjekty existovaly.

V prvním případě je to souvislost mezi HZDS a *sociální demokracií*, což je záležitost především počátku 90. let. Už jsme se zmínili o tom (kap. 5.4), že hnutí prosazovalo politiku v mnoha směrech blízkou sociálně demokratickým stranám, tj. i české levici. Také HZDS a jemu blízké společenské organizace (například Nezávislé sdružení ekonomů Slovenska) podporovalo koncepci *sociálně a ekologicky orientované tržní ekonomiky* jako například ČSSD³⁶⁵. Zásadní rozdíly mezi českou levicí a HZDS však existovaly v názorech na státoprávní uspořádání. České středové a levicové subjekty podporovaly společný stát, a to i po volbách v roce 1992. Naproti tomu HZDS prosazovalo suverenitu Slovenska. Vzhledem k relevanci daného problému v čsl. politice v letech 1991 a 1992 tak byly programové profily a politické zájmy HZDS a české levice poměrně odlišné. Přesto však někteří čeští sociální demokraté viděli v levicovém křídle v HZDS možného potencionálního spojence³⁶⁶ nebo dokonce považovali Vladimíra Mečiara jako perspektivní osobnost čsl. levice³⁶⁷.

O *sociálně demokratickém křídle* HZDS se hovořilo zejména v souvislosti s přítomností reformních komunistů z roku 1968 v hnutí. Do HZDS přešla dokonce celá jejich organizace – *klub Obroda*. V obou republikách vznikl tento klub na konci 80. let a integroval některé reformní komunisty z roku 1968 za účelem prosazování programu demokratického socialismu³⁶⁸. Po integraci s klubem Obroda se v HZDS ocitly osobnosti s ideovými a osobními vazbami na Alexandra Dubčeka. Z těch významnějších to byli především Ivan Laluha a Hvezdoň Kočtúch, v letech 1990–1992 poslanci FS.

³⁶⁵ V *Klausově reformě prostě nelze pokračovat* (rozhovor s Hvezdoněm Kočtúchem), Lidové noviny 14. 7. 1992, s. 6, srov. s programem ČSSD, *Volební program České strany sociálně demokratické „Lidskost proti sobectví“*, s. 5

³⁶⁶ Např. vyjádření Pavla Dostála po vzniku HZDS, c. d. Extra plus 21–22/2001, s. 4

³⁶⁷ Vyjádření Ivana Svitáka v rozhovoru pro Lidové noviny 27. 6. 1991, s. 6

³⁶⁸ Více o klubu Obroda např. in Kokoška S., Kokošková Z.: *Obroda. Klub za socialistickou přestavbu. Dokumenty*, Praha 1996

Integrace slovenské Obrody s HZDS představovala zásadní rozdíl ve srovnání s Českou republikou, kde se tento klub integroval na jaře 1991 s ČSSD. Přestože české a slovenské reformní komunisty spojovala víceméně shodná politická orientace (demokratický socialismus), nakonec se členové Obrody ocitli ve dvou poměrně odlišných politických subjektech (v českých zemích v sociálně demokratické straně, na Slovensku v národně orientovaném širokospektrálním hnutí). Tato skutečnost opět souvisí s tzv. národní otázkou na Slovensku, přičemž právě mnozí slovenští reformní komunisté (již zmíněný Hvezdoň Kočtúch) byli silně národně orientovaní, a to nejen po roce 1989, ale již v letech 1968 a 1969 ³⁶⁹.

V obou republikách však menšina členů Obrody přešla do jiných politických stran – v českých zemích do Demokratické levice (DL) nebo OH, na Slovensku např. přešly dvě okresní organizace k SDSS (Martin, Trnava) ³⁷⁰.

Po rozpadu OF a VPN se na české i na slovenské politické scéně etabloval jeden jejich nástupnický subjekt se *širokospektrálním* ideovým profilem – OH v českých zemích a HZDS na Slovensku. Obě strany se hlásily k politickému středu, v souladu s tím prosazovaly programové principy charakteristické pro tuto ideovou orientaci (již zmíněný ohled na sociální aspekty ekonomické reformy, odmítání radikálního antikomunismu). Na druhé straně v mnoha jiných významných oblastech se politika OH a HZDS výrazně lišila (zejména názory na státoprávní uspořádání).

Pro obě formace však byla shodná existence sociálně demokratických křídel, která byla tvořena zejména reformními komunisty z roku 1968. Ti měli v těchto stranách v letech 1991–1992 poměrně silné zastoupení. Pro

³⁶⁹ Více o činnosti národně orientovaných reformních komunistů na Slovensku v letech 1968 a 1969 (Hvezdoň Kočtúch, Viktor Pavlenda) in Rychlík J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko–slovenské vztahy 1945–1992...*, s. 232

³⁷⁰ Zprávy o osudech členů slovenské Obrody po roce 1991 jsou značně rozporuplné. Např. jednání zástupců SDSS s tajemníkem Obrody Dr. Autratom, zprávy o odklonu některých členů Obrody od HZDS k SDSS, in Informačný list VV SDSS, nedat., s. 4

OH i HZDS je také shodně charakteristický pozdější přechod jejich sociálně demokraticky orientovaných politiků do sociálně demokratických stran. Příkladem mohou být přestupy členů OH Miloše Zemana, Zdeňka Jičínského nebo Pavla Rychetského do ČSSD a členů HZDS Ivana Laluhy nebo Marcely Gbúrové do SDSS.

V 90. letech udržovalo HZDS na české politické scéně styky s *moravskými regionálními* stranami, především s marginální a dnes již neexistující *Moravskou národní stranou* (MNS). Tuto problematiku můžeme zasadit do širšího kontextu. Často se setkáváme s tvrzeními, že Moravané měli vždy větší pochopení pro slovenskou otázku a že (viděno ze širšího etnokulturního hlediska) mají ke Slováckům blíže než Češi po stránce jazykové, kulturní či politické³⁷¹. Tato problematika by si však vyžadovala samostatnou studii.

Po roce 1989 se v souvislosti s tzv. moravskou otázkou projevovalo jisté spříznění mezi slovenskými národními a moravskými regionálními stranami, přičemž tato skutečnost bývá interpretována jako snaha slovenských národně orientovaných sil oslabit českou politickou reprezentaci³⁷², ale můžeme ji vidět i v kontextu výše zmíněných konstatování. Již v létě 1990 poděkovala MNS slovenským politikům za „citlivý přístup k otázkám Moravy“³⁷³. Byl to právě předseda HZDS Vladimír Mečiar, který v roce 1991 opakovaně vyjádřil podporu požadavkům moravských regionálních stran s tím, že Morava si zaslouží mít zvláštní postavení³⁷⁴. Ve druhé polovině roku 1991 se několikrát setkaly delegace HZDS a HSD-SMS, přičemž existovala jistá míra spolupráce mezi těmito subjekty, například na půdě Federálního shromáždění³⁷⁵. Obě strany se mj. shodovaly v tom, že budoucí uspořádání čsl. státu je přípustné pouze za předpokladu respektování práv Moravy a

³⁷¹ Např. Rychlík J.: *Rozpad Československa...*, s. 185

³⁷² Tamtéž, s. 186

³⁷³ Slovenský národ 15. 9. 1990, s. 3

³⁷⁴ Např. Lidové noviny 18. 7. 1991, s. 2

³⁷⁵ Více o těchto jednáních in Rychlík J.: *Rozpad...*, s. 186, 187

Slovenska jako samostatných právních subjektů, přičemž HZDS také podporovalo vytvoření samostatného orgánu pro obhajování práv Moravy (tzv. Moravsko-slezské rady) ³⁷⁶.

Spolupráce mezi HZDS a MNS po roce 1992 byla logickým pokračováním jisté míry spolupráce slovenských a moravských národně a regionálně orientovaných subjektů předtím. Vzhledem k prohlubující se krizi a mnoha změnám v programovém kursu HSD-SMS (později se přeměnila na liberálně orientovanou ČMSS) se MNS postupně stala jedinou stranou na české politické scéně prosazující samosprávné postavení Moravy. Tím se dostala do značně okrajového postavení a diametrálního rozporu se směřováním většiny relevantních českých politických subjektů. Přímo úměrně s tím (a s přihlédnutím k již uvedeným skutečnostem) prohlubovala MNS spolupráci s HZDS. Obě strany spojovala shodná (národní) politická orientace, zřetelná opozice vůči převážné části pražské politické reprezentace, a také podpora myšlenky vzájemnosti mezi Moravou a Slovenskem spojená se zdůrazňováním blízkosti moravské a slovenské kultury.

V duchu apelů na moravsko-slovenskou sounáležitost se nesly například slovenské národní dožínky, které uspořádalo HZDS v září 1994 v Bratislavě a na kterých se zúčastnili i zástupci MNS ³⁷⁷. Předseda MNS Ivan Dřímál dále vystoupil na V. Republikovém sněmu HZDS v roce 1995. Uvedl mj. že MNS je ráda, že se Vladimír Mečiar a jeho spolupracovníci dostali po volbách 1994 opět do vlády, a také se vyslovil pro rozvíjení vztahů mezi Moravou a Slovenskem ³⁷⁸. I na dalších sněmech HZDS se jako hosté

³⁷⁶ *Zpráva místopředsedy HZDS Milana Kňazka o výsledcích jednání mezi HZDS a HSD-SMS*, osobní archiv bývalé poslankyně FS ČSFR za HSD-SMS Aleny Ovčačkové, c. d. Rychlík J.: *Rozpad...*, s. 389

³⁷⁷ *Na slovenských dožínkách. Bratislavským parkem znělo: Nech žije Morava!*, *Moravská politika* 4/1994, s. 2

³⁷⁸ *Z diskusních vystupení hostí na V. Republikovém sněmu HZDS*, Slovensko do toho. *Dvojtýždenník Hnutia za demokratické Slovensko*, in *Slovenská republika* 27. 3. 1995, s. II

zúčastnili zástupci MNS nebo Hnutí samosprávné Moravy a Slezska (HSMS).

Zásadní rozdíl mezi oběma subjekty spočíval v jejich postavení na politické scéně, kdy HZDS bylo nejsilnější stranou slovenské politiky, což ostře kontrastovalo s marginálním významem MNS v českých zemích. Tato skutečnost do značné míry souvisí s rozdílným vývojem moravského regionálního a slovenského národního hnutí (viz kap. 4).

Diametrálně odlišné postavení obou subjektů představovalo limitující faktor pro prohlubování jejich dlouhodobé spolupráce. Ta přestala být relevantní ve druhé polovině 90. let především v souvislosti se dvěma skutečnostmi. V prvním případě to byla stále větší marginalizace MNS, která navíc integrací s dalšími promoravskými subjekty (vznik MDS) ztratila svůj vyhraněný moravský nacionální ideový profil, který představoval významnou programovou oporu vzájemné spolupráce mezi MNS a HZDS (viz výše). Druhou skutečností byla diskuse o konkrétnější programové profilaci HZDS a s tím související snaha o napojení tohoto subjektu na některý z ideových směrů etablovaných v evropské politice (viz kap. 5.4).

V souvislosti s příklonem HZDS ke koncepci tzv. lidové strany označil Vladimír Mečiar za ideového partnera své strany v České republice Klausovu ODS³⁷⁹. Vztah mezi ODS a HZDS se odvíjel zejména od roku 1992, kdy delegace obou v parlamentních volbách vítězných stran dojednávaly průběh rozdělení Československa. V této době se vytvořily kontakty mezi politiky těchto dvou subjektů, i když spojovacími faktory byly spíše právě společné práce na zániku Československa, případně osobní vztahy, nikoliv shodná programová orientace obou stran.

Samostatnou kapitolou je vztah předsedů ODS a HZDS Václava Klause a Vladimíra Mečiara. Můžeme říci, že byl dlouhodobě ve znamení oboustranného vzájemného respektu. Václav Klaus se několikrát vyjádřil o Vladimíru Mečiarovi spíše pozitivně, což bylo v jistém protikladu k výrazně převažujícím negativním názorům českých politiků i novinářů na

³⁷⁹ Hospodářské noviny 20. 3. 2000, s. 13

V. Mečiar³⁸⁰. Například již v roce 1992 Klaus pro zahraniční tisk řekl: „It would be absolutely wrong to demonize Mr. Meciar, as is done in the Czech press and the Western press. He is a standard, rational politician who maximizing his position, using arguments that are most useful. Don't demonize him“³⁸¹. A o šest let později se vyjádřil velice podobně³⁸². Na druhé straně Vladimír Mečiar několikrát označil Václava Klause za nejvýraznější osobnost české politiky³⁸³. Korektní vztahy mezi (zejména nejvyššími) představiteli ODS a HZDS spolu s důrazem na národní zájmy vlastní oběma stranám mohly představovat jistý společný základ možné spolupráce, což si uvědomovali i sami politici těchto subjektů³⁸⁴.

Přes zmíněné skutečnosti k žádnému navázání hlubší spolupráce mezi ODS a HZDS vyplývající z programové blízkosti nedošlo. Častá vzájemná náklonnost zejména předsedů těchto stran vyplývala spíše z toho, že jejich působení na politické scéně bylo provázeno mnoha podobnými osudy. Můžeme připomenout již zmíněné dohody o řešení státoprávního uspořádání na přelomu let 1992 a 1993. Dále jsou v tomto směru podstatné vnitrostranické vzpoury v obou stranách namířené především proti předsedům V. Klausovi a V. Mečiarovi, kteří je také shodně interpretovali

³⁸⁰ Znamé byly v tomto směru například kritické názory Václava Havla nebo Miloše Zemana. Můžeme ale zmínit i předsedu KDU-ČSL Josefa Luxe nebo politiky ODA.

³⁸¹ Český překlad: „Bylo by absolutně nesprávné demonizovat pana Mečiaru, jak je to děláno v českém tisku a v západním tisku. Je standardním racionálním politikem, který maximalizuje svou pozici, používá argumenty, které jsou nejvýhodnější. Nedemonizovat ho.“ c. d. Srb V., Veselý T.: ..., s. 135

³⁸² Jüngling P., Koudela T., Žantovský P.: *Tak pravil Václav Klaus*, Praha 1998, s. 56, 57

³⁸³ Pozitivní hodnocení Václava Klause je v prostředí HZDS celkem běžné, např. Slobodník D.: *Proti sedemhlavému drakovi. Z dějin zápasu za Slovensko*, Bratislava 1998, s. 199

³⁸⁴ Např. *Až po volbách se uvidí, zda budu premiérem* (rozhovor s Vladimírem Mečiarom), Právo 3. 9. 2001, s. 7

nebo si dokonce vyjadřovali podporu v politických zápasech se svými vnitrostranickými oponenty³⁸⁵.

Mezi oběma stranami dlouhodobě přetrvávaly (přes oficiálně deklarovanou orientaci HZDS od jeho tzv. transformačního sněmu v roce 2000) značné programové rozdíly. ODS představuje jasně nesocialistickou liberálně konzervativní stranu, která je jednoznačně ideově protikladná k sociální demokracii. Na druhé straně HZDS představovalo přinejmenším do voleb 2002 stále produkt specifické slovenské konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus (i přes její oslabování). Dále přetrvává (více méně až do současnosti) jistá souvislost mezi HZDS a sociální demokracií (viz kap. 5.4). Možná právě tato skutečnost představuje v posledních letech jeden z podstatných rozdílů mezi ODS a HZDS (též níže). Od parlamentních voleb v roce 2002 dochází na Slovensku k upevnování pravo-levé konfliktní linie, a tedy jasnější profilaci nesocialistických stran. V tomto kontextu probíhá zřetelné formování socialistického (SMER) a nesocialistického (strany současné vládní koalice a zejména SDKU) programového bloku. HZDS se v současné době chová v takto se utvářející struktuře politické scény jako středová strana. V tomto směru se přirozeně rozvíjí spolupráce mezi ODS a SDKU, která představuje pro ODS mnohem více ideově spřízněnou stranu než programově méně čitelné HZDS.

Nezanedbatelným aspektem upevnování spolupráce mezi ODS a SDKU na úkor rozvíjení vztahů mezi ODS a HZDS je také skutečnost, že v čele ODS již nestojí Václav Klaus a ve vedení obou stran došlo k mnoha personálním změnám. V tomto směru je proto obtížnější rozvíjet spolupráci, která se již nemůže opřít o osobní vztahy vytvořené v roce 1992 nebo o vzájemný respekt Václava Klause a Vladimíra Mečiara. Současný předseda ODS Mirek Topolánek nespolečně pracoval (na rozdíl od svého předchůdce) na žádných významných projektech s představiteli HZDS.

³⁸⁵ Vladimír Mečiar např. vyjádřil podporu Václavu Klausovi v době tzv. sarajevského atentátu (výzvy Jana Rumla a Ivana Pilipa k odstoupení V. Klause z postu předsedy ODS)

Z výše uvedených faktorů vyplývá, že jisté styčné body mezi HZDS a některými českými politickými subjekty existovaly, nepředstavovaly však nikdy významné a relevantní momenty vzájemných vztahů mezi českými a slovenskými stranami rozvíjených na ideově programovém základě.

Také v současné době HZDS nespolupracuje se žádnou politickou stranou v České republice. Ani není možné žádnou takovou stranu považovat za HZDS ideově blízkou. Přetrvávání dominance pravo-levé konfliktní linie v českých zemích na straně jedné a nečitelnost HZDS z hlediska narůstající polarizace socialistických a nesocialistických stran v obou zemích – to jsou důvody toho, že HZDS není kompatibilní ani s jedním ze dvou hlavních pólů českého stranického systému (ODS, ČSSD). Tuto stranu nemůžeme přirovnávat ani k menším českým stranám (KSČM, KDU-ČSL) vzhledem k jejich jasné identitě, která představuje značný protiklad ke stále víceméně přetrvávajícímu ideově širokospektrálnímu profilu HZDS. Takto koncipovaná strana přitom na české politické scéně zcela absentuje. V současné době se HZDS ve svém programu opírá o národní, křesťanský a sociální pilíř³⁸⁶. Tato ideová orientace však vychází spíše ze specificky slovenského politického prostředí, ve kterém jsou preferovány právě tyto hodnoty, jak již ostatně bylo v naší práci několikrát uvedeno.

Další skutečností zůstává, že v českých zemích do jisté míry přetrvává určitá nepopularita HZDS, která je daná dlouhodobě negativním vztahem některých významných českých politiků (např. již zmíněného Václava Havla) na Vladimíra Mečiara a značným podílem české žurnalistiky na mediální propagandě namířené proti politice HZDS víceméně po celá 90. léta.

HZDS tedy dlouhodobě představuje specificky slovenský fenomén, k němuž se obtížněji hledají analogie v jiných zemích. V tomto směru je obtížná i komparace HZDS s (většinou značně odlišnými) politickými subjekty české politiky.

³⁸⁶ www.hzds.sk/index.php?option=com_content&task=view&id%20&Itemid=31

7. SHRNUÍ. DLOUHODOBÉ TRENDY

Z rozboru naší práce vyplývá několik významných skutečností. Charakter české a slovenské politiky po roce 1989 byl určován hlubšími kulturně historickými, etnickými, geografickými a socioekonomickými faktory, které byly v obou republikách značně odlišné a které přispěly k prosazování rozdílných politických hodnot a vytváření odlišné struktury politických stran.

Formování českého stranického systému bylo poznamenáno etnickou homogenitou a dlouhodobou tradicí sekularizace českých zemí. Vývoj slovenského stranického systému zase ovlivňovala nedořešená národní otázka spojená s podřízeným postavením Slovenska ve vícenárodním státě, dále etnická heterogenita (přítomnost početné a územně koncentrované maďarské etnické menšiny) nebo větší význam křesťanství a náboženství ve slovenské společnosti.

Vedle toho v obou republikách shodně působila na formování politické scény také celá řada subjektivních faktorů (osobnostní potenciál, zájmy politických elit, vliv médií, některé specifické typy konkurenčně-kooperačních interakcí mezi jednotlivými politickými stranami apod.), přičemž i v tomto směru existují mezi oběma zeměmi jisté rozdíly. Na Slovensku byl vliv těchto faktorů přece jen o něco větší. I to přispívalo k prohlubování celkově divergentního politického vývoje v ČR a SR.

Od obecných kulturně geografických faktorů se odvíjelo formování struktury konfliktních linií v obou zemích. Česká republika se v souladu s výše uvedenými charakteristikami vyznačuje dlouhodobě dominancí jedné konfliktní linie – socioekonomické. Ta byla určující pro krystalizaci české politické scény na levici a pravici prakticky po celé námi sledované transformační období a tato skutečnost platí až do současnosti. Dominantní byly v tomto směru spory o ekonomická a sociální témata (průběh ekonomické reformy, míra liberalizace a sociálních aspektů v ekonomické politice apod.).

Se socioekonomickým rozporem korelovala konfliktní linie postkomunismus–antikomunismus vztahující se k problematice vyrovnání

se s komunistickou minulostí a obecně k využívání antikomunismu jako politického a mobilizačního potenciálu. V této souvislosti můžeme (zjednodušeně) vymezit antikomunistickou pravici a umírněnou levici.

Slovensko prošlo, pokud jde o dominantní konfliktní linie, během námi sledovaného období několika proměnami. V tomto směru můžeme vymezit tři fáze. První do roku 1992 se vyznačovala dominancí dvou navzájem korelujících linií – centrum–periferie (též národní) a socioekonomické ve slovenském kontextu. Předmětem sporu byla v tomto směru problematika česko–slovenských vztahů a státoprávního uspořádání Československa a Slovenska a s tím související míra podpory nebo odmítání radikální ekonomické reformy prosazované federální politickou reprezentací.

Ve druhém období (polovina 90. let) dominoval na Slovensku konflikt mečiarismus–antimečiarismus. Jednalo se primárně o spor o politiku HZDS a Vladimíra Mečiara. Tento konflikt neměl jednoznačnou ideovou základnu, prolínalo se v něm několik vzájemně provázaných faktorů (vliv předcházející konfliktní linie národní, souvislost s etnickými problémy, osobní souboje politiků, mocenské zájmy spojené s bojem o vliv na privatizační aj. procesy). Charakteristickým rysem byla silná polarizace slovenské politiky spojená s tím, že mocenský zápas byl poznamenán i narušováním „férových“ pravidel politického zápasu, a to na obou stranách. Konflikt mečiarismus–antimečiarismus představuje specificky slovenský fenomén a je v tomto směru také hlavním faktorem divergentního vývoje české a slovenské politiky.

Třetí období bylo charakteristické hlubšími proměnami celkového charakteru slovenské politiky. V letech 2000–2002 docházelo k ústupu konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus a místo toho začal nabývat na významu socioekonomický rozpor. Za rozhodující mezník ve vývoji těchto trendů můžeme považovat volby v roce 2002. Po nich došlo na jedné straně ke vzniku ideově konzistentní vládní koalice, na druhé straně pak programové alternativy k tomuto uskupení v opozici, a to na základě socioekonomické konfliktní linie. Tato skutečnost však úplně nepřekryla předcházející nebo další (vedlejší) konfliktní linie.

Pokud budeme změny ve slovenské politice analyzovat v širších souvislostech, pak jsou dány i řadou dalších faktorů (časově limitovaný charakter předchozích konfliktů versus univerzálnější a nadčasová povaha socioekonomického rozporu).

V souvislosti s proměnami slovenské politiky v posledních letech dochází i k přibližování charakteru české a slovenské politiky, kdy na Slovensku roste význam dlouhodobě dominantní konfliktní linie české politiky.

V obou republikách existovaly další konfliktní linie, přičemž jejich význam byl přímo úměrný politickým tradicím, historickému vývoji, sociální struktuře společnosti apod. V souladu s významem křesťanských hodnot měl rozpor stát–církve větší váhu na Slovensku oproti českým zemím. Existence dalších rozporů je v souladu s již uvedenými skutečnostmi (národní a etnická linie na Slovensku, krátkodobá existence rozporu centrum–periferie v českých zemích v souvislosti s postavením Moravy). V obou republikách se v poslední době projevuje stranické soupeření vztahující se k budoucí podobě Evropské unie, není však určující pro profilaci politických bloků. Navíc je sporné, zda v tomto případě můžeme hovořit o konfliktní linii založené na existenci dvou zřetelně protikladných nebo odlišitelných bloků. V českých zemích i na Slovensku je patrná urbánně–rurální konfliktní linie, a to jako linie politická související s volebním hlasováním, kdy můžeme dlouhodobě zaznamenat určité rozdíly ve volebních ziscích relevantních politických stran ve velkých městech a na venkově. Tyto rozdíly jsou v českých zemích dány hlavně sociálními a ekonomickými faktory (odpovídá dominanci socioekonomické konfliktní linie), na Slovensku však vedle toho mají i svou hodnotovou dimenzi (urbánní prostředí orientované na modernizaci a sekularizaci, rurální společnost vyznačující se tradicionalismem, klerikalismem, paternalismem).

Na Slovensku se podobně jako v českých zemích projevuje korelace rozporu pravo-levého a konfliktní linie postkomunismus–antikomunismus. V této souvislosti jsou pro slovenskou politiku charakteristické ideové i

zájmové protiklady národních, křesťanských a občanských antikomunistů na straně jedné a postkomunistické levice na straně druhé (90. léta) nebo (stejně jako v České republice) antikomunistická rétorika, kterou využívají pravicoví politici proti svým levicovým soupeřům (především v současnosti).

Na základě struktury konfliktních linií se utvářely ideové tábory v obou stranických systémech. V naší práci jsme začali analýzou sociálně demokratického tábora vzhledem k jeho snadnějšímu vymezení i vzhledem k tomu, že v tomto případě můžeme nalézt nejvyšší míru ideové kompatibility. V České republice je sociálně demokratická strana dlouhodobě v postavení jednoho ze dvou hlavních pólů stranického systému, což odpovídá dominanci socioekonomické konfliktní linie. Díky historické tradici, osobnostním faktorům, vysokému integračnímu potenciálu a již zmíněnému postavení ve stranickém systému se v české politice prosadila historická a na nekomunistických základech ustavená strana sociálně demokratické orientace. Tomu napomohl i konzervativní charakter komunistické strany. Na Slovensku především díky reformnímu potenciálu v KSS zaplnila sociálně demokratický ideový prostor postkomunistická formace SDE. Podstatná pro úspěch SDE na úkor nekomunistické sociálně demokratické strany je celá řada subjektivních faktorů této skutečnosti. SDE se dokázala lépe přizpůsobit trendům ve slovenské politice (brala ohled na národní a sociální otázky) a disponovala mnoha výhodami z minulosti (kombinovala výhody reformního i exkomunistického politického a mobilizačního potenciálu). Na rozdíl od českých zemí nebyla na Slovensku sociální demokracie v pozici hlavního pólu. Naopak její složité postavení (v rámci dominantního konfliktu mečiarismus–antimečiarismus, slabší partner ve vládní koalici po roce 1998, vznik SMERu) přispělo ve značné míře ke krizi a následnému úplnému kolapsu SDE. K revitalizaci sociální demokracie na Slovensku došlo až v souvislosti s upevňováním socioekonomické konfliktní linie (posilování sociálně demokratického pólu jako programové alternativy k liberálně konzervativní vládní koalici).

Námi široce pojatý tábor nesocialistických politických subjektů se vyznačoval velkou rozmanitostí a ideovou heterogenitou. Na české, ale zejména na slovenské politické scéně se profilovala celá řada ne-sociálně demokratických stran, které jsou však v mnoha směrech vzájemně provázané (ne ale všechny a ve stejné míře).

V obou republikách neuspěly strany centristické liberální orientace. V České republice je příčinou této skutečnosti především posilování pravo-levé konfliktní linie, kdy politický střed postupně ztratil postavení zřetelného pólu. Na Slovensku se výrazně překrývaly středové a ideově nevyhraněné subjekty. Silné zastoupení politického středu bylo dáno slabším významem pravice a levice, různoběžným uspořádáním konfliktních linií a častou proměnlivostí politické scény spojenou s obtížnou ideovou sebedefinicí některých stran (snazší přihlášení se ke středu než k jiné vyhraněnější politické orientaci).

V českých zemích můžeme díky socioekonomické konfliktní linii snadno vymezit liberálně konzervativní (občanský) tábor, který se vyznačoval především radikální protransformační a protržní orientací a vedle toho také programem důslednějšího vypořádání se s komunistickou minulostí. Díky menšímu vlivu náboženství a křesťanství se jako nesocialistické formace etablovaly strany sekularizovaného charakteru. K úspěchu nejsilnější formace tohoto typu přispěla jednak její pozice hlavního pólu ve stranickém systému a dále řada subjektivních faktorů (silná osobnost v čele, politika přitvrzení tempa a strategie společenských změn doprovázená využíváním protransformačních a antikomunistických nálad ve společnosti, kombinace ideového zakotvení a „lidové“ politiky).

Formování nesocialistických sil na Slovensku bylo poznamenáno silnější tradicí křesťanství, sklony k paternalismu a nedořešenou národní otázkou a v rozhodné míře také dominantním rozporem 90. let mečiarismus–antimečiarismus. Ve slovenské politice se v souladu s těmito uvedenými faktory úspěšněji prosadily pravicové strany s národními, křesťanskými a sociálními prvky (je třeba si uvědomit vzájemnou korelaci těchto hodnot). Jednotlivé nesocialistické strany kladly na tyto hodnoty patřičný důraz, ne

však ve stejné míře. Strany, které se o toto hodnotové zázemí neopíraly (občanská pravice), většinou neuspěly. Zmíněné skutečnosti platí především pro 90. léta.

Ve druhém období (zejména po volbách 2002) probíhá formování pravice na Slovensku v podmínkách upevňování socioekonomické konfliktní linie na úkor rozporů z 90. let. V tomto směru můžeme zřetelněji vymezit nesocialistickou pravici vůči socialistické levici (strany vládní koalice provádějící radikální reformy ekonomického a sociálního systému). Přímou úměrně s tím dochází k přibližování charakteru české a slovenské pravice ve smyslu důrazu na stejná (sociální a ekonomická) témata (podpora radikálních reforem po vzoru současné slovenské vlády). V souladu s obecnými rysy české a slovenské historické a politické tradice je však česká pravice sekularizovaná (ODS), zatímco slovenské středopravé strany mají v různé míře zakomponováno do své identity křesťanství (SDKU, KDH, SMK).

V českých zemích i na Slovensku můžeme vymezit antisocialistické liberály vymezující se vůči sociálním demokratům především v ekonomické oblasti a křesťany-traditionalisty opírající se o hodnoty křesťanství, koncepci sociálně tržního hospodářství (v trochu jiném pojetí než sociální demokracie) a přikládající význam morálce, tradicím nebo institucím. Traditionalisté se často vyznačují silnější národní orientací, tato skutečnost však platí pouze na Slovensku. V českých zemích z historických příčin neplní křesťanství svou národní funkci.

V obou republikách se etablovaly strany s vyhraněnou křesťanskou totožností. Jejich vliv je dlouhodobě omezený, na druhé straně se však tyto strany vyznačují poměrně vysokou mírou organizační i ideové stability. Příčinou omezeného vlivu KDU-ČSL je její působení v sekularizovaném prostředí české politiky. Na Slovensku jsou zase limity KDH dány jeho fundamentálním charakterem a vyšší mírou konkurence na pravici (větší programová blízkost SDKU a KDH ve srovnání s ODS a KDU-ČSL).

Pro vývoj nesocialistických sil jsou podstatné změny slovenské politiky v posledních letech. Jejimi charakteristickými rysy jsou přibližování její

struktury české politice, částečné překlenutí rozdílů mezi občanskou a křesťanskou pravicí (vznik SDKU) nebo oslabení konfliktních linií národní a mečiarismus–antimečiarismus (úvahy o sblížení SDKU a HZDS).

Pokud jde o komunistický tábor, v českých zemích si díky historickému vývoji zejména po roce 1970 zachovala KSČM konzervativnější charakter. Její nekomunistická identita se vyznačuje na jedné straně odmítáním návratu k minulému režimu, na druhé straně ale značnou mírou kontinuity s minulým režimem v rovině symboliky a částečně i konkrétní politiky. Na Slovensku došlo v souladu s vyšším reformním potenciálem k tzv. sociáldemokratizaci KSS. V obou republikách se vytvořily odštěpenecké skupiny, které nesouhlasily s oficiálními kursy KSČ a KSS (v českých zemích reformisté a extrémní nostalgická levice, na Slovensku neokomunisté). Politické strany vzniklé na bázi těchto ideových směrů však neuspěly, hlavně díky opožděnosti v etablování na politické scéně. KSČM a SDE měly v tomto směru lepší startovní podmínky. V České republice oslovila KSČM nostalgické přívržence minulých poměrů a levicové nespokojence s politickou a sociální situací po roce 1989. Vzhledem k jednorozměrné struktuře konfliktních linií zde došlo ke koncentraci radikálně levicového elektorátu. Na Slovensku bylo formování komunistické a postkomunistické levice poznamenáno celkovým charakterem stranického systému a slovenské politiky. V tomto směru jsou charakteristickými rysy tohoto tábora značná organizační rozptýlenost a proměnlivost jejího elektorátu, krátkodobé úspěchy několika subjektů radikální levice (v 90. letech ZRS, v současné době KSS) a značný vliv zejména HZDS a SDE na formování této části politického spektra, hlavně co se týče oslovování radikálně levicové voličské základny těmito dvěma subjekty.

Etablování politických táborů a stran specifických pouze pro Českou nebo Slovenskou republiku je dáno strukturou konfliktních linií, některými obecnějšími rysy politiky v obou zemích, a také subjektivními faktory vztahujícími se k jednotlivým politickým stranám.

Na Slovensku se úspěšně prosadilo HZDS jako aktér dominantní konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus, využívajíc přitom celou řadu zdrojů politického potenciálu (charismatická osobnost v čele, širokospektrální ideový charakter spojený s přiměřeným důrazem na národní, křesťanské a sociální otázky ad). HZDS prošlo za dobu své existence mnoha proměnami, a to z hlediska programového, personálního i systémové role na politické scéně.

SNS působila na slovenské politické scéně jako aktér národní a etnické konfliktní linie. Vedle toho se profiluje jako křesťanská a konzervativní strana. Její relevance byla odrazem nedořešené národní otázky spojené se spory mezi zastánci národního a občanského principu, a dále etnických problémů, v tomto směru se SNS dlouhodobě profiluje především na politice programově i zájmově protikladné k SMK. Možnosti přirovnání SNS k některým českým stranám jsou omezené (SPR-RSČ, MNS).

SMK je aktérem etnické konfliktní linie na Slovensku, můžeme ji v této souvislosti považovat za protipól SNS. Stabilita a relevance tohoto politického subjektu je založena na jeho těsném sepětí s maďarským menšinovým elektorátem. SMK charakterizuje kombinace etnické a liberálně konzervativní programové identity, strana se tak profiluje nejen na etnické, ale i socioekonomické (pravo-levé) konfliktní linii.

V českých zemích se na jistou (byť z dnešního pohledu omezenou) dobu prosadila republikánská strana krajní pravice, která představovala především silně protestní hnutí odchyťávající voliče nespokojené s politickou a ekonomickou situací (podobně jako u KSČM). K úspěchu strany přispěla mj. charismatická osobnost v jejím čele. Ostré a prohlubující se vnitřní rozpory v SPR-RSČ a přechod jejích voličů k levicovým stranám přispěly ke kolapsu tohoto politického subjektu.

V obou republikách docházelo k průniku různých ideových bloků a stran na bázi koalic. Na jedné straně můžeme v tomto směru zmínit relativně programově konzistentní formace (Společná volba), na druhé straně pak širokospektrální uskupení (především SDK), jejichž existence byla dána mnoha specifickými politickými okolnostmi. Vzhledem k programové

heterogenitě a krátkodobým společným zájmům subjektů zúčastněných v těchto koalicích se tyto formace vyznačovaly poměrně krátkou životností.

Na Slovensku se úspěšněji etablovaly narychlo založené strany bez pevnějšího ideového zakotvení nebo s výraznou osobností v čele, jejichž prezentace byla založena na mediálně marketingovém politickém stylu. Tyto strany se byly schopny prosadit na bázi nespokojenosti se stávajícími subjekty a v podmínkách značné proměnlivosti a nestability stranického systému včetně slabé institucionalizace jeho jednotlivých článků. Vzhledem k absenci pevných organizačních a ideových vazeb u těchto stran a jejich působení v proměnlivém politickém prostředí byly jejich úspěchy většinou pouze krátkodobé.

Formování českého i slovenského stranického systému probíhalo v zásadě v souladu se strukturou konfliktních linií. V obou republikách se vytvořily dvojice hlavních pólů ztělesňujících dominantní konfliktní linii. V tomto směru se v českých zemích zformoval především liberálně konzervativní (ODS) a sociálně demokratický (ČSSD) tábor. Na Slovensku se pak v souladu s ideově nezřetelnou konfliktní linií mečiarismus–antimečiarismus profilovali jako její aktéři dvě širokospektrální uskupení (HZDS a SDK). V souladu s upevňováním socioekonomické konfliktní linie pak roste význam sociálně demokratického tábora (SMER), na druhé straně z mnoha důvodů (vliv jiných rozporů, i těch předcházejících z 90. let) přetrvává ideová heterogenita na pravici.

V obou republikách se jako vedlejší póly vytvořily politické subjekty s omezenou relevancí, které ztělesňovaly vedlejší konfliktní linie. V České republice je to komunistická KSČM, křesťansko-demokratická KDU-ČSL nebo regionalistické HSD-SMS (jehož postavení však nebylo dlouhodobé). Na Slovensku se v tomto směru utvářely strany sociálně demokratické (SDL), národní (SNS), strana etnické menšiny (SMK), křesťanští demokraté (KDH) nebo sekularizovaní liberálové (ANO).

V tomto směru hrálo významnou roli ideové ukotvení jednotlivých stran, které bylo důležité z hlediska celkové orientace na politické scéně pomocí protikladů. Na druhé straně však ideová orientace nebyla jediným faktorem

relevance a úspěchu té či oné strany, ale podstatný byl i vliv subjektivních faktorů (viz níže).

V obou zemích můžeme najít vzájemně ideově spřízněné strany. V 90. letech však byla ideová blízkost těchto subjektů limitována výrazně divergentním vývojem české a slovenské politiky. Teprve v posledních letech dochází v tomto směru ke značným posunům.

Na jedné straně existují shodné rysy českých a slovenských ideově spřízněných stran, ke kterým patří v zásadě shodná ideově politická deklarace, prosazování podobných programových hodnot a témat, podobné názvy a přihlášení se k příslušným evropským stranickým svazům. Na druhé straně rozdíly mezi takto vymezenými politickými subjekty jsou dány specifickým prostředím české a slovenské politiky, což se projevuje odlišnostmi v několika směrech – původ a okolnosti vzniku, postavení na politické scéně, programové odlišnosti.

Ideová spřízněnost je dlouhodobě charakteristická pro strany sociálně demokratické (ČSSD, SDL, SMER) a křesťanské (KDU-ČSL, KDH) orientace. Z hlediska programového směřování se podobnými rysy vyznačují také komunistické strany (KSČM, KSS), které se však výrazně liší svým postavením na politické scéně. Až v posledních letech v souvislosti s upevňováním socioekonomické konfliktní linie narůstá míra programové spřízněnosti liberálně konzervativních stran jako primárně aktérů této linie a politických protihráčů socialistů a sociálních demokratů (ODS, SDKU).

V sociálně demokratickém táboře můžeme vytvořit dvě dvojice relevantních ideově blízkých stran. V 90. letech tento tábor reprezentovaly ČSSD a SDL. Odlišnosti mezi těmito stranami jsou dány jejich původem, kdy ČSSD představuje historickou a na nekomunistických základech ustavenou stranu, zatímco SDL stranu postkomunistickou. Přimo úměrně s procesem „sociáldemokratizace“ SDL docházelo ke sbližování profilů obou stran a prohlubování jejich vzájemné spolupráce založené na některých společných programových tématech (sociální otázky, právní zajištění transformačních ekonomických procesů, podpora nadstandardních česko–

slovenských vztahů). Rozdíly mezi ČSSD a SDE se odvíjely od jejich odlišného původu, kdy SDE měla mnohé postkomunistické dispozice. Dále se obě strany vyznačovaly rozdílným postavením na politické scéně. ČSSD byla hlavním, zatímco SDE vedlejším pólem ve stranickém systému. SDE navíc působila v podmínkách nestabilní slovenské politiky, její postavení bylo velmi složité. Díky tomu docházelo k prohlubování jejích vnitřních rozporů a celkové krize. Ta vyvrcholila jejím úplným kolapsem, následkem čehož došlo k tomu, že se na slovenské politické scéně prosadil jiný subjekt sociálně demokratické orientace.

Další reprezentant slovenské sociální demokracie SMER představoval zpočátku ideově nevyhraněnou stranu, která postupně prošla procesem tzv. sociáldemokratizace. Vlivem politických změn po volbách 2002 se stala hlavní sociálně demokratickou alternativou na Slovensku. Přímou úměrně s tím se SMER sblíží a prohlubuje spolupráci s ČSSD. Tuto skutečnost je třeba vnímat v kontextu přibližování celkového charakteru české a slovenské politiky. Dvojice ČSSD–SMER je protiváhou liberálně konzervativních sil ODS a SDKU. Preferuje hodnoty sociálního státu a s tím spojené záležitosti (bezplatné školství, zdravotnictví, regulace privatizačních aj. procesů) proti radikálním ekonomickým reformám. SMER se ve srovnání s ČSSD i sociálně demokratickými stranami obecně vyznačuje některými specifickými programovými rysy (např. důraz na národní hodnoty).

Liberálně konzervativní strany ODS a SDKU představují v obou republikách typ politických subjektů vyhraněných ekonomických liberálů–konzervativců a antisocialistů (tábor č. 5 v kap. 5.2). Ke sblížení jejich programových profilů a prohlubování vzájemné spolupráce docházelo přímo úměrně s upevňováním socioekonomické konfliktní linie na Slovensku. Spolupráce a ideová spřízněnost ODS a SDKU je založena na programu radikálních ekonomických reforem po vzoru politiky současné slovenské vlády (razantní privatizace, prosazování tzv. rovné daně, přísná a úsporná finanční politika). Rozdíly mezi oběma stranami jsou dány celkovým prostředím české a slovenské politiky. ODS představuje sekularizovanou

liberálně konzervativní formaci, zatímco SDKU stranu se složenou identitou, která se v souladu se slovenskými tradicemi hlásí ke křesťanství. ODS je dlouhodobě aktérem socioekonomické konfliktní linie, zatímco SDKU jako nástupnická strana SDK se přinejmenším do voleb 2002 profilovala především v podmínkách rozporu mečiarismus–antimečiarismus. S tím souvisí i slabší význam levice a pravice na Slovensku a z toho vyplývající méně zřetelný antisocialistický profil a větší ideová proměnlivost SDKU.

KDU-ČSL a KDH představují strany s vyhraněnou křesťanskou totožností, které dlouhodobě prohlubují vzájemnou spolupráci na bázi křesťanského programu a s tím souvisejících aspektů (koncepce sociálně tržního hospodářství, podpora rodiny atd.). V obou případech se jedná o strany programového typu vyznačující se ideovou i organizační stabilitou, ale omezeným vlivem. Opírají se o pevnou voličskou základnu rekrutující se z řad venkovského, staršího a méně vzdělaného obyvatelstva. V souladu s vyšším významem křesťanství na Slovensku má KDH fundamentalističtější charakter. KDU-ČSL je křesťansko-demokratickou stranou se silnými sociálními rysy, KDH pak křesťanskou stranou s výraznými tradicionalistickými prvky a jistou mírou důrazu na národní politiku. Odlišnosti mezi oběma stranami jsou v jejich postavení na politické scéně. KDU-ČSL představuje dlouhodobě především pivotální centristickou stranu. KDH se profilovala proti levici, na bázi radikálního antimečiarismu a v současnosti je určitým doplňkem k SDKU v nesocialistické části politického spektra.

V komunistickém táboře se přímo úměrně s divergentním vývojem KSČM a SDE sblížovaly subjekty s nekomunistickou identitou KSČM a KSS. Odlišnosti mezi těmito dvěma stranami jsou především v jejich postavení a roli na politické scéně a volební síle. KSČM je dlouhodobě pevným článkem českého stranického systému, zatímco postavení KSS je velmi křehké. Z hlediska ideového profilu představuje KSS o něco ortodoxnější stranu než KSČM.

HZDS je výrazně specifickým prvkem slovenské politiky. Vzhledem k jeho širokospektrálnímu charakteru však můžeme najít určité styčné programové body mezi tímto hnutím a některými typy stran v České republice. Ideový profil HZDS se částečně překrýval se subjekty sociálně demokratickými (sociálně demokratické křídlo a prvky v programu), liberálně centristickými (deklarace středové orientace), moravskými regionálními a národními (důraz na národní politiku spojenou s posílením suverenity Moravy a Slovenska) a liberálně konzervativními (v souvislosti s transformací HZDS na lidovou stranu v roce 2000).

V souvislosti se změnami ve slovenské politice v posledních letech dochází v souladu s námi několikrát vyslovenou myšlenkou o oslabování divergencí v politickém vývoji českých zemí a Slovenska postupně k nárůstu vlivu ideově spřízněných stran relevantních v české i slovenské politice (ČSSD–SMER, ODS–SDKU) a omezení vlivu stran specifických pouze pro jednu nebo druhou republiku (např. HZDS).

Podívejme se ještě na některé obecnější závěry a dlouhodobé jevy vyplývající z námi řešených problémů. Existuje velmi silná závislost mezi programovým charakterem a postavením jednotlivých politických stran a celkovým prostředím české a slovenské politiky. Její obecné rysy prostupují charakterem jejich jednotlivých složek. Uvedme si to na některých příkladech. Silnější tradice křesťanství na Slovensku se projevuje tím, že křesťanskou identitu má zakomponována velká část subjektů, a to i těch, pro které to není primární hodnota. Tzv. národní otázku reflektuje velká část politických subjektů rozmanité politické orientace (některé proudy sociální demokracie, důraz na národní politiku u křesťanských stran). Velká část slovenských stran klade důraz na sociální politiku. Je to dáno vlivem sociálního učení katolické církve, tradicemi paternalismu nebo horšími ekonomickými a sociálními poměry na Slovensku. Formování konkrétních ideových táborů silně ovlivňuje vývoj táborů ostatních (srov. vztah ČSSD a KSČM nebo SDE a SDSS).

Vzájemné ovlivňování české a slovenské politiky bylo v 90. letech v podmínkách výrazně divergentního politického vývoje značně omezené.

V posledních letech však v souvislosti s přibližováním charakteru politiky v obou zemích dochází (mj. i vzhledem k dlouhodobě přetrvávající kulturně společenské, geografické, jazykové apod. blízkosti mezi oběma národy) k tomu, že české a slovenské subjekty některými aktivitami nepřímo zasahují do politického vývoje ve druhé republice. Významné je v tomto směru především upevňování spolupráce mezi ČSSD a SMER na straně jedné a ODS a SDKU na straně druhé. Tyto dvojice stran reagují na řadu politických kroků a prohlášení svých ideově protikladných soupeřů, a to na „obou stranách řeky Moravy“ (reakce na politiku současné české nebo slovenské vlády, zapojení jednotlivých stran do volební kampaně ve druhé republice po boku svých ideových partnerů).

Samostatnou kapitolou je výrazná proměnlivost slovenské politiky, což ji dost odlišuje od politiky české. Má to řadu příčin. Slovensko stálo po roce 1989 před více problémy (nejen socioekonomické, ale i státoprávní, etnické apod.), proto se slovenská politika vyznačovala složitější strukturou konfliktních linií. Dominantní rozpory byly přitom časově značně limitované. V rámci proměnlivých procesů docházelo ke složitému stranickému přeskupování, které bylo spojeno s obtížným hledáním identity jednotlivých stran, nutností jejich adaptability na nové podmínky nebo s proměnami jejich systémových rolí na politické scéně. Opět přitom musíme poukázat na vzájemný vliv celku a částí. „Rozvibrování“ určitých článků stranického systému zpravidla postihne i další jeho složky (krize SDL a následný vzestup KSS a zejména SMERu, proměna HZDS daná změnami konfliktních linií, vliv nových stran na postavení subjektů stávajících apod.). Proměnlivý charakter slovenské politiky je umocňován slabou institucionalizací slovenských stran, která je spojena s vysokou mírou personalizace jejich politiky nebo se značnou fluktuací voličů.

Přes značné proměny zejména slovenské politiky však můžeme (v obou republikách) registrovat silně se projevující zákony setrvačnosti, kdy důsledky mnoha politických rozhodnutí, akcí apod. se projeví až s odstupem času, případně jsou překryty dalšími procesy, a tedy dochází k oslabování jejich bezprostředního vlivu. Můžeme v této souvislosti uvést

několik příkladů. Přestože ODS čelila na přelomu let 1997 a 1998 vážné vnitřní krizi, nakonec se její postavení dlouhodobě téměř vůbec nezměnilo. Lepší startovací podmínky neokomunistického (KSČM) a sociáldemokratizačního (SDL) proudu v KSČ a KSS po roce 1989 se projeví tím, že konkurenční subjekty vzniklé na bázi komunistických a postkomunistických subjektů se již výrazněji neprosadily. V současné době si HZDS udržuje pozici druhé nejsilnější strany i přes značnou vnitřní krizi a pokles svých preferencí. V tomto směru stále „těží“ ze svého minulého dominantního postavení.

Ještě se jednou zastavme u otázky, které typy politických stran se prosadily v české a slovenské politice, tentokrát z hlediska objektivních (reflexe dané struktury politické scény) a subjektivních (výrazné osobnosti, schopnost efektivní mediální prezentace nebo komunikace s voliči) faktorů.

Hlavní póly (ODS, ČSSD, HZDS, SMER nebo SDK) se dokázaly prosadit jednak proto, že výrazně „těžily“ z polarizace na dominantní konfliktní linii (orientace pomocí protikladů, zákonitost alternace a bipolarity). Další skutečností je kombinace ideové a pragmatické politiky. Nejvíce uspěly strany s ideovým zakotvením, které však podle potřeby byly schopny provádět pragmatickou a přizpůsobivou politiku (ODS, ČSSD, SMER, SDKU). Ideové zakotvení je důležité pro orientaci voličů na politické scéně (být za něco nebo proti něčemu, zákonitost rozporů a protikladů). Opora o některý z relevantních ideových směrů může napomáhat k sepětí strany s některými historickými tradicemi dané země (ČSSD) nebo jejich mezinárodnímu ukotvení („sociáldemokratizace“ SMERu jako předpoklad napojení na evropskou socialistickou rodinu). Na druhé straně však jistá míra pragmatismu nebo ústupu od programových zásad je obvykle vedena snahami orientovat se za účelem dosažení maximálních volebních zisků na vlašné a ideově nevyhraněné voliče a přizpůsobovat svou politiku náladám veřejného mínění.

Programová orientace však nebyla jediným zdrojem politické relevance a úspěchu těchto subjektů. Vedle toho jsou podstatné subjektivní faktory. K nim patří na prvním místě osobnost silného lídra. Tento faktor je

podstatný v podmínkách vysoké medializace a personalizace (ztotožnění se s lídrem jako motiv volby) politiky nebo slabé institucionalizace některých stran. Silný lídr je zpravidla zárukou zřetelného strategického směřování strany. Když se podíváme na významné strany (ODS, ČSSD, HZDS, SDKU, SMER), vidíme, že vliv silné osobnosti v čele (Klaus, Zeman, Paroubek, Mečiar, Dzurinda, Fico) je v tomto směru dost zřetelný. K přednostem těchto politiků patří výrazné charisma, řečnické schopnosti, poměrně vysoký intelektuální potenciál, schopnost působivé a efektivní politické a mediální prezentace, nebo také určité sklony k populismu. Příkladem absolutní personifikace je HZDS, širokospektrální hnutí bez pevnějšího ideového zázemí. Osobnost jeho předsedy Vladimíra Mečiara byla dominantním faktorem úspěchu této politické formace.

S tím souvisí další faktor politických úspěchů stran typu ODS, ČSSD nebo HZDS – provádění výrazných politických kampaní (autobus Zemák, mobilizační kampaň ODS v roce 1998, akce SDKU Modré léto, cyklistická turné Mikuláše Dzurindy, mítinky HZDS v bratislavské hale Na Pasienkoch), které bývají efektivním prostředkem k mobilizaci voličů a ovlivňování veřejného mínění.

Zmíněné strany se ve snaze o dosažení maximálních úspěchů a zisků v politice snažily o stabilizaci svých vnitřních poměrů a vnitrostranickou konsolidaci. Tam, kde se to podařilo, následoval jejich vzestup (ODS po roce 1998, ČSSD po nástupu Jiřího Paroubka, SDKU po odštěpení SF), naopak strany, ve kterých docházelo k prohlubování vnitřní krize, se zhroutily a zanikly (SDE). A konečně politické subjekty, ve kterých je snaha o vnitrostranickou konsolidaci nepřesvědčivá, se potýkají s problémem pomalého, ale setrvalého poklesu svých volebních preferencí (HZDS v současné době). Voliči většinou nemají rádi nejistotu a preferují stabilizované politické strany.

Další skutečností je stabilita, ale omezená relevance vedlejších (ale programově zřetelných) pólů ztělesňujících vedlejší konfliktní linie. V tomto směru máme co do činění se stranami převážně programového typu (v českých zemích KSČM a KDU-ČSL, na Slovensku SDE, SNS, SMK nebo

KDH). Program a ideologie je hlavním faktorem sepětí těchto stran a jejich voličů. U těchto subjektů může být vliv silných osobností v čele významný (Lux, Čarnogurský), nemusí to však platit v takové míře jako u předcházejícího typu stran (viz KDU-ČSL a KDH v současné době nebo KSČM).

Třetím typem jsou ideově nezřetelné a nezakotvené strany, které se vyznačují nestabilním postavením a jistými politickými úspěchy, které jsou však pouze krátkodobé. Absence jejich ideového ukotvení se ukazuje jako vážný nedostatek (srov. osudy SOP, ANO nebo Cesty změny na straně jedné a SMERu na straně druhé).

Všechny výše uvedené skutečnosti platí shodně pro českou i slovenskou politiku. I přes výrazně divergentní politický vývoj tak můžeme vidět některé shodné zákonitosti. Ke sbližování charakteru české a slovenské politiky přitom přispívají i některé obecné zákonitosti v politice v poslední době – pragmatismus, klientelismus, preference krátkodobých mocenských zájmů a motivace volby na základě důvěryhodnosti dané nabídky na úkor fundamentálních a rigidních ideologických východisek.

Na druhé straně, jak již bylo řečeno, vliv subjektivních faktorů byl na Slovensku o něco větší. Můžeme si to ukázat třeba na personalizaci politiky. V českých zemích neexistuje analogie k „fenoménu Mečiar“ – osobnost silného lídra jako téměř dominantní faktor úspěchu jedné, přitom ideově nevyhraněné, strany nebo jako faktor zásadně ovlivňující celkovou podobu politické scény (viz konfliktní linie mečiarismus–antimečiarismus). I tyto skutečnosti tak posilují divergentní tendence v politickém vývoji obou zemí.

8. ZÁVĚR

V celé naší práci jsme vycházeli z toho, že formování a vývoj českého a slovenského stranického systému je procesem otevřeným a dynamickým. Naším cílem bylo analyzovat mnohé složité skutečnosti, které poznamenaly českou a slovenskou politiku v jejím nejnovějším historickém období. Nemá však smysl vytvářet nějaké definitivní a kategorické závěry. Mnohé

skutečnosti jsou značně relativní. Na jedné straně se dají zachytit mnohé dlouhodobé trendy a charakteristické rysy české a slovenské politiky, na druhé straně je politika (zejména slovenská) značně proměnlivá a ovlivněna celou řadou složitých faktorů. Proto se můžeme ve vývoji systému politických stran v České republice a na Slovensku dočkat ještě mnoha překvapivých momentů.

Použité zkratky politických stran

AN – Národní aliance

ANO – Aliance nového občana

AWS – Volební akce Solidarita

ČMSS – Českomoravská strana středu

ČMUS – Českomoravská unie středu

ČSL – Čsl. strana lidová, později KDU-ČSL – Křesťansko-demokratická unie-Čsl. strana lidová

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

DEU – Demokratická unie

DL – Demokratická levice

DS – Demokratická strana

DSP – Demokratická strana práce

DU – Demokratická unie

ED – Evropští demokraté

FDP – Strana svobodných demokratů

FIDESZ – Svaz mladých demokratů-Maďarská občanská strana

FKGP – Nezávislá maloroľnická strana

HDZ – Chorvatské demokratické společenství

HSD-SMS – Hnutí za samosprávnou demokracii-Společnost pro Moravu a Slezsko

HSMS – Hnutí samosprávné Moravy a Slezska

HZD – Hnutí za demokracii

HZDS – Hnutí za demokratické Slovensko, později HZDS-ĽS – Hnutí za demokratické

Slovensko-Lidová strana

KAN – Klub angažovaných nestraníků

KDH – Křesťansko-demokratické hnutí

KDS – Křesťansko-demokratická strana

KSČ – Komunistická strana Československa

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

KSČS – Komunistická strana Československa (Česko-Slovenska)

KSH – Křesťansko-sociální hnutí

KSS – Komunistická strana Slovenska

KSU – Křesťansko-sociální unie (ČR)

LB – Levý blok

LSU – Liberálně sociální unie

LU – Lidová unie
MDS – Moravská demokratická strana
MKDH – Maďarské křesťansko-demokratické hnutí
MNI – Maďarská nezávislá iniciativa, později MOS – Maďarská občanská strana
MNS – Moravská národní strana
MSZP – Maďarská socialistická strana
NDS – Národně demokratická strana
NEZES – Nezávislé sdružení ekonomů Slovenska
ODA – Občanská demokratická aliance
ODS – Občanská demokratická strana
ODU-VPN – Občanská demokratická unie-Veřejnost proti násilí
OF – Občanské fórum
OH – Občanské hnutí
OKS – Občanská konzervativní strana
PiS – Právo a spravedlnost
PSNS – Pravá Slovenská národní strana
SČK – Strana čl. komunistů
SDA – Sociálně demokratická alternativa
SDK – Slovenská demokratická koalice
SDKU – Slovenská demokratická a křesťanská unie
SDL – Strana demokratické levice (ČR)
SDL – Strana demokratické levice (Slovensko)
SDSS – Sociálně demokratická strana Slovenska
SDUS – Sociálně demokratická unie Slovenska
SF – Svobodné fórum
SKDH – Slovenské křesťansko-demokratické hnutí, později KSU – Křesťansko-sociální unie
SLD – Svaz demokratické levice
SMER-SD – SMER-sociální demokracie
SMK – Strana maďarské koalice
SNK – Sdružení nezávislých kandidátů
SNS – Slovenská národní strana
SOP – Strana občanského porozumění
SPR-RSČ – Sdružení pro republiku-Republikánská strana Československa
SZDSZ – Svaz svobodných demokratů
SZS – Strana zelených na Slovensku
US – Unie svobody
VPN – Veřejnost proti násilí
ZRS – Sdružení dělníků Slovenska
ZS – Zemědělská strana
ZSNS – Sjednocená Slovenská národní strana

PRAMENY, LITERATURA

Dokumenty

Aliance KAN – ODA

..... bez falošných tónov. Slovensko do toho. Programové tézy HZDS na voľby 1994

Bútorová Z., Gyarfášová O.: Slovensko na prahu volebného roku, www.ivo.sk/vyskum_slovensko2005.pdf

Cíle a zásady Čsl. sociální demokracie. Program důstojného dneška.

Program odpovědnosti k zítřku

Dokumenty prvého zjazdu SDE. Trenčín 14.–15. decembra 1991

Dokumenty zjazdu KSS-SDE. Prešov 20.–21. októbra 1990

Generálna línia. Prejav Mikuláša Dzurindu na Kongrese SDKÚ 17. 11. 2000, www.sdkuonline.sk/gen_linia.php3?linia=2

Generálna línia SDKÚ z 24. novembra 2002, www.sdkuonline.sk/gen_linia.php3?linia=1

Generálna línia SDKÚ z 22. mája 2004, www.sdkuonline.sk/gen_linia.php3?linia=3

História KDH, www.kdh.sk/history.aspx

Informačný list VV SDSS

KSČM. Kdo jsme a co chceme. Odpovědi na nejčastěji kladené otázky, Praha 2002

Lidem blíž. Programová východiska LB pro volby 1996

Návrat k ľudskej dôstojnosti. Prvé kroky k realizácii sociálneho štátu.

Schválený dokument výročného snemu, www.strana-smer.sk/strana/snemy/2005-12/clanok.html?id=1406

Občanská demokratická strana Vás informuje. Ideové ukotvení ODS

ODS. Svoboda a prosperita. Volby 1996

ODS. Víte koho volíte?

Palko V.: KDH 1996–2000. Zmena, kríza a nádej, www.kdh.sk/dokumenty/ZmenaPalko.aspx

Politická deklarácia HZDS, www.hzds.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=31

Politický program HZDS, www.hzds.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=31

Politický program SDL. Schválené 4. zjazdom SDL v Nitre

Program Hnutia za demokratické Slovensko

Program Komunistickej strany Slovenska. Schválený 1. zjazdom KSS 15. mája 1994 v Leviciach, www.kss.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=35

Program LSU. Program pro tři generace

Program SOP (návrh)

Programové východiská SDKÚ, www.sdkuonline.sk/prog_vych.php3

Programové východiská SNS, www.sns.sk/program.php

Protokol XXIV. obnovovacího sjezdu ČSSD

Protokol XXVI. sjezdu ČSSD

Protokol XXVII. sjezdu ČSSD

Protokol XXVIII. sjezdu ČSSD

Protokol XXX. sjezdu ČSSD

Protokol XXXII. sjezdu ČSSD

SDKÚ. Priestor pre fakty. Slovensko 1998–2002

SMER. Program. Programové tézy, www.strana-smer.sk/program/

Svobodná a demokratická budúcnosť. Materiály 1. rádného Republikového snemu OH

Škromach Z.: Rozvoj moderního sociálneho štátu. Poznámky adresované delegátom XXXII. sjezdu ČSSD. březen 2005

Tretia cesta. Programový dokument na rokovanie II. snemu 16. 12. 2001, www.strana-smer.sk/program/dokumenty/tretia_cesta.html

Urbáni M.: Národný pilier z hľadiska politickej perspektívy ĽS-HZDS, www.hzds.sk/dokumenty/narodnipil.doc

Volební desatero. ODS 2002. Vstříc novému osudu

Volební program. Nová volba. Unie svobody

Volební program České strany sociálně demokratické. „Lidskost proti sobectví“

Volební program KSČM 2002. S lidmi pro lidi

Volebný manifest SDKÚ. Voľby 2002

Volf J.: Súčasná situácia SDSS a jej ďalšie perspektívy, Bratislava 12. 6. 1992

Z volebného programu KDU-ČSL. Klidná síla – jistota, bezpečí

Za posledné dva roky sa zvýšila hrdosť občanov SR na svoju vlasť, www.ivo.sk/ftp_folder/produkt_4165.pdf

Závěry z jednání zástupců předsednictva ČSSD a představenstva SDSS v Brně dne 7. 3. 1992 ³⁸⁷

Internetové zdroje:

www.ceskatelevize.cz

www.czso.cz

www.hnx.sk

www.hzd.sk

www.hzds.sk

www.ihned.cz

www.ivo.sk

www.kdh.sk

www.kdu.cz

www.kss.sk

www.mkp.sk

www.ods.cz

www.oks.sk

www.pravda.sk

www.sdkuonline.sk

www.sdl.sk

www.slobodneforum.sk

www.sme.sk

www.sns.sk

³⁸⁷ Z internetu jsou v seznamu uvedeny buď základní programové nebo některé významnější dokumenty politických stran, vše ostatní zahrnuto v kategorii *Internetové zdroje*.

www.socdem.cz

www.statistics.sk

www.strana-smer.sk

Periodický tisk, noviny, časopisy

Budování státu, Budování států (1991–1996)

Budúcnosť KDH (jún 2002)

Český deník (1992, 1993)

Dominofórum (1999–2005)

Extra plus (1999–2005)

Fakty (2000, 2001)

Haló noviny (1992–2005)

Hlas (1994–2005)

Hospodářské noviny (1992–2005)

Lidová demokracie (1990–1992)

Lidové noviny (1990–2006)

Listy (1990–2005)

Listy ODS (2003–2005)

Literárny týždenník (1/1995)

Mezi námi.ODS (2000, 2001)

Mladá fronta Dnes (1991–2005)

Modré správy. Pravidelný tematický, diskusný a informačný bulletin členov a sympatizantov SDKÚ (4/2004)

Moravská politika (4/1994)

Národná obroda (1991–2005)

Nový deň (2000–2004)

OS (1997–2000)

Pravda (1990–2006)

Práca (1993–2001)

Právo lidu (1991, 1992)

Rudé právo, Právo (1990–2006)

Slobodný piatok (1992, 1993)

Slovenská republika (1994–2000)

Slovensko dnes. Internetový spravodaj ĽS-HZDS (2004, 2005), www.hzds.sk

Slovenský denník (1992–1994)

Slovenský národ (1990–1993)

Slovenský rozhľad (2005)

Slovo (1999–2005)

SME (1993–2006)

Smena (1990–1995)

Svobodné slovo (1991, 1992)

The Slovak Spectator (2005, 2006)

Trend (1994–2005)

Knižní publikace a odborné časopisecké studie ³⁸⁸

Ágh A.: The Politics of Central Europe, London 1998

Antoszewski A., Herbut R.: Demokracje Europy Srodkowo-Wschodniej w perspektywie porownawczej, Wroclaw 1998

Balík S., Kopeček L.: Slovenské volby 2002 – Překročení Rubikonu?, Středoevropské politické studie 4/podzim 2002, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=27

Balko D.: Potreba silnej pravice pre uchovanie smeru reforiem na Slovensku, OS 2/1999, s. 6–11

Balko D.: Tri výzvy pre slovenskú pravicu, OS 9/1998, s. 3–6

Bartlová A.: Andrej Hlinka, Bratislava 1991

Benešová L.: Kronika ODS. 10 let historie, Praha 2001

Beyme K. v.: Systemwechsel in Osteuropa, Frankfurt am Main 1994

Blažek P. a kol.: Reprezentace zemědělských zájmů v českém stranickém systému po roce 1989. Sborník z pracovního semináře 17. 9. 2002, Praha

³⁸⁸ V některých případech není jednoznačná hranice mezi odborným a publicistickým charakterem časopiseckého článku (zejména v časopisech typu OS, Listy apod.). Mnohé články, které jsme v naší práci použili, nejsou v seznamu explicitně vyjmenovány, ale jsou zahrnuty v soupisu periodického tisku, novin a časopisů.

2002

Bludné cesty sociální demokracie. Studie, rozhovory, názory, Praha 2005

Brokl L.: Parlamentní volby 1996, Sociologický časopis 4/96, s. 389–406

Bubílková Z., Černý O.: Co týden (ne)dal, Praha 1993

Bútor M., Bútorová Z. (ed.): Slovensko rok po. Cesty a križovatky nového štátu očami jeho obyvateľov, Praha 1994

Bútor M., Hunčík P. (ed.): Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava 1996

Bútor M. (ed.): Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava 1997

Bútor M., Ivantyšin M. (ed.): Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998, Bratislava 1998

Bútor M., Mesežnikov G., Bútorová Z. (ed.): Kto? Prečo? Ako?. Slovenské voľby 98, Bratislava 1999

Cabada L.: Malé politické strany – problém českého stranického systému?, in II. Kongres českých politológů. Praha – Suchdol 5.–6. 9. 2003, Praha 2003, s. 231–240

Cerqueirová A.: Republikáni: šokující odhalení, Praha 1999

Čarnogurský J.: Videné od Dunaja, Bratislava 1997

Dančák B., Fiala P. (ed.): Nacionalistické politické strany v Evropě, Brno 1999

Dostal R.: Komparace formování systémů politických stran České republiky a Polska (1989–1998), Politologický časopis 3/1999, s. 282–292

Dvořáková V., Gerloch A. (red.): Krystalizace struktury politických stran v České republice po roce 1989. Sborník příspěvků z vědecké konference, Praha 1996

Dzurinda M.: Kde je vola, tam je cesta. Moj maratón, Bratislava 2002

Ferko J.: Hviezdná chvíľa Slovenska. Výber z politickej publicistiky 1990–1998, Bratislava 1998

Fiala P. a kol.: Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v

české politice, Brno 1999

Fiala P., Holzer J., Strmiska M. a kol.: Politické strany ve střední a východní Evropě. Ideově politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích, Brno 2002

Fiala P., Mareš M.: Konstituování systému politických stran v České republice (1989–1992), Politologický časopis 4/1997, s. 104–126

Fiala P., Mareš M.: Programatika politických stran, Politologický časopis 1/1998, s. 5–20

Fiala P., Mareš M.: Vývoj systému politických stran v České republice (1992–1996), Politologický časopis 4/1997, s. 305–316

Fiala P., Herbut R a kol.: Středoevropské systémy politických stran. Česká republika, Polsko, Maďarsko, Slovensko, Brno 2003

Fiala P., Mikš F. (ed.): Česká konzervativní a liberální politika. Sborník k 10. výročí založení revue Proglas, Brno 2000

Fiala P., Strmiska M.: Kontinuita a diskontinuita českých stranicko-politických systémů. Metodologická východiska a dilemata komparativního výzkumu transformace soustav politických stran v České republice, Středoevropské politické studie 1/zima 2001, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=94

Fiala P., Strmiska M.: Pojetí stranicko-politických rodin v postkomunistickém středoevropském a východoevropském kontextu, Středoevropské politické studie 4/podzim 2001, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=61

Fiala P., Strmiska M.: Spřízněny volbou? Křesťansko-demokratické a křesťansko-nacionální strany v postkomunistických pluralismech, Politologický časopis 3/2001, s. 279–286

Fiala P., Strmiska M.: Teorie politických stran, Brno 1998

Hloušek V., Kopeček L.: Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě, Brno 2004

Hloušek V., Kopeček L.: Konsolidace demokracie a hybridní režimy – slovenský a chorvatský případ, Středoevropské politické studie 4/podzim 2003, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=180

- Hloušek V., Kopeček L. (ed.): Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran, Brno 2002
- Hofbauer R.: Cesta Slovenska späť. Články a prejavy 1998–1999, Bratislava 2000
- Hofbauer R.: Slovensko na križovatke. Články a prejavy 1997–1998, Bratislava 1998
- Hornák V.: Československo mezi přestavbou a revolucí (Politický deník 1987–91) III. Vystřízlivění, Praha 1991
- Hynčica P.: Analýza etnických poměrů na severovýchodním Slovensku (práce k PZK na oboru etnologie), rok zpracování 2004
- Hynčica P.: Komparace formování a vývoje sociální demokracie v ČR a SR po roce 1989 (diplomová práce), rok zpracování 2002
- Chmel R.: Moja maďarská otázka. Zo zápiskov posledného československého veľvyslanca v Maďarsku, Bratislava 1996
- Ideová konference ODS. „Co dělat se zemí, kde se již dlouho nevládne“. Praha 29.–30. května 1999. Sborník
- Jičínský Z.: Problémy československé politiky. Stati z let 1968–1992, Praha 1993
- Jičínský Z.: Ústavně právní a politické problémy České republiky. Statě a projevy, Praha 1995
- Jüngling P., Koudela T., Žantovský P.: Tak pravil Václav Klaus, Praha 1998
- Kitschelt H.: The Formation of Party Systems in East Central Europe, Politics and Society 1/1992, s. 7–50
- Klaban S. (ed.): Česká strana sociálně demokratická. Sborník ke 120. výročí založení strany, Praha 1998
- Klaus V.: Proč jsem konzervativcem, Praha 1992
- Klíma M.: Volby a politické strany v moderních demokraciích, Praha 1998
- Kollár M., Mesežnikov G. (ed.): Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava 2000
- Kollár M., Mesežnikov G. (ed.): Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava 2001

- Kollár M., Mesežnikov G. (ed.): Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava 2002
- Kollár M., Mesežnikov G. (ed.): Slovensko 2003. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava 2003
- Kollár M., Mesežnikov G. (ed.): Slovensko 2004. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava 2005
- Kokoška S., Kokošková Z.: Obroda. Klub za socialistickú prestavbu. Dokumenty, Praha 1996
- Kopeček L.: Demokratická unie Slovenska – vznik, geneza a príčiny jej „klinické smrti“, Stredoevropské politické studie 3/léto 2000, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=119
- Kopeček L.: Konsolidace slovenské demokracie – uzavřená záležitost?, in II. Kongres českých politologů. Praha – Suchdol, 5.–6. 9. 2003, s. 124–134
- Kopeček L.: Radikální levice ve slovenské politice, Politologický časopis 4/2000, s. 440–460
- Kopeček L.: Slovenská demokratická koalícia – vznik, geneza a charakteristika, Politologický časopis 3/1999, s. 248–270
- Kováč D.: Dějiny Slovenska, Praha 1998
- Kramařík J.: Několik myšlenek o otázce národopisných oblastí, Strážnice 1945–1965. Národopisné studie, Brno 1966, s. 85–94
- Krejčí O.: Kniha o volbách, Praha 1994
- Krivý V.: Čo prezrádzajú volebné výsledky. Parlamentné voľby 1992–1998, Bratislava 1999
- Krivý V.: Hodnotové orientácie na Slovensku. Skupinové portréty, Bratislava 1998
- Krivý V., Feglová V., Balko D.: Slovensko a jeho regióny. Sociokultúrne súvislosti volebného správania, Bratislava 1996
- Krno S.: Liberálne strany, Civitas jún 2004, s. 4–6
- Krno S.: Politické strany Európy, in Politológia, Nitra 2000, s. 169–172
- Krno S.: Politické strany severnej Európy a Beneluxu, Nitra 2000
- Krno S.: Politické strany krajín východnej Európy, Nitra 1999

- Krno S.: Skúsenosti z prvej republiky, Civitas máj 1998, s. 7
- Kubát M.: Politický režim a konsolidace demokracie v postkomunistické Evropě a postsovětském prostoru, Politologický časopis 2/2000, s. 131–143
- Kubín Ľ. a kol.: Dva roky politickej slobody, Bratislava 1992
- Kubín Ľ, Velšic M.: Kvadratura kruhu. Náčrt optimálneho volebného modelu pre Slovensko, OS 9/1998, s.54–58
- Kunc J.: Stranické systémy v re/konstrukci: Belgie, Itálie, Španielsko, Československo–Česká republika, Praha 2000
- Leško M.: Masky a tváre novej elity. Čítanie o dvanástich politikoch z piatich vládnych strán, Bratislava 2000
- Leško M.: Mečiar a mečiarizmus. Politik bez škrupúl, politika bez zábran, Bratislava 1996
- Linek L., Mrklas L., Seidlová A., Sokol P. (ed.): Volby do Poslanecké sněmovny 2002, Praha 2003
- Lipták Ľ. a kol.: Politické strany na Slovensku 1860–1992, Bratislava 1992
- Malíř J. a kol.: Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Československu 1861–2004, 1. a 2. díl, Brno 2004
- Malová D.: Politický vývoj na Slovensku po roku 1989 (vypracované pre poslucháčov kurzu SAS, august 2005, Bratislava)
- Mansfeldová Z.: Obsahová analýza volebních programů českých politických stran, in II. Kongres českých politologů. Praha – Suchdol 5.–6. 9. 2003, Praha 2003, s. 470–478
- Marek P. a kol.: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998, Olomouc 2000
- Mareš M.: Konstituování krajní pravice v českém stranicko-politickém systému. Vývoj SPR-RSČ od přelomu let 1989/1990 do parlamentních voleb v roce 1992, Politologický časopis 2/2000, s. 157–168
- Matějů P., Vlachová K.: Krystalizace politického spektra a faktory působící na volební rozhodování v České republice, Praha 1997
- Mečiar V.: Slovensko, doveruj si, Bratislava 1998

- Mesežnikov G., Gyarfášová O, Kollár M. (ed.): Slovenské voľby 02. Výsledky, dosledky, súvislosti, Bratislava 2003
- Mesežnikov G., Ivantyšin M. (ed.): Slovensko 1998–1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava 1999
- Mesežnikov G. (ed.): Voľby 1998. Analýza volebných programov politických strán a hnutí, Bratislava 1998
- Michelko R. F.: Voľby 1994, výsledky a dosledky, in Transformácia politického systému v Slovenskej republike a Českej republike II., nedat., s. 61–65
- Morvay P.: Maďarské politické strany a řešení otázky národnostních menšin po roce 1989, Mezinárodní vztahy 3/1996, s. 49–58
- Mrklas L.: Koncept stranických rodin a české politické strany (nejen) po listopadu 1989, in II. Kongres českých politologů. Praha – Suchdol 5.–6. 9. 2003, Praha 2003, s. 247–260
- Musil J.: Proč se nepodařilo udržet ČSFR, Nová přítomnost 7/1995
- Musil J. (ed.): The End of Czechoslovakia, Budapest-London-New York 1995
- Novák M.: Demokratický přechod a konsolidace: České země ve srovnávací perspektivě bývalých komunistických zemí střední Evropy, in II. Kongres českých politologů Praha – Suchdol. 5.–6. 9. 2003, s. 111–123
- Novák M.: Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia, Praha 1997
- Novák M.: Utváření stranického systému v českých zemích. Analýza dosavadních trendů a výhledy do budoucna, Politologický časopis 6/1999, s. 133–145
- Papírníková P.: Unie pro Evropu národů, Středoevropské politické studie 2–3/jaro–léto 2005, www.cepsr.cz/clanek.php?ID=238
- Pečínka P.: Levice nalevo od Moravy, Listy 5/1996, s. 56–60
- Pernes J.: Pod moravskou orlicí aneb Dějiny moravanství, Brno 1996
- Podracká D., Šajdová L.: Vladimír Mečiar. Slovenské tabu, Bratislava 2000
- Pražák V.: K otázce formování a stanovení etnografických oblastí a jejich

- rozhraničení na území českých sídel, Zprávy oblastního muzea jv. Moravy v Gottwaldově 4-5/1966, s. 156–168
- Rychlík J.: Češi a Slováci ve 20. století. Česko–slovenské vztahy 1945–1992, Bratislava 1998
- Rychlík J.: Rozpad Československa. Česko–slovenské vztahy 1989–1992, Bratislava 2002
- Schuster R.: Evropská lidová strana jako příklad vznikajícího systému evropských politických stran, Politologický časopis 1/1999, s. 72–82
- Slobodník D.: Hra o Slovensko, Bratislava 2000
- Slobodník D.: Proti sedemhlavému drakovi. Z dejín zápasu o Slovensko, Bratislava 1998
- Srb V.: Krize antimečiarismu, Mezinárodní politika 8/2001, s. 19–21
- Srb V., Veselý T.: Rozdělení Československa. Nejvyšší představitelé HZDS a ODS v procesu rozdělování Československa: česko–slovenské soužití v letech 1989–1993, Bratislava 2004
- Strmiska M. a kol.: Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita, Brno 1999
- Strmiska M.: Utváření českého multipartismu: příběh na pokračování, Politologický časopis 2/1999, s. 162–169
- Szomolányiová S., Mesežnikov G. (ed.): Volby 1994. Příčiny – dosledky – perspektívy, Bratislava 1994
- Šabata J. a kol.: Odkud přichází a kam jde sociální demokracie, Brno 1997
- Šedo J. (ed.): Evropská otázka ve volebních kampaních, Brno 2003
- Šimko I.: Čas pravých činov, Bratislava 1994
- Šimoník P.: Politické spektrum v České republice. Český volič mezi levicí a pravicí, Sociologický časopis 4/96, s. 457–469
- Štika J.: K otázce studia etnografických oblastí, Zprávy oblastního muzea jv. Moravy v Gottwaldově 3/1966, s. 118–129
- Tomeš J.: Slovník k politickým dějinám Československa 1918–1992, Praha 1994
- Tóth R.: Politické strany, Trnava 2002
- Tóth R., Krno S., Kulašík P.: Stručný politologický slovník, Bratislava

1991

Tuček M., Bunčák J., Harmadyová V.: *Stratégie a aktéri sociálnej transformácie a modernizácie v Českej a Slovenskej republike*, Brno 1998

Večerník J. (ed.): *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998*, Praha 1998

Vodička K.: *Česká/Slovenská republika: Srovnání úrovně konsolidace*, *Politologický časopis* 2/2004, s. 158–175

Vodička K., Cabada L.: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*, Praha 2003

Votava V.: *Herbář politických stran*, Praha 1992

Zbořil Z. (ed.): *Krize, vize a realita české politiky. Úvahy nad inscenovanou skutečností*, Praha 2002

Zeman M., Bauer J.: *Zpověď bývalého prognostika*, Praha, nedat.

Zeman M.: *Jak jsem se mýlil v politice*, Praha 2005

Žaloudek K.: *Encyklopedie politiky*, Praha 1999

Žiak M.: *Slovensko medzi napredovaním a úpadkom*, Bratislava 1998

Žiak M.: *Slovensko: Od komunizmu kam?*, Bratislava 1996

Cleavages and Ideological Blocks in the Czech and Slovak Party Systems after 1989

This work brings knowledge from the comparison of the Czech and Slovak party systems. Based on long-term monitoring of the development in the field we attempted to point out its relevant characteristic. We compare the ideologically compatible blocks and political parties. Determinants of the formation of Czech politics were ethnical homogeneity, long tradition of secularization in the Czech Lands and domination of a single (socio-economic) cleavage line. The political development in Slovakia was influenced by the unsolved national question (position of Slovakia in a multinational state), ethnical heterogeneity, greater importance of Christianity and religion in the society and many other factors. Consequently, the formation of Slovak politics was characterized by multiple complicated and specific features. In the Czech Republic, two major blocks formed first: the civic non-socialist block represented mainly by the Civic Democratic Party (ODS), and the socialist block represented by the Czech Social Democratic Party (ČSSD), which corresponds to the domination of the socio-economic cleavage line. The minor poles are mainly parties with the communist identity (as a result of the concentration of the radical left and „nostalgic“ electorate and protest potential of the Communist Party of Bohemia and Moravia – KSCM) and Christian Democratic identity (addressing the catholic minority in the Czech secularized environment, with the pivotal role of the Christian and Democratic Union – Czechoslovak People’s Party, KDU-ČSL). In Slovakia, party system formation went through several phases. As specific cleavage lines played the crucial role in the first phase, substantially different types of political parties (Movement for Democratic Slovakia – HZDS, Slovak Democratic Coalition – SDK) gained the leading positions compared to the Czech Republic. The second phase has been characterized by the consolidation of the socio-economic cleavage line with subsequent formation of the socialist (SMER) and non-socialist (Slovak Democratic

and Christian Union – SDKU, Christian Democratic Movement – KDH, Party of the Hungarian Coalition – SMK) blocks. Nevertheless, the specific elements of the Slovak party system (HZDS, Slovak National Party – SNS, SMK) continue to be of political relevance. Although in both of the republics the political development was determined by some common and universal factors (economic and social problems), such specific factors as the general nature of the political environment, impact of personalities and cooperative-competitive relations contributed to divergent political development of the Czech Republic and Slovakia.

Poznámka autora:

Disertační práci jsem zpracovával především v letech 2003–2005. V první polovině roku 2006 jsem uzavřel text po jeho obsahové stránce, poté jsem prováděl již pouze formální úpravy a dodatky. Práce proto nezachycuje mnohé významné události na české i slovenské politické scéně, které se odehrály v nedávné době (především červnové parlamentní volby) a po kterých došlo k mnoha změnám v obou zemích.